

૧

===== ઓ ક મા જ =====
 સઘળી ખૂળી છે
 સઘળું સામર્થ્ય છે
 સઘળો આનંદ છે
 ===== સર્વ ‘ઓડ’મય બનેા =====

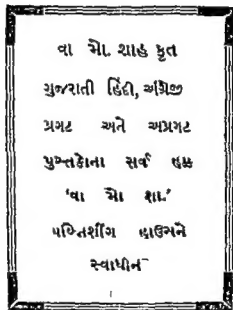
લેખક

સ્વ. વાડીલાલ મોતીલાલ શાહ

સસારમા મુખ કય્હા છે ?, મધુમક્ષિકા, મૃત્યુના મ્હોમા,
 અસહકાર, પોલિટિકલ ગીતા, મસ્ત વિલાસ, જૈન દીપ્તિ,
 નઅ સત્ય મુકામ પટેલી દુનિયા આદિના લેખક
 રા હત જૈન વિદ્યાર્થીશૃલ (ઝોડીંગ દાઢસ) ના સ્થાપક
 વિવિધ જૈન કૌન્ફરન્સના પ્રમુખ

અસિદ્ધ કર્તા
શાકરાભાઈ મોતીલાલ શાહ
ઘાટકોપર (મુબઈ)

પ્રથમ આવૃત્તિ પ્રત ૨૦૦૦
ઓગષ્ટ, ૧૯૩૨.
મૂલ્ય એક રૂપિયો

વા મો. શાહ કૃત પુસ્તકો મળવાનું ઠેકાણું
‘વા મો. શા.’ પશ્ચિમશીંગ હાઉસ
સાગરપુર-બુખાગની પોળ અમદાવાદ

To
THE ONE
WHOSE CONSCIOUSNESS
KNOWS NO DUALITY
SUCH AS
THE TEACHER ^{AND} THE TAUGHT

V M Shah

પ્રસ્તાવ

એક' માનસધર્મી ખૂબી છે, સધળું સામર્થ્ય છે, સધળો આનંદ છે
બ્રહ્મને-એકને જ બાવનામાં ઓતપ્રોત કરી શકનાર, સામર્થ્ય
અને આનંદ અનુભવી શકે છે

જે વ્યક્તિ વ્યક્તિભાવ છોડવાનું પસંદ કરી શકતી ન હોય તે
પણ, હું એક જ છું દુનિયા છે જ નહિ' એ બાવને સતત અભ્યાસ
પૂર્વક મજબૂત કરવાથી પ્રમળ બનવા પામે છે અને આખરે અત્યંત
ભવિષ્યોએ જે ઉચ્ચતમ સ્થિતિ વર્ણવી છે તે સ્થિતિ તહેને પ્રાપ્ત થાય છે

'હું છું તે જ વિશ્વ છે વિશ્વ તે જ હું છું એ છે જ નહિ"
એવી બાવના દૃઢ કરનાર પણ સદૃશ આનંદ જાળવી અને અત્યંત
ભવી શકે છે

જેતી ઇંદ્રિયો અને મન-બુદ્ધિ-ચિત્ત-અહંકાર ઇકરૂપ બની
હોય છે તેવા મનુષ્યને લક્ષ્મી શકા, ભય-આખી દુનિયાને તડકડાવ-
નાર મલિન શક્તિઓ-સ્પર્શી શકતી નથી

જે કુદ્દમની સર્વ વ્યક્તિઓ ઇકરૂપ બની શકી છે જે રાજ્યના
રાજપુરોષો પોતાને પ્રમુખ અને પ્રમુખર્ગ પોતાને શાસનકર્તા
માને છે અને જ્યાં સામાજિક ઔદ્યોગિક, ધાર્મિક તેમજ રાજકીય
સધર્મો ગદાગદો ઇકરૂપ બનવા પાયા પર અને અનુભવી ગયા
યલાં છે જે જૂગોળના વિવિધ રાજો આંતરરાષ્ટ્રીય અભેદતા ખીનવી
શક્યા છે- તે કુદ્દમ, તે રાજ્ય, તે જૂગોળમાં શક્તિ વધારેમાં વધારે
બંધમાં વિકસતી રહે છે અને આનંદ વધુ ને વધુ પ્રમટ થતો રહે છે

મન, વાણી અને કાયાની ઇકતા જ દેવ મનાવે છે

દષ્ટા દશ્ય અને દર્શન ઇકરૂપ બને છે, તદ્દારે જ જેને
અત્યંત વિશીલ પુરોષ 'શાન' કહે છે તેવું અર્થ શાન પ્રકટે છે

એ ઇક્ર ને એક—એ એવો ખ્યાલ પણ સ્પર્શી શકતો નથી. તે ઇક્રપણ કારમ રાખવા સાથે બહુને પણ પેટમા રાખી બેઠો હોય છે એ પોતે એક પણ નથી અને અનેક પણ નથી, પરંતુ તે બન્નેરૂપે દેખાય ખરો, કારણ કે એકપણ અને અનેકપણ એના 'એન' છે, 'વિનાસ' છે, 'મોજ' છે એકદીન કુટુંબમા જે જન્મ્યો હોય એવો મનુષ્ય આ કથન રહેનારથી સહમત શકશે. હોમીયોપથી નામના વૈ જ્ઞ તત્ત્વજ્ઞાન જે મનનપૂર્વક શિષ્યો હશે તે પણ સહજ સહમત શકશે.

ઇક્રના પાયા પર—અધિષ્ઠાન પર—કાનુન પર—ચણાયલી સઘળી પ્રમારતો—રાજકીય, સામાજિક, ધાર્મિક, આઘોગિક, સાયન્સીશીક—દિવ્ય અને દર્શનીય બને છે એકદીઆ મહેવમા વસનાર વ્યક્તિ અનોખી જ હોય છે.

કહે છે કે મીરાને એકદીઆ મહેવમા પૂરી હતી તેમ જેઓના સમસ્ત તરીરના સગળા તાર એક જ વ્યક્તિના સ્મરણરૂપ સ્પર્શથી ગાજી ઉઠતા હતા તેની કેટલીએ રાણીઓને એકદીઆ મહેવમા પૂર્વાનું સાબળાએ છીએ કેદખાના કરતાંએ વધુ મહીસના મત મધન તરીકે એરા મહેલની પસદગી મનુષ્યોએ કરી તે જતાં, સઘળી કથાઓ અને ઇતિહાસો સાક્ષી પૂરે છે તેમ, એ સ્થૂલ બંધન નિષ્કળ નીવડ્યા છે અને તહેમા રખાયલી રાણીઓ પોતાના, પ્રેમ પાનથી જોગાર્ધ રાગી છે જેનો જે એક જ માત્ર ભાવ, મનન, કાવે, પસદગી, શોખ તહેવું તે 'બળ' બને છે અને ધ્યાતા ધ્યેય બને છે.

એકલિંગતાસ, એકનાથ એ નામની વ્યક્તિઓ મંપૂર્ણ જ્ઞાની તરીકે આ દેશમા સુપ્રસિદ્ધ છે એમનું ભાન ઇક્રમા જ રમી રહેવું, એટલે સુધી કે જ્ઞાન-અજ્ઞાન એવું દ્વિત પણ એમના 'જ્ઞાન' મા ઉદ્ભવતું નહિ, બંધ-મોક્ષ એવો ભેદ એ મોક્ષસ્વરૂપોમા ઉજળી શકતો નહિ.

સુરદાસનું ચિત્ત સર્વાંશે એક વેશ્યામાં લાગ્યું હતું એવી કિંવંતિ છે એ ઇક્કતાએ સુરદાસના જાનમાયી ' દુનિયા ' ને દૂર કરી દુનિયાના લોકો શુ કહેશે એ ખ્યાન, એ લાજ, એ ભયનો એનામાં ઉદ્ભવ જ ન થવા પામ્યો પાણીના પૂગમાં દૂમીશ એવો ભય પણ સ્ફૂરવા ન પામ્યો મૃતદેહનો લાકડા તરીકે ઉપયોગ કરતા એનું નાક ગંધને પિછાનવા નવરૂં ન થયું, સર્પનો દોરી તરીકે ઉપયોગ કરતી વખતે એની આખો અને સ્પર્શદ્રિષ્ય પોતાનું જોવા-સ્પર્શવાનું કામ કરવાને સ્વતંત્ર નહોતી એ ઇક્કતા-ઈન્દ્રિયો, મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત, અહંકાર સર્વ વચ્ચે જામેયું ઐક્ય-એ જ એ મુક્ત મનાવનાર થઈ પડ્યું, - અને તે પણ વેશ્યા જેવા સમાજે ' પાપ ' રૂપ માનેલા સાધન દ્વારા

વાલ્મિકી જગરો લૂટારો ઇક્કતા અધિષ્ઠાને જ એને મહા ગાની બનાવ્યો એનું રામાયણ કે વ્યાસનું મહાભારત રચનાર તો આજે આખી દુનિયામાં કોઈ નથી પણ સ્હમજનારે મુઠ્ઠીભર માણસો હશે

ગુરૂ એટલે શુ અને ગુરૂ શા માટે કહેવો જોઈએ એ નહિ સ્હમજનાર પણ ઇક્ક જ વ્યક્તિમાં ગુરૂભાવ આરોપી રહેની આગાને ગમે તે જોગે અંત કરવાની ટેવ ટેળવે છે તો માત્ર એ કસરતને પરિણામે પણ એના લજ્જા, શકા, ભય નાશુદ થવા પામે છે અને માનેલો ગુરૂ બલે નિર્માલ્ય રહી જાય પણ માનનારો તો દિન-દેવ-મુક્ત જરૂર બનવા પામે છે

ધરમાં એકની જ આગાનો અમલ થવો જોઈએ બાગીચારોએ મળીને આદરેલા વ્યાપારમાં સત્તા એકને જ હોવી જોઈએ, રાજ્યમાં પ્રજા ગમે તેટલી વિદ્વાન હોય તો પણ ઇક્ક રાજા અવશ્ય હોવો જોઈએ દુનિયામાં ગજબો ગમે તેટલા હોય પણ ચક્રવર્તી તો એક અવશ્ય હોવો જોઈએ સઘળા વિદ્વાઓ અને સાયન્સો એક જ મુખ્ય અચલ નિયમના પાયા ઉપર જ રચાવા અને ખીલવવાં જોઈએ કાયદાઓ બલે લાખો થાય પણ સર્વ એક મુખ્ય કાનુનને કાંઈ અંશે વિરોધી

ન હોય એ કાળજીથી જ ચવા જોઈએ, દરદો ગમે તેટલા હોય પણ એક મૂળ દરદને પિછાનીને જ ઉપચાર થવો જોઈએ, લડાઈએ લલે લાખો થાય પણ એક-ખીજનું બળ ખીલવવાના અને સવિરોધ બળના દર્શનથી પ્રમત્ત થવાના એક માત્ર 'શોખ'થી જ થવી જોઈએ જયો ગમે તેટલા થાય પણ તે વિશ્વને 'દર્શનીય' બનાવવાની એક જ ધૂનથી થવા જોઈએ, પરાજયો ગમે તેટલા સહવા છતા ફરીફરીને યુદ્ધ માટે કમર બંને કસાય પણ તે ઉક્ત પ્રકારના એક જ રોખવાળા જ્યનીષ્ઠાથી કસાવી જાઈએ, પુસ્તકો ગમે તેટલા અને ગમે તેવા લલે વચાય પણ તે માત્ર પોતાનું અંદરનું પુસ્તક વાચતાં શિખવાના સાધન તરીકે જ વચાવું જોઈએ, પ્રાપ્તિઓ ગમે તેટલી લલે કરાય પણ તે હેમાથી બળ મેળવવા માટે અને નહિ કે હેમને પોતાનું બળ લૂટાના દેવા માટે- એવા એક દૃઢ સંકલ્પપૂર્વક જ થવી જોઈએ, સાગ ગમે તેટલા ભજ કરાય પણ તે ત્યાગભાવનોય ત્યાગ કરવાના એક માત્ર ધ્યેય ખાતર જ કરાવો જોઈએ,—ઓહો! એક ઘડકા ટેટલા બધા પ્રદેશોમા ધૂમી રહ્યો છે! અને છતા તે ઘડક જ છે! હેને પોતાને તો 'હું એક છું' અથવા 'હું અનેક છું' એવું જાને નથા,—'હું છું' અને 'હું નથી' એવુંય એને નથી લાગતું તે છે અને એક જ છે અને અચલ, બાપક આનંદરૂપ છે એવું પણ હેનો વિચાર કરનારને લાગે છે, એને લક્ષ્ય બનાવનારનો એ અનુભવ છે પણ જ્યારે લક્ષ્ય કરનારો લક્ષ્યમા નિરવશેષ લય પામે છે ત્યારે તે જ પોતે તે બને છે

આ પુસ્તક વાચનાર એક દૃષ્ટિથી વાચરો તો જ રહસ્ય સ્ફુમજી શકશે અને બ્યવહાર-પરમાર્થ બન્નેમા જ્ય પામવાની શુદ્ધિ અને શક્તિ—અશે પણ—પામી શકશે

ઘાટકોપર

સન ૧૯૨૬

૧૧. ૧૧. ૨૬.

પ્રસિદ્ધકર્તાના બે બાલ

લેખકનું કાર્યક્ષેત્ર લગભગ ૫૩ વર્ષની ઉંમર સુધી જૈનધર્મ અને જૈન જાતિમા હર્ષ, તથાપિ પ્રત્યેક રસપૂર્વક કામ કરવાની પ્રકૃતિવાળા મનુષ્યની બાબતમા બને છે તેમ તેમણે પણ એ ધર્મ અને જાતિની બહાર પણ ચોતા િ દષ્ટિ કરી હતી, જેને પરિણામે વિઓસાંશી, ન્યુચાટ, નિરોઅન અને વેદાંત શીલસુશીઓના હોમને પૂરો પરિચય થવા પામ્યો હતો. એમની વિચારણામા આ સઘળી શીલસુશીઓનો સમ વય ગૂં રીતે થયેલો હોય છે જ એમનું પ્રત્યેક લખાણ આતર જીવનના એકાદા અંગના અભ્યાસ તરીકે જ લખાયેલું હોય છે, નહીં કે સાહિત્યક્ષેત્રમા મદાલવા ખાતર કોઈ પણ ધટનાને, જૈનધર્મ કે વેદધર્મની કોઈ કથા કે સિદ્ધાંતને કે નિરોના કોઈ સૂત્રને જ્યારે પણ તે હાથમા લેતા ત્યારે જીવન સાથે તે કેવો સબધ ધરાવે છે અને જીવનનું રહસ્ય સમજવામા કે જીવન-વિસ્તાર કરવામા તેની ઉપયોગીતા કેટલે અરો છે, તે તપાસવા તરફ જ એમની દષ્ટિ રહેતી.

એમનામા બુદ્ધિની લીમતા તેમજ દૃઢ્યની બ્યાપકતા બન્નેનો વિલક્ષણ સંયોગ હોઈ એમના લખાણોના વાચકો એમના લેખો પ્રત્યે હંચ માન ધરાવે છે એટલું જ નહીં પણ એમના સત્યો અને અવગોક્તો જોએને અગત ખટક્યા છે તેઓ પણ એમને માટે જગતમા તો હંચો મત જ ધરાવે છે જાહેર જીવન તેમજ વિચારક તરીકેના જીવને એમની પાસેથી નિરંતર અને જળરા ભોગ લીધા કર્યા છે, તોપણ જીવનના દરેક સિદ્ધાંતને મેટલી સૂક્ષ્મ દષ્ટિએ તપાસ્યા છે કે વાચનારને એનું રહસ્ય જાણુવા માટે જગણમા ઉતરવું જોઈશે, અને ત્યારે જ એ રાત્યનો સામ્યતકાર યરો.

આધુનિક ગૂજરાતી લેખકોની કદર માટે ચોખ્ખલા ‘ગલીઆરા પ્રાઈઝીમ’ માના પહેલા પ્રાઈઝના હક્કદાર તરીકે વા મો સાદની પસંદગી થયાનું જ્યારથી ગૂજરાત સાહિત્ય સભાએ જાહેર કર્યું ત્યારથી એમના સઘળા પ્રગટ અને અપ્રગટ યુસ્તકો અને લેખો ગ્રંથમાળા તરીકે મેળવવાની ઈચ્છા ધણા ગ્રંથસ્થો તરફથી પ્રદર્શિત થતી રહી છે.

સદ્ગતશ્રી વાડીલાલ મોતીલાલ શાહ

જન્મ

તા ૧૧-૭-૧૮૭૮

દેહાંત

તા ૨૧-૧૧-૧૯૩૧

મદ્દગત શ્રી મોતીલાલ મનસુખગમ શાહ

જન્મ

દેહાંત

એપ્રિલ, ૧૮૫૭

ઓગસ્ટ, ૧૯૧૩

એ ઉચ્ચાને અનુકૂળ થવાના ઉશાદાથી વા મો શાહના પુસ્તક પ્રકાશનનું કાર્ય શરૂ કર્યું છે અને એવો ક્રમ રાખ્યો છે કે સૌથી પ્રથમ અપ્રગટ પુસ્તકો, ત્યારબાદ મરહુમના ત્રેવીસ વર્ષ (સન ૧૮૯૯ થી ૧૯૨૧) સુધી પ્રગટ થયેલા 'જૈન હિતેચ્છુ માસિકપત્ર, સાત વર્ષ (સન ૧૮૦૬ થી ૧૯૧૨) સુધી પ્રગટ થયેલા 'જૈન સમાચાર સાપ્તાહિક પત્ર અને ચાર વર્ષ (સન ૧૮૦૬ થી ૧૯૦૯) સુધી પ્રગટ થયેલા 'હિની જૈન હિતેચ્છુ પાક્ષિક પત્રમા આવેલા તેમજ અન્ય માસિક સાપ્તાહિક અને દૈનિકપત્રોમા આવેલા વિવિધ ઍંગ્રીટારીઅલ્સ, લેખો, ભારતો વગેરેની ચુટણી કરી જુદા-જુદા પુસ્તકરૂપમા બહાર પાડવા અને તે પછી મરહુમના આજ સુધીમા પ્રગટ થયેલા પુસ્તકો 'વા મો શાહ અથ માળા'ના જુદા જુદા મણકા તરીકે પ્રગટ કરવા

હવે દર્શાવેલા ક્રમ સુજળ વા મો શાહ અથમાળાના પ્રથમ મણકા તરીકે આ 'એક નામનું અપ્રગટ પુસ્તક અને બીજા મણકા તરીકે 'મહત્ત્વા કબીરના આ યાત્રિક પદો' (વિવેચન સાથે) નામના પુસ્તકો પ્રગટ થાય છે અને અલ્પ મમયમા, માદગીના બિહાનેથી લખાયેલુ મરહુમનું છેલ્લામા છેલ્લું પુસ્તક 'આર્યધર્મ અથવા વીસમીસદીના આર્ય અને આર્યા ધરનાર સંસ્કાર અને ત્યારબાદ નવ સત્ય, પ્રગતિના પાદ ચિહ્નો વગેરે પ્રગટ કરવામા આવશે

આ પુસ્તકના મરહુમ લેખકે વર્ષો સુધી માસિક, પાક્ષિક અને સાપ્તાહિક પત્રો તેમજ મધ્યાખ્ય પુસ્તકો પ્રગટ કરી (કેટલાક પુસ્તકોની તો હજારો પ્રતો જનતાને વિના મૂકે આપવા માટે પ્રતિબદ્ધ કરવામા આવી હતી) અને પસંગોપાત નોયો, ચચાઓ અને લાખી લેખમાળાઓ નહેર પેપરોમા આપી બત્રીસ બત્રીસ વર્ષ સુધી સાહિત્યની જે અમૂલ્ય મેવા બળવી છે તેની અપૂર્ણ નોંધ અને આપવાનું અસાધ્ય દોવાથી આજમુરીમા પ્રગટ થયેલા પુસ્તકો પૈકી જેટલા પુસ્તકો મળી શક્યા તેની એક અપૂર્ણ ટુક નોંધ આ પુસ્તકમા અન્ય સ્થળે આપવામા આવી છે

વા. મો. શાહની સાહિત્ય સેવા.

વા મો શાહ કૃત પ્રસિદ્ધ થયેલા ગૂજરાતી પુસ્તકો.

(૧) મધુ મહિષક—જે આવૃત્તિ સન ૧૮૯૮ અને ૧૯૦૦ પ્રત ૨૦૦૦

આ પુસ્તકમાં ચાહુ રીતરિવાજ, કુદરતની ખુબીઓ યુવાનોનો ખ્યાર તહેનો હેતુ-હર્ષ અને પરિણામ પરણેલી અને કુવારી સ્થિતિ, સસારી જીવન અને ત્યાગી જીવનની સમજાવટ, શુદ્ધ વ્યવહાર સાથે ધર્મનો સળધ વગેરે વગેરે વિષયો પ્રખ્યાત અંગ્રેજ લેખક એડિસનની શૈલીએ પત્રોના રૂપમાં આપવામાં આવ્યા છે મૂલ્ય ૦-૮-૦

(૨) સતી હમયતી—જે આવૃત્તિ સન ૧૯૦૨ અને ૧૯૦૪ પ્રત ૨૦૦૦

આ પુસ્તકને સરકારી તેમજ ગાયકવાડી કેળવણીખાતાએ ધનામ તથા લાયકેરી માટે મન્દૂર કરેલું છે એમાં નીતિ, શીલ, ધર્મ, વ્યવહાર, પતિ અને પત્નીવ્રત, જીવનની પવિત્રતા વગેરે બાબતો અસરકારક રીતે વાર્તાના રૂપમાં આપવામાં આવેલી છે વાચકગણની સ્મરણશક્તિ શોધક શક્તિ, ભાષાજ્ઞાન ખીલી શકે એવા પ્રશ્નો પણ આપ્યા છે મૂલ્ય ૦-૮-૦

(૩) કમ્બળના સ્થા નૈનોની ડિરેક્ટરી—પ્રથમ આવૃત્તિ સન ૧૯૦૪

કમ્બ પ્રાન્તના દરેક નાના મોટા ગામમાં વસતા સ્થાનકવાસી નૈતની સપ્લ્ ડિરેક્ટરી (વસ્તીપત્રક) સફળતે અધ્યાગ મહેનત લઇને વિના-મૂલ્ય પ્રચારાર્થે પ્રસિદ્ધ કરી હતી

(૪) રૂપિકતા આખ્યાયિકા—જે આવૃત્તિ સન ૧૯૦૪ અને પ્રત

૨૦૦૦ પતિપત્નીને અરસપરસ વસીકરણ ગત્ર શીખવવાની ગરજ આ કુંડી વાર્તા સારે છે મૂલ્ય ૦-૩-૦

(૫) સમ્યક્ત્વ અથવા ધર્મનો દરવાજો—પ્રથમ આવૃત્તિ, સન ૧૯૦૩,

પ્રત ૨૫૦૦ બીજી આવૃત્તિ સન ૧૯૦૫, પ્રત ૩૦૦૦

આ પુસ્તકમાં સમ્યક્ત્વ (સમગ્રીત) અને મિથ્યાત્વનું સવિસ્તાર વર્ણન આપેલું છે નય-નિરૂપ વગેરે અનેક ઉપયોગી બાબતોનો એમાં સમાવેશ કરવામાં આવેલો છે આ પુસ્તકના વાચનથી દેવ, ગુરુ, ધર્મનું સાચું જ્ઞાન મેળવી શકાય છે મૂલ્ય ૦-૪-૦

(૬) હિતશિક્ષા—પ્રથમ આવૃત્તિ સન ૧૯૦૪થી ૧૯૦૫ કુલ ૧૨૫૦૦ પ્રત

આ પુસ્તકમાં ધર્મ નીતિ, સ્વદેશ પ્રેમ વ્યવહાર શુદ્ધિ, મુખી અને ધાર્મિક જીવગી ગુચરવાનો ઉપદેશ આદી ૧૪ જુદા જુદા વિષયો ભારણરૂપે આપવામાં આવ્યા છે આ પુસ્તક ગાયકવાડી કેળવણી ખાતાએ, ધનામ તથા લાયકેરી માટે મન્દૂર કરેલું છે મૂલ્ય ૦-૪-૦

- (૭) આરવત—પ્રથમ આવૃત્તિ સન ૧૯૦૫, પ્રત ૭૭૦૦ બીજી આવૃત્તિ—
પ્રત એટલે રૂ૧, પ્રત આદરવાની શી જરૂર છે પ્રત કેમ આદરવા અને
નિભાવવા તેની કુચીઓવાળુ ૧૦૦ પૃષ્ઠનુ ઉપયોગી પુસ્તક મૂલ્ય ૦-૨-૦
(૮) ધર્મતત્ત્વ સંગ્રહ—પ્રથમ આવૃત્તિ સન ૧૯૦૬, પ્રત ૨૦૦૦
બીજી આવૃત્તિ સન—

આ પુસ્તકમાં ક્રમા, નિર્લોભતા, સરળતા, નમ્રતા, સચમ, તપ, જ્ઞાન,
બ્રહ્મચર્યાદિ વિષયોપર અસરકારક પ્રકરણો છે આત્માનો ઉદ્ધાર કરવાના
અનેક રસ્તાઓ સાથે દશ વિધિધર્મનુ વિસ્તારપૂર્વક વિવેચન છે મૂલ્ય ૧-૦-૦

- (૯) નમીરાજ—પ્રથમ આવૃત્તિ સન ૧૯૦૬, પ્રત ૨૦૦૦ બીજી આવૃત્તિ
ઉત્તમ ગ્રંથસ્થ અને પાછળથી એક તત્ત્વજ્ઞાની તરિકેનુ આ રસિક
ચિત્ર દરેક માણસે જાણવા જેવું છે આ પુસ્તકમાં દેશપ્રેમ ધર્મ, તત્ત્વ
જ્ઞાન, શૌર્ય અને સદાચારને પુષ્ટિ આપનાર વિવિધ રસિક પ્રસંગોને નોંવેલના
રૂપમાં આપવામાં આવ્યા છે મૂલ્ય ૦-૧૦-૦

- (૧૦) જીવહયાના હિમાચલીઓને અપીલ—જે આવૃત્તિ, સન ૧૯૦૭
કુલ ૧૦,૦૦૦ પ્રત

વિના મૂલ્ય પ્રચારાર્થે પ્રગટ કરવામાં આવેલા આ પુસ્તકમાં જૈનો
તેમજ જૈનેતરો અમલખપણે સરીર, સમાજ, દેશ અને ધર્મને નુકસાન
યાચ એવી અનેક ભતની હિંસા કરે છે તે અટકાવવાની સમજૂત આપી છે
(૧૧) શ્રવે સા પ્રથમ જૈન કોન્ફરન્સ (ભારણી)નો હેવાલ—સન ૧૯૦૬

- (૧૨) શ્રી મહાવીર—સન ૧૯૦૮

- (૧૩) શ્રવે આ બીજી જૈન કોન્ફરન્સ (રાવામ)નો હેવાલ—સન ૧૯૦૮

- (૧૪) મુદર્શન ભાગ ૧ લો—જે આવૃત્તિ સન ૧૯૦૮ અને ૧૯૧૧ પ્રત ૩૫૦૦

આ નોંવેલમાં જૈન સંસારની ધાર્મિક અને ઔચ્છારિક સ્થિતિનુ
આગેહૂબ ચિત્ર આનેખવા સાથે ધર્માદાના નાણા ખર્ચ જઈને શ્રીમત
બનેલા અગ્રેસરોની શી દશા યાચ છે સાધુઓ કેમ ઉધે રહે છે
તેમજ હાલની સ્થિતિ સુધારવાના રસ્તા દેખાડવામાં આવ્યા છે મૂલ્ય ૦-૬-૦

- (૧૫) સંસારમાં સુખ કયા છે?—પાંચ આવૃત્તિ સન ૧૯૦૬ થી
૧૯૧૧ કુલ ૧૪૪૦૦ પ્રત

સંસારના સુખ માટે અનેક પ્રકારના ફાફા મારનાર માણસો માટે સુખ
અને દુઃખની સારી સમજણ અને સુખ મેળવવાના સરળ રસ્તાઓ
આ પુસ્તકમાં અસરકારક રીતે આપવામાં આવ્યા છે મૂલ્ય ૦-૬-૦

- (૧૬) ઐતિહાસિક નોંધ—જે આવૃત્તિ સન ૧૯૦૬ પ્રત ૪૦૦૦

સદગતે પબ્બ વગેરે સ્થળોએ મુસાફરી કરીને ત્યાં જૈન સપ્ર

દાયનો આ નુકસાનો પટાવણીઓના તરોધનપૂર્વક ઇતિહાસ

જૈન સપ્રદાયની સંસ્થાપનાના કયા કયા મહાપુરુષોએ કેવા કેવા ભાન ભજવ્યા

છે તે તટસ્થ રીતે આ પુસ્તકમાં દર્શાવવામાં આવ્યું છે મૂલ્ય ૦-૬-૦

(૧૭) શ્વે સા ચોથી જૈન કોન્ફરન્સ (૧૧૧૨)નો હેતુક્તિ-સન ૧૯૧૦

(૧૮) શ્વે સા પ્રથમ મુનિ પરિષદનો હેતુક્તિ સન ૧૯૧૦

(૧૯) જૈનમતમાં ૧૨ દિગ્દર્શન અને હવે શુ કરવું જોઈએ? પ્રથમ

આવૃત્તિ સન ૧૯૧૦ પ્રત ૧૦૦૦૦

વિના મૂલ્ય પ્રચારાર્થે પ્રગટ કરાયલા આ પુસ્તકમાં જૈનોમાં

(અ) ધર્મધુક્ષ, બેમા ઉત્તમ કોણ કયા પાત્ર કે પરોપકારી? જુના અને

નવા બધારજો શુ એ સર્વ આજે જરૂરી થીજે ૩૧, જૈન પત્રકારો, લેખકો

અને વિચારકોની કો કો રચના મટે દરખાસ્ત અને આમત્રણ જૈન

અધ્યાનો વધી પડેલો મામલો સુધારવાનો છેલ્લો રસ્તો, સમજદારી સાથે

અથવા શાસનબાહ્યોની કોન્ફરન્સ વગેરે વિષયો આપવામાં આવ્યા છે

(૨૦) મહાત્મા કાંતરના આધ્યાત્મિક પદો ભાગ ૧-૨-એ આવૃત્તિ

સન ૧૯૧૧ પ્રત ૩૨૫૦ જૈનો તેમજ જૈનેતરોમાં બસકે દરેક ધર્મના

અનુયાયીઓમાં જોમના હૃદયભેદક પદો અવાય છે અને વખણાય છે,

એવા મહાત્મા કાંતરના આધ્યાત્મિક પદોનો સંગ્રહ કરી વિસ્તારપૂર્વક

વિવેચન આ પુસ્તકમાં આપવામાં આવ્યું છે મૂલ્ય ૦-૬-૦

(૨૧) નદુશુભ પ્રાપ્તિનો ઉપાય—પ્રથમ આવૃત્તિ સન ૧૯૦૮, પ્રત ૨૦૦૦

દરેક ધર્મના અનુયાયીને ઉપદેશો એવા શુભાનુરાગ, સદ્ભાવના,

સત્યચયન, પીર્યસ રક્ષણ ઉત્પાદિ વિવિધ વિષયો પર વિવેચન મૂલ્ય ૦-૬-૦

(૨૨) ભક્તિમરુતોત્તર—પ્રથમ આવૃત્તિ સન ૧૯૦૬ પ્રત ૧૫૦૦

આ સ્તોત્રના મૂળ પાઠ તથા કેટલીક સંગ્રહિત અને વિસ્તૃત વિવેચન

સહિત ભાષાવર આ પુસ્તકમાં આપવામાં આવ્યું છે તે ઉપરાંત આત્મ

ગોષ્ઠિ ખાર ભાવના, માર્ગના રસ્તા દરેક જાણવાના નિમિત્તો આદિ વિષયો

પણ આપવામાં આવ્યા છે મૂલ્ય ૦-૩-૦

(૨૩) કલ્યાણમ દિર સ્તોત્ર—પ્રથમ આવૃત્તિ સન ૧૯૧૦ પ્રત ૧૫૦૦

આ પુસ્તકમાં આ સ્તોત્રનો મૂળ પાઠ અને અર્થ તેમજ ધ્યાન

સળખી કેટલીક સૂચનાઓ આપવા ઉપરાંત આત્મગોષ્ઠિ ખાર ભાવના

ધર્મના રસ્તા, ખાર નિમિત્તો વગેરે દરેક જાણવાના કલ્યાણો વિષયોનો

સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે મૂલ્ય ૦-૩-૦

(૨૪) ધર્મસિદ્ધિ ભાવના—પ્રથમ આવૃત્તિ સન ૧૯૧૧ પ્રત ૧૫૦૦

- મહુમ મહાત્મા શ્રી ધર્મસિંહજીના ઉપદેશી અને હૃદયબોદક કાવ્યો વિવેચન સહિત આ પુસ્તકમાં આપવામાં આવ્યા છે ઉપરાંત તેમના જીવનની ટુંકી વિવેચનાત્મક સમીક્ષા પણ આપવામાં આવી છે મૂલ્ય ૦-૪-૦
- (૨૫) જૈન સમાચાર ગદ્યાવલિ ખંડ ૧-૨-પ્રથમ આવૃત્તિ સન ૧૯૧૨ પ્રત ૧૫૦૦ ('જૈન સમાચાર પત્રમાથી ચૂટી કઢાડેલા લેખો)
- (૨૬) જૈન સમાચાર ગદ્યાવલિ, ખંડ ૩-૪-પ્રથમ આવૃત્તિ સન ૧૯૧૨ પ્રત ૧૫૦૦ મૂલ્ય ૦-૮-૦
- (૨૭) જૈન સમાચાર ગદ્યાવલિ, ખંડ ૫-૬-પ્રથમ આવૃત્તિ સન ૧૯૧૨ પ્રત ૧૫૦૦ મૂલ્ય ૦-૮-૦
- (૨૮) જૈન સમાચાર ગદ્યાવલિ, ખંડ ૭-૮-પ્રથમ આવૃત્તિ સન ૧૯૧૨ પ્રત ૧૫૦૦ મૂલ્ય ૦-૮-૦
- (૨૯) જૈન સમાચાર ગદ્યાવલિ, ખંડ ૯-૧૦-પ્રથમ આવૃત્તિ સન ૧૯૧૩ પ્રત ૧૫૦૦ મૂલ્ય ૦-૮-૦
- (૩૦) શ્રાવિકા ધર્મ-પ્રથમ આવૃત્તિ- બીજી આવૃત્તિ સન ૧૯૧૬ પ્રત ૪૦૦૦ બીજી આવૃત્તિ-

- આ ન્હાનકડા પુસ્તકમાં ધર્મ અને વ્યવહારનું સાચું સ્વરૂપ ટુંકા ટુંકા સૂત્રો વડે, સરળ ભાષામાં આપેલું છે દરેક કન્યા, દરેક પત્ની અને દરેક માતાએ અવશ્ય વાંચવા યોગ્ય છે મૂલ્ય ૦-૧-૦
- (૩૧) આર્યનારી ધર્મ-પ્રથમ આવૃત્તિ પ્રત ૬૦૦૦ બીજી આવૃત્તિ સન ૧૯૨૯ પ્રત ૪૦૦૦ મૂલ્ય ૦-૧-૦
- (૩૨) ઉત્તરાર્ધચંદ્ર સૂત્ર-સન ૧૯૧૨
- (૩૩) દશ વિકાસીક સુત્ર-સન ૧૯૧૨
- (૩૪) દીક્ષા દાને આપી શકાય ?-સન ૧૯૧૩

- આ પુસ્તકમાં જૈન સૂત્રોના આધારે દીક્ષાની યોગ્યતા સખધમાં ભુદા ભુદા વિદ્વાનો અને મુનીરાજોના અભિપ્રાયો આપવામાં આવ્યા છે
- (૩૫) તીર્થોના અર્થ-મટાડવા માટે અપીલ-સન ૧-૧૭

શ્વેતામ્બર-દિગમ્બર જૈનોમાં ચાલતા તીર્થોના અર્થદાનો અત ભાવવા માટે શ્વેતામ્બર-દિગમ્બર અગ્રેસરોની સહીઓ સાથે જન જનતાને કરવામાં આવેલી આ અપીલની હજારો પ્રત વિના મૂલ્ય વહેંચવા માટે પ્રગટ કરવામાં આવી હતી

(૩૬) પર્યુષણ પર્વ અથવા પવિત્ર જીવનનો પરિચય—સન ૧૯૧૯ પ્રત ૨૦૦૦ વિના મૂલ્ય પ્રચારાર્થે એક ખોલા મહત્ત્વે પ્રગટ કરેલા આ પુસ્તકમાં પર્યુષણનો અર્થ અને આરાય, શા માટે અમુક માસ અને અમુક તિથિ જ એ તહેવાર માટે નિર્માણ કરી હરો તેના સંભવિત કારણો, પવિત્ર જીવની અને હિંમતી નતિનો સંબંધ, પવિત્ર જીવનીના પાચારૂપ તત્ત્વો દાન, શીલ, તપ, ભાવના દાનનું રહસ્ય, શીલ અથવા બાર મતોનું બ્યવહાર સ્વરૂપ અને મર્યાદા, વૈદક શાસ્ત્ર અને સાયન્સના આધારે તપની તપાસ અને વિધિ, અભ્યંતર તપની ખૂબીઓ ભાવનાનું સ્વરૂપ, સામાયિક, પ્રતિ ક્રમણ યોગ્ય આદિ ક્રિયાઓ સંબંધી રહસ્યજ્ઞાન ઇત્યાદિ અને ખા પ્રશ્નોની ચર્ચા આપવામાં આવી છે

(૩૭) મહાવીર મીરાન—સન ૧૯૧૩

(૩૮) મહાવીર કહેતા હતા અથવા વીસમી સદીના હિંદ માટે નૂતન રાષ્ટ્રીય ગીતો—પ્રથમ આવૃત્તિ સન ૧૯૨૧ પ્રત ૭૦૦૦

નવજુનના માનવ માટે અત્યંત ધડતાર હથોડો અથવા સિંહ નાદ કેવલ્ય અને મૂર્તિનો મત્ર, કુદકા મારતી—કબરાર્થ જતી રાક્ષિ અને જીવનસાસનો શિક્ષક તેમજ રાજકીય અને આધ્યાત્મિક સ્વરાજ્યની ચાવીરૂપ આ પુસ્તક છે મૂલ્ય ૦-૪-૦

(૩૯) અસહકાર (માનસસાસની દૃષ્ટિએ રાજકીય ધટનાઓની ચિકિત્સા)—પાંચ આવૃત્તિ સન ૧૯૨૧ કુલ ૨૨૦૦૦ પ્રત

વિના મૂલ્ય વહે ચલા માટે પ્રગટ કરાયેલા આ પુસ્તકમાં ‘અસહકાર’ની અને ખા સમજવટ ત ન સ્વતંત્ર રીતે આપવામાં આવી છે મનુષ્ય અને બનાવોના હૃદયને પિછાનવાની વિના તેમજ રાજદ્વારી કુનેહ અને સ્વતંત્રતાની ચાવી અને ખા રીતે દર્શાવેલી છે વિશેષ સમજૂત માટે રમુજ કથાઓ પણ આપવામાં આવી છે

(૪૦) Political Ideas—પ્રથમ આવૃત્તિ સન ૧૯૨૧ પ્રત ૫૦૦૦

ફિનિયાભરના વિચારકો, ચિંતકો, રાજદ્વારીઓ અને ફીલ્સુફોના વિના મૂલ્યે આપવા માટે પ્રસિદ્ધ કરેલા આ અગ્રેજી પુસ્તકમાં માનસસાસ અને અધ્યાત્મસાસની દૃષ્ટિએ રાજકીય ધટનાઓ પર, ફિનિયાની દાલની સ્થિતિપર, અસહકારના ધર્મધુર્ધ પર અને સંભવિત ભવિષ્ય પર પ્રકાશ નાખવામાં આવ્યો છે ફિનિયાના માત્ર સુશિક્ષિત જનોમાં વિના મૂલ્ય પ્રચાર માટે પ્રગટ થયેલા આ પુસ્તકની ઉત્તમતા માટે જાતસરમાંથી રાજદ્વારીઓ ચત્રકારો, ચિંતકો અને ફીલ્સુફોના અભિપ્રાય મળેલા ૫૪ સખ્યા ૨૧૬

(૪૧) મૃત્યુના મ્હોમા અથવા અમૃતસાક્ષીનું અઠવાડિયું—પ્રથમ આવૃત્તિ સન ૧૯૨૧ પ્રત ૪૦૦૦

સકલ સિવાય બીજી કોઈ ચીજ મનુષ્યના હૃદયને પલટા આપી શકતી નથી અને હૃદયના પલટા પછી મનુષ્ય માત્ર એક અડવાડીઆ ભેટલા ટૂંક સમયમા કેવા દિવ્ય પરાક્રમ કરી શકે છે તે બતાવનારી અને એક મહાત્મા, એક મીલમાલેક તથા એક સાયન્ટીસ્ટ મુકદ્દાસ હિંદને પુનઃ રજ્જાર કેવી રીતે કરે છે, તે કહેનારી અદ્ભૂત કથા

મીટોના પોઠળ કેમ સુધરે, મહાત્માનો સર્વ પ્રભ ભોગ દેહેરો, ડયુક ઓફ કૉનૉટ મહાત્માની મૈત્રી માગે છે, કવા વગરનું નૂતન આરોગ્ય ભવન, રાક્ષિરાક્ષના અમોઘ સૂત્રો, તમામ ધર્મેને જગાડનાર નૂતન ધર્મ, જ્ઞાતિ અને શિક્ષણના પ્રશ્નોનો ઉકેલ અને દુનિયાનું ભવિષ્ય વગેરે બાબતો ગાંધીયુગની રાજઆતમા લખાએલી આ કથામા ભેરો આ પુસ્તકમા આપેલું દુનિયાનું ભવિષ્ય આજે તદ્દન ખરૂં પડતું ભેવામા આવે છે મૂલ્ય ૧-૦-૦ રખાયુ હવે

(૪૨) મસ્ત વિતાસ—પ્રથમ આવૃત્તિ સન ૧૯૨૫ પ્રત ૨૦૦૦

આ પુસ્તકમા મ્હારૂ સ્વપ્ન, ખેડૂતનું ભૂત, ચોવીસ કલાકની મહેતલ, આ ખરૂં કે તે! શાહી ફકીર, ખુદાથી હક કરનારો ફકીર, ચૌદ ભૂવનની બાદશાહી માટે તપ, નાનકની નવાઈઓ, બાલ ખેડૂત અને બાલયોગી, કષ્ટ સિવાય જ્ઞાન નહોં ભક્ત કન્યા સરાજતની સ્વતંત્રતા, રામાયણ તો મ્હારી જીવન કથા છે વગેરે વગેરે જીવનરાક્ષિઓનું જ્ઞાન તથા ખીલવટ કરાવવાના આશય પૂર્વક યોગ્યલી રચ તત્ત્વજ્ઞાનથી ભરપૂર કથાઓ આપવામા આવી છે આ પુસ્તક ને કોઈને મફત હોવું ન પરવડે તેવાઓ માટે પુસ્તકનું મૂલ્ય રૂ. ૩-૦-૦ રખાયુ હવે

(૪૩) તમામ હિંદી કોમોને ચેતવણી—સન ૧૯૨૭ પ્રત ૨૦૦૦

હિંદની તમામ કોમોનો હાસ કેમ થઈ રહ્યો છે અને તે કઈ રીતે અટકાવી શકાય તેની ટૂંકી અને ટચવાત આ ન્હાની પુસ્તિકામા આપેલી છે

(૪૪) ઉદેપુરનો હત્યાકાંડ—પ્રથમ આવૃત્તિ સન ૧૯૨૭

(૪૫) જૈન દીક્ષા—પ્રથમ આવૃત્તિ સન ૧૯૨૫ પ્રત ૨૦૦૦

જૈન દીખાના પ્રશ્નો દરેક મનુષ્ય ભેતે જ ઉકેલ કરી શકે એવા પ્રકાશ કે કવાનો તથા જહોર પ્રભને તેમજ જૈન કહેવાતાઓને જૈન ધર્મ તથા સમાજની સ્થિતિનો ખ્યાલ અને જૈન તાલીમનું રહસ્ય બતાવવાનો અને તે દ્વારા સંપૂર્ણ પ્રશ્નોનું પર તપાસવા અને સુધારવાની કલા સિખવવાનો એક પ્રયત્ન મૂલ્ય રૂ. ૨-૦-૦

- વા. મો શાહુકૃત પ્રસિદ્ધ થયેલાં હિંદી પુસ્તકો
 સસારમેં મુલ્ક વહાઈ ૧ ભાગ ૧, ૨—સન ૧૯૧૧, પ્રત ૧૫૦૦
 નમીરાજ (નૉવેલ)—
 સદ્યેં મુલ્કની કુંજિયા—
 સાત રત્નો—ખીજી આવૃત્તિ, સન-૧૯૦૮ પ્રત ૧૫૦૦
 જૈનશાસ્ત્રમાળા રાહ-૧ સા—પ્રથમ આવૃત્તિ સન ૧૯૧૧ પ્રત ૧૫૦૦
 „ રાહ-૨ સા— „
 ઐતિહાસિક નૉય—
 સાધુ પરિપક્ષી રિપોર્ટ—સન ૧૯૧૧ પ્રત ૧૫૦૦
 સદ્ગુણ પ્રાપ્તિકે ઉપાય—
 મહાત્મા વામીરકે ઉપદેશી પદ ભાગ ૧ સા—
 „ ભાગ ૨ સા—
 હીયોંકે જગદે મિટાનેકે લિપે અપીલ—મન ૧૯૧૭
 શ્રે સા જૈન યૉન્મરન્સ કે વતુય સમ્મેલનકા સમ્પૂર્ણ અહેવાલ—
 જ્ઞાન લીપક—

વા. મો શાહુકૃત અપ્રગટ પુસ્તકો

- (૧) મરણ અ ગ્રેજી વ્યાકરણ
- (૨) મારો જ્ઞેમનો અનુભવ
- (૩) નન્ન સત્ય
- (૪) માયાની છાયામા
- (૫) પ્રજાતિના પાદ્યિન્દો અથવા અનુભવના ઓડકાર
- (૬) મુઝાઈ પટેલી દુનિયા
- (૭) જૈન દીક્ષા ભાગ ૨ જો.
- (૮) આર્યધર્મ અથવા વીનમી સંદીના આર્ય અને આર્ય
 ધડનાર મરકાર
- (૯) ઓક
- (૧૦) કમીરના આધ્યાત્મિક પદો ખંડ ૩

[વધુ માટે જુઓ પૃષ્ઠ ૧૧૩]

પ્રકરણ ૧ હુ

ધર્મશાળામા.

હિ માલયના ઉંચા શિખર પર એક અનતકાળનો યોગી એકાગ્ર વસતો હતો એનું વય દ્વાર્ધથી કળાય તેમ ન હતું એટલું કહી શકાય કે, સૂર્ય મમાન તેજસ્વી નેત્રો છતાં અને ૧૦૦ સમાન કાયા છતાં તે વસ્તુતઃ ધણો વૃદ્ધ હતો.

તે શા માટે પૃથ્વીની અપાટીથી વધુના વધુ ઉચ્ચાઈએ અને અને બગ્ગની જ ભૂમિ પર વસતો હશે, શા માટે છેક જ એકાકી ગહેવું પસંદ કરતો હશે સપાટી પરના જનમમાજીથી મળવી શક્ય એવી તમામ પ્રકારની મગવડો અને મહાયો વગર અસ્તિત્વ કેમ ટકાવી શકતો હશે, દીર્ઘકાળ સુધી અખડ મૌન અને એકાંત મેવનારને ધવી જોઈતા ભય અને મુઝારાડૂપી અમરોથી કેવી રીતે બચી શકતો હશે, આવા આવા અનેક પ્રશ્નો પહાડની તળેટી પર

અને આસપાસમા રહેતા લોકોને ઉત્તરવતી અને વાયુના લેશમાન સ્પર્શથી સરોવરમા ઉત્તરવતી લહેરો જેમ પાણીમા જ પાછી સમાઈ જાય છે તેમ થોડીક ચર્ચા બાદ, દુનિયાવી વિચારોમય બનેતા એમના છીછરા મનમા લય પામતા

એક વખત યોગીને પોતાના પહાડી નિવાસપૃથ્વી નીચે ઉતરી આવવાની અને સપાટી પર વસતા જનસમાજની યાત્રા કરવાની ઇચ્છા થઈ આવી જનસમાજ પૈકી ઠાકરે જમ્હારે કાંઈ વિશેષ પ્રાપ્તિ કરવાની ઇચ્છા થાય છે ત્હારે તેઓ દેવોનાં ધામરૂપ પહાડની યાત્રા કરે છે અને પહાડી મહાત્માઓ જમ્હારે અનેક જન્મોની પ્રાપ્તિઓ (પુણ્યો) ઉડાવી નાખવા—ખર્ચો નાખવા ઇચ્છે છે ત્હારે કાદવરૂપ જનસમાજની યાત્રા કરે છે,—પણ એ યાત્રા કઈકાનો કલ્યાણપ્રમગ બને છે

ગત્રાપ્રમગ માટે યોગીએ જ્ઞાનદેવ એવું નામ ધારણ કર્યું અને જીવનપુરીની ધર્મશાળાના એક ખડમાં મુકામ કર્યો રહામેના ખડમાં એક પહેલવાન જેના કસાયવા શરીરવાળો અને સૌમ્ય સરળ ચહેરાવાળો, માત્ર એક ધોતીમાં સજ્જ થયેલો, પચ્ચીસેક વર્ષની ઉંમરનો યુવાન ઉતર્યો હતો એવું નામ હતું ભાવસિંહ

બન્ને યાત્રીઓની મિથિત વચ્ચે આકાશ-જમીન જેટલું અંતર હતું * એક જમ્હારે ત્રણ લોકની બાદશાહીથી પણ છાપરવા

* Here had nature huddled together two distinctly opposite types of plants 'generally known as man or Human Beings' one was an illustration of the result of a culture ('yoga') based upon science ('Vedanta') of prehistoric age that no subsequent age has been able to improve upon, while the other was an illustration of a natural man,—'natural' not in the pure sense of the word, but in the sense that he was

યોગી હતો, ત્હારે બીજે એક નિઃકુશ, નિરક્ષર પહેલવાન હતો એક સધળા જ્ઞાનોને તેમ જ અજ્ઞાનોને પી જઈ હજમ કરી બેઠેલો મસ્તરાજ હતો, ત્હારે બીજે કાઈ પણ શાળા, શિક્ષક, ધર્મપિય કે ધર્મગુરૂના સગથી બેનસીમ રહેલો અનધક હતો, છતાં બેઉમા કટલીક બાબતનું સામ્ય પણ હતું દાખલા તરીકે બન્ને શારીરિક આરોગ્ય અમાધારણુ પ્રમાણુમા ધરાવતા હતા, બે કે તેમ થવાના કારણો બન્નેની બાબતમા બિન્નબિન્ન હતા જ્ઞાનદેવનું આરોગ્ય અને બલ યોગના માધ્યસતે અનુસરીને પોતે પોતાને આપેલી તાલીમ(culture)નુ પરિણામ હતું,

not worked upon by any agency of modern learnings which they say are meant for human 'happiness' The highly cultured man could of course instinctively see in the said neighbour, a wild land of great possibilities, a virgin mind best suited for implanting the most powerful seed, and he seized the opportunity. A plot of hard untilled land, an untamed *natural* woman, a head strong healthy pupil, a people that has yet not adopted any form of government—are objects full of great possibilities and it is these that a born ruler or philosopher instinctively seeks, not for any gain but for the pleasure derived from the exercise of his powers, leaving the rest of the world to the greedy scholars, teachers, politicians and statues seated on golden thrones and sacred pulpits, people who necessarily fear and consequently hate and ever conspire to destroy the Giant Growths. And it is the action and counter-action of these various instincts that keep up the thread of humanity, and is the latent cause of the visible rises and falls of people and ages.

જ્ઞાનર ભાવસિદ્ધિ આરોગ્ય અને બલ, સરેરાસ મનુષ્ય જીવન નિર્વાહને જરૂરના જે સાધનો ધરાવે છે તેવા તમામ પ્રકારનાં સાધનોની ગેરહાજરીને લીધે નિઃશર અનુભવવી પડતી અગવડો અને કષ્ટોનું પરિણામ હતું બન્ને વળી, નિરકુશ હતા, અર્થાત્ એમનાં દીક્ષ રાજ્ય, રાજપુરુષો અને રાજ્યના કાનૂનનો ભય એ શુ ચીજ છે તે બાજુતા નહોતા, તેમજ મમાજપ્રકૃતિ તથા સમાજ-બંધારણની શરૂઆત હોમને સ્પર્શી શકતી નહોતી, ખીજા શબ્દોમાં કહીએ તો બન્ને નિર્લજ, નિશક, નિર્ભય હતા.

ભાવસિદ્ધ એક કમનસીમ રજપૂત જમીનદારનો પુત્ર હતો. તેની ત્રણ વર્ષની ઉંમરમાં તેણે માતા ગુમાવી હતી અને અગ્ધાર વર્ષની ઉંમરમાં પિતા ગુમાવ્યો હતો જે રાજ્યની ખાતર જ લડવામાં ભાવસિદ્ધના પિતાએ જીદગી અર્પી હતી તે જ રાજ્યના અમલદારોએ બાળક જમીનદારની સવળા મિલકત છીનવી લીધી હતી સાધન અને રક્ષણ વગરનો ભાવસિદ્ધ તે વખતથી જીવન પુરીમાં આવી રહ્યો હતો અને મલુરી કે તેના અભાવે ભિક્ષાથી જે કાંઈ મળતું તે ખાઈ ગામમાં કે જગલમાં બેઠકોતો અને રાત્રે ધમ ઝાળામાં આવી આરામ કરતો. એક જ દેક ખાવું અને ચાર જ દેકાક સૂવું એ એને સ્વાભાવિક થઈ ગયું હતું. મલુરી મળતી ત્યારે પણ વિવસતા માત્ર ચાર કપાકથી વિશેષ સમયની મલુરી, તે કદાપિ મલુર રાખતો જ નહિ અને મલુરી નહિ મળવાથી ભિક્ષા માટે જતો ત્યારે પણ તેનો નિયમ હતો કે જે ધરથી વધુ ભમવું નહિ અને ત્યાં પણ યાચના કરવી નહિ. કોઈ કોઈ વખત બન્ને યાચના ખાલી પણ જતા એવે વખતે તે ઉતરો ખુશી થતો, કારણ કે ત્યારે જ તેને પોતાના બગને અન્નમાયવાની તમ મળતી પણ બળના ઉપયોગથી જે કાંઈ હાથ લાગતું તેમાંથી એટ દેકના બોજન પુરતું જ રાખીને બાકીનું જોડેને તેને આપી દેતો. સુમાજે જોડેને 'હક' ની ચીજ માની છે તેવી મિલકત તે

એક વખત ધરાવતો હતો અને સમાજે જ તે છીનવી લીધી હતી, ત્યારથી સમાજ, સમાજની 'હક્ક'ની વ્યાખ્યા અને મિલકતની દગા-ખોર ચચળતા—એ સર્વ તહેના હૃદયમાં કાતરાઈ ગયું હતું, એટલે સુધી કે એ મર્વને તે 'તુચ્છ' કહેતો અને તેઓ સબધી વિચાર સરખોય કરતો તે એને મન 'તુચ્છ' ને મહત્વ આપવા સરખું લાગતું.

આજે તે મલુરી મેળવવામાં નિષ્ફળ ગયો હતો. લિક્ષા માટે ખે વેર જન્મ આવ્યો હતો. જન્મથી માત્ર દાળ અને હાડી સિવાય ખીન્ન કાષ્ટ મળ્યું ન હતું આ પ્રાપ્તિ તહેનો અર્થ મારે તેમ ન હતી એટલું જ નહિ પણ તહેનો છેલ્લો ઇલાજ લેવાની સ્વતંત્રતાને પણ બાધક હતી, કારણ કે જન્મસુધી લિક્ષામાં કાષ્ટ પણ મળે ત્હા સુધી તહેનાથી બળનો ઉપયોગ ન થાય એવો એનો નિયમ હતો. તેથી દાળ અને હાડી લઈ ધર્મશાળામાં આવ્યો અને તે ચીજોને પોતાના હમેશના સુવાના ખડમાં મૂકતા બમ્બ્યો. "આમ છે દુનિયાના દાતાઓના ઢગ ! સૌને વધુ ને વધુ લૂટવું છે અને જે કાષ્ટ હાથ લાગ્યું તે મર્વને પરણી બેસવું છે, આપણું કાષ્ટને પાલવવું નથી પછી ભલે અકરાંતીઆપણાથી ખરીદેલી ખીમારીના નિમિત્તે વૈદ્ય ડૉક્ટરો લૂટે, સત્તા કે કાયદાના બળથી રાજપુરુષો લૂટે કે આસમાનમાં પરી અને પૈસે) કે ખીલકુલ દુખ વગરની સ્થિતિ મેળવી આપવાનું માથે લેનાર ધર્મગુરુઓ લૂટે જેઓ મહારા ઠાસા રહામે તો કલદારની થેલી પર થેલી રજૂ કરે છે તેઓ પાસે પણ જન્મદારે હું લિક્ષા માટે મુગો મુગો ઉભો રહું છું ત્હારે તો આપે છે માટીની હાડી અને દાળ !

ગરીબ બિચારા 'દયાળુ' જીવડા !" અને તે ખડખડ હસ્યો.

બરાબર એ જ વખતે જ્ઞાનદેવ ગામમાં ચક્રર મારી પાછો ફર્યો અને પોતાના ખડ તરફ જતાજતા જ ભાવસિંહના ઉદ્ગાર તહેના કાને પડ્યા તહેનું મુખ જરા મનકાયું અને તેજો ભાવમિંદ

તરફ લાવપૂર્ણ દષ્ટિ ફેકી. પછી પોતાની પાસેના કાષ્ટ અને આવલ કોટડીના ઉમરા આગળ મૂકી પોતે કોટડીમાં જઈ સૂતો.

ભાવમિત્ર જ્ઞાનદેવને જોતા જ પહેલી દષ્ટિએ આકર્ષિતો હતો એની આખોમાના અજબ નૂર અને ચ્હેગ પરની અજબ પ્રીતિતાએ ત્હેના હૃદય ઉપર ઊડી અમર કરી હતી. આવલ અને કાષ્ટ ઉમરા પાસે મૂકતી વખતે તેણે કહેલા શ્લોકો તો ત્હેનું હૃદય ધડકાવું હતું કાષ્ટ પણ નિમિત્તથી તે ત્હેને મળવા અને વાતચીતમા જોડાવા ઉત્સુક બન્યો હતો અને ઉત્સુકતાએ માર્ગ પણ સૂઝાડ્યો.

પોતાની પાસેની હાડી અને દાળ લઈ તે જ્ઞાનદેવની કોટડીમા ગયો અને સીધો ત્હેની સમીપ જઈ બોલ્યો ' મહારાજ ! આ દેશમા આપ પહેલપ્રથમ જ આવ્યા જણાઓ છો. મુસાફરીથી થકેલા પણ જણાઓ છો અને બોજને સામગ્રીમા શુ પ્રાપ્ત થયું છે તે તો મહારથી હું જોઈ ચૂક્યો છું આ દેશ જ તુમરો છે, મહારાજ ! અહીં કાષ્ટકાષ્ટની દરકાર કરવાને નવડં નથી. અને "

" પણ હું જોઈ ચૂક્યો કે તું તો મહારી દરકાર અવશ્ય કરે છે ત્હારો ચ્હેરો, ત્હારા હાથો અને ત્હારા હાથમાના પદાર્થો ત્હારા લાવ પ્રગટ કરે છે, તો પણ તું કહેવા જ માગે છે તો કહી લે એક વખત." જ્ઞાનદેવ બોલ્યો.

' મહાર કહેવાનું હું અને ટચ છે વિવેક અને આંટીધુટી હું શિખ્યો નથી મહે જોયું કે આપની પાસેના પદાર્થો મહારી પાસેના પદાર્થો વગર કામ લાગે તેવા નથી અને મહારી પાસેના પદાર્થો—તે જેમ છે તેમ—મહેને પણ કામ લાગે તેવા નથી. જન્મેને ભેગા કરવામાં આવે તો કાષ્ટ પણ એકની ગરજ સારે તેવાં અને તેટલા છે જૂખ્યાતો આપણે જન્મે છીએ પગનુ આપ વદ છો અને મુસાફરીથી થકેલા પણ દોષ આપને ત્હેની જરૂર મહાર કરતાં વિશેષ છે હું મુવાન છું અને જરૂરિયાત પ્રાપ્ત કરવાનું મહારે ઉદ્દેશમાં છેલ્લું માધન પાપડું તો એક દિવસથી વધુ જુમું.

મરો ભોગવો પડે તેમ નથી અને એક દિવસનો ભૂખમરો તો મ્હારે મન રમત છે એ જ મ્હારે કહેવાનું અને કથવાનું હવે આપ હા કહો તો હું આ હાડીમાં જળ લઈ આવું, આપ પેલાં કાષ્ટ સળગાવવા લાગો, અને પછી આ દાળ અને પેલા ચાવલવડે ખીચડી બનાવી ભૂખ ભાગી જેમ અને તેમ જલદી આ ભૂખકુ દેશને રામરામ કરો ।” ભાવસિંહે ઉત્તર આપ્યો.

“ એટલી જલદીની કાંઈ જરૂર નથી । ” જ્ઞાનદેવે હસીને કહ્યું ‘ દેશ ભલે ભૂખકુ રહ્યો પણ ન્હા ત્હાગ જેવી એક પણ વ્યક્તિ વસે છે કે જે પોતે ભૂખ સહીને પોતાના સર્વસ્વ વડે ખીજની ભૂખ ભાગવાની આટલી કાળજી કરી ગયે છે અને તે છતાં પોતે ‘ ઉપકાર ’ કરે છે એવો જેને ખ્યાલ પડીક થવા પામતો નથી, ત્હાથી એટલા જલદી નાશી છૂટવાનું કાંઈ પ્રયોજન ન હોય શકે વાર, હમણાં તો ત્હારું આતિથ્ય ખુશાલીથી અને વાદ-વિવાદમાં ઉતર્યા વગર જ સ્વીકાર્યું છું ”

“ ત્હારે હું જળ ભરી આવું છું ”

“ અને હું અગ્નિ પ્રકટાવું છું ”

* * * * *

જળ ભરી હાડી જ્ઞાનદેવ પાસે ગળું કરી જેવો ભાવસિંહ પોતાની કોટડી તરફ જવાની તૈયારી કરતો હતો તેવો જ જ્ઞાન-દેવે ત્હેને પ્રશ્ન કયો ‘ કાંઈ બહુ તાકીદ કરવા જેવું છે કે શું ? નહિ તો ભેગાભેગી ખીચડી ઝોરવાનું અને તે તૈયાર થાય ત્હાં સુધી ખખર રાખવાનું કામ પણ તું જ કરે એમ હું ધન્ય છું કે જેથી હું ધડીલર પડ્યોપડ્યો આરામ લઈ શકું ”

“ ઘણી જ ખુશીથી, મહારાજ !—જો ત્હમને ખીજ સાધુઓની માફક અભાવા કે વટલાઈ જવાનો ભય ન હાય તો । ”

જ્ઞાનદેવે જવાબમાં માત્ર હાસ્ય કર્યું અને ભાવસિંહ રસો-ધમાં લાગી ગયો.

વાતચીતનો પ્રયત્ન તો ભાવસિદ્ધ શોધતો જ હતો. પણ જ્ઞાનદેવનો પ્રતાપ એવો હતો કે એને કાંઈ પ્રશ્ન કરવાની ત્હેની હિમત ચાલતી નહોતી ચોગી તે મુંઝવણ પામી ગયો હતો તેથી તેણે જ ત્હેને માર્ગ કરી આપવા ધાર્યું.

“ત્હારું નામ, યુવાન ?”

“લોકા અને ભાવો કહીને બોલાવે છે, એ કે મ્હારું નામ તો ભાવસિદ્ધ છે.”

“ઓહો, ત્હારે તો તું રાજમ્મીજ જણાય છે !”

જણાય છે નહિ, પણ હું જ પરીક્ષા કરવી હોય તો હુકમ કરો. અને પછી જુઓ કે જેનાથી આખું ગામ કમ્પે છે તે ફોજ દારને બહારી બનાવી આપની પાસે રજુ કરું છું કે નહિ.”

‘ત્હારો મ્હેરો ત્હારી વાતની માફી પૂરે છે પણ ત્હારે, ભાવસિદ્ધજી, શિક્ષા અને ધર્મશાળા નિવાસનો કાંઈ અર્થ ?”

ભાવસિદ્ધે પોતાનો ઇતિહાસ બહુ જ થોડા શબ્દોમાં કહી સંભળાવ્યો અને પછી ઉમેર્યું “રાજમ્મીજ હું તેથી જ તો, ત્હા સુધી મારા ઉપર છેડતી કરવામાં ન આવે ત્હાં સુધી કોઈના ઉપર હાથ ઉગામવાની ઈચ્છા વટીક મ્હને થતી નથી. તનદુરસ્ત માણુ સોની જરૂરીઆતો એટલી થોડી હોય છે કે ત્હેની ખાતર નિર્બળો સાથે તોફાનટામાં ઉતરવું એ મ્હને ‘ગુસ્સો’ લાગે છે અને રાજમ્મીની કે કોઈ શ્રીમતની નોકરી કરવી મ્હને પાલવે તેમ નથી, કારણ કે મન અને ધનના મત્થી જેમની રીતબાત મ્હેરે ચલાવેતા બાળક જેવી બની ગઈ છે તેવાના વળી સુલામ બનવું એ તો મ્હને છેક જ અસહ્ય લાગે છે. બળવાન ‘પ્રતિધી’ જ સાચો અને સીધો હોય અને તે તો સર્વગતિવાજાને સ્વપ્નેય પાનવે નહિ વળી પાગી પગ ધૂળ નાખના મ્હને કાંઈએ શિખરું નથી તેથી મજૂરી અને બીજા સિવાય બીજો કોઈ ગસ્તો ખુદતો છે જ કપ્દ ? હું જે મજૂરી સ્વીકારું છું તે પણ મ્હારી પોતાની શરતો મુજબની હોય તે જ સ્વીકારું છું અને બીજાનો આશ્રય લેવો પડે છે તો

તે પણ મ્હારી પોતાની ગીતે જ અને દીન માયનાનો શબ્દ ઉચ્ચાર્યા વગર જે બીજા મળી શકે તે જ લેવાની ટેકથી "

" ધારૂં છું કે એકે માર્ગ ત્હારા લક્ષ બહાર રહી જવા પામ્યો છે "

' બતાવો ત્હારે "

" બતાવું બતાવું હું કાંઈ નહિ હું તો માત્ર એમ જણાવવા માગતો હતો કે ઉદર નિર્વાહના જે જે રસ્તા હો હમણા ગણી બતાવ્યા તે ઉપરાંત પણ ખીજા રસ્તા દુનિયામા હયાતી ધરાવે છે દાખલા તરીકે ધર્મગુરૂનો ધર્મો જેમાં મુડીની, રાજની પરવાનગીની કે લાગવગીની કે કશાની જરૂર પડતી નથી લણતર પણ કાંઈ એ ધર્મના અધિકાર માટે અનિવાર્ય ગણાવું નથી મતલબ કે વધુમા વધુ મહેલાઈથી દાખલ થઈ શકાય એવો એ માર્ગ છે, અને ત્હેમા દાખલ થનારને માત્ર ખાનપાન જ નહિ પણ માનપાન પણ-પચાવી શકાય નહિ એટલા પ્રમાણમા-મળે છે એ પણ ઠંકુરાર્થ છે "

જોતજોતામા લાવસિંહની આખો લાલચોળ બની પોતાને અપમાન પહોચાડનાર કોઈ બ્યક્તિનું બધું પામવાનો પ્રયત્ન કરતો હોય તેમ તેરો યોગીને નખથી શિખ મુધી બરાબર નિહાળી લીધો એણે જોઈ લીધું કે એ નજરની કાંઈ અસર વૃદ્ધના મ્હેગ ઉપર થવા પામી નહોતી

જ્ઞાનદેવે કસોટીનું પરિણામ આગળથી ધાર્યું હતું લાવસિંહ કંઈ ધાતુનું પૂતળું હતું તે નક્કી કરવામા પોતે ખોટા નથી પડ્યો એમ જોઈ ત્હેને મંતોષ થયો. એ લાવ છુપાવી લેશે એક નવો ખેલ ચોળ્યો. બાલુમા જ પડેલા પોતાના લાગા ઝબ્બાના ખીસ્ખામાં હાથ નાખી એક રીવોલ્વર બહાર કાઢી અને લાવસિંહના હાથમાં મૂકી બોલ્યો " હું બરાબર જાણું છું કે ગળખીજ અને આમરગના માન-અપમાન માનવાના રસ્તા શિન્ન હોય છે ત્હને જો મ્હારા

શબ્દથી કાઢી ગીતે અપમાન જ લાગ્યું હોય તો હું વૃદ્ધ છું કે અતિથિ છું એ ખ્યાલથી બલે વાળવાના ત્હારા સ્વભાવને રાખતો, ના પાતાળથી ઉત્તું પાણી અને પ્રકૃતિથી ઉદભવતી ક્રિયા એ બે એવી ચીજો છે કે જેને એક વાર દાખી દીધી તો પછી પ્રવાહ જ શુભ થાય છે એ આ રીવોલ્વર, મ્હારા બે નેત્રોના મધ્યને બનાવ લક્ષ્ય અને મ્હને ખાત્રી કરાવ કે ક્ષાત્રપ્રકૃતિ છેક જ નિર્વશ ગઈ નથી.”

ભાવમિહ મ્તબ્ધ થઈ ગયો. હેની નગર ચોગીની નગરમાં લય પામી રીવોલ્વર એના જડવત્ બનેલા હાથમાંથી જમીનપર પડી ગઈ થોડી પળમાં સાવધાન થઈ તે બોલ્યો ‘મહાગજ !’ આપ કોઈ અનોખા પુરુષ જણાવ્યો છો નહેની જેડી આજમુધી મ્હારા જોના-જણવામાં આવી નથી મ્હારા હૃદયના ભાવો હું ચોતે જણવા પામું તે પહેલાં આપ એટલી સફાઈથી જણી શકો છો અને મ્હારી વૃત્તિઓને એટલી ઝડપથી પીગળાવી શકો છો કે આપની સ્થાને હું છેક જ લાચાર બની જાઉં છું રીવોલ્વર તો શું પણ વિગેધની દૃષ્ટિ પણ આપના, ઉપર ફેંકવાની મ્હારી તાકાત નથી, જે કે હું કમૂલ કરીશ કે લોકોના લોહી મામ ચૂમતી બગાઈઓરૂપ ધર્મશૂર બનવાની ગર્ભિત સૂચના આપના, મુખેથી નીકળી તે વખતે મ્હને મ્હોટામાં મ્હોટું ‘અપમાન’ લાગ્યું હતું અને તેનો હિમાબ ચૂડવવાની પણ મ્હને વૃત્તિ થઈ હતી.”

“ત્હારી મગજ, ત્યારે” જ્ઞાનદેવ જમીનપરથી રીવોલ્વર ઉઘારીને ભાવમિહ તરફ હાથ લખાવતા બોલ્યો “એ ત્હારી ખામોશ શૌર્યનું જ પરિણામ હતું, નહિ કે મ્હારી કોઈ અનૌકેશિક શક્તિનું અને તેથી જ આ રીવોલ્વર ત્હને જેટલું છે, કાગળકે બપોરે હચિયારનો અધિમાન માન ત્હને જ હોત શકે કે જે પોતાની શક્તિ ઉપર પણ કાણ ધગવતો હોય. મ્હને તે ચીજનો કાંઈ જ ઉપયોગ નથી હું હિમાવયનો સહેનશાહ છું, પણ મ્હારી રાજ

વ્યવસ્થાને હથિયારની તો શુ પણ સિક્કાની કે મિલકતની પણ જરૂર પડતી નથી આ રીવોલ્વર તો પહાડથી નીચે ઉતરી આવતા તલેટી પર નિર્દોષ પશુઓ ઉપર ગોળી તાકતા એક હિંચકારા પાસેથી પડાવી લેવાથી મહાગ હસ્તક આવવા પામી હતી સંભવ છે કે એ અકસ્માત ત્હારા માટે જ બન્યો હોય ।”

કાંઈ પણ આનાકાની કે વિવેકના ઉપચાર વગર ભાવસિંહે તે હથિયાર સ્વીકાર્યું અને પછી બોલ્યો “આપની વાતો મ્હને વધુ ને વધુ આશ્ચર્યમાં ગરકાવ કરે છે અગ્ધે કહ્યું—અને આપનો ચહેરો સાક્ષી પુરે છે કે અસત્ય આપના સ્વપ્નમાં પણ ન આવી શકે આપ એક પ્રદેશના શહેનશાહ છો, તો પછી માત્ર એક લંજોટ અને એક ડગવાબર જ મુસાફરી કરવાનું પ્રયોજન શુ ? ધર્મશાળામાં જ ઉતરવાનું કાગળ શુ ? શહેનશાહ થઈને આવશ માટે બિક્ષાચારી કગવી કેમ પાલવી ? આપના રાજ્યમાં હથિયાર, સિક્કા અને મિલકતની મુદ્દત જરૂર નથી પડતી—કે જેમ પૃથ્વી પરના કોઈ દેશમાં થતું સાબુબુ નથી—તો ત્હાની પ્રજાની આજીવિકા અને રક્ષા કેવી રીતે થતી હશે ? એક શહેનશાહને આટલે દૂર એકના અને પગપાળા આવવાની શુ જરૂર પડી હશે ? મહાગજ ! ત્હમે તો એકે એક એવી વાત કરો છો કે જેમાંથી હજાર પ્રશ્નો ઉભા થઈ જાય છે !”

“હજાર નહિ ને લાખ પ્રશ્નો થવા બોધાએ છે, ભાવસિંહ !” જ્ઞાનદેવે ઉત્તર આપ્યો અને લાખ પ્રશ્નોનો ઉત્તર એકી માથે જ આપવાનું બની શકે તેમ છે પરંતુ પ્રથમ તું મ્હારા રહી ગયેલા પ્રશ્નોનો ઉત્તર આપ એટલે ત્હારે લ્હોણું પણ તું વસુન કરી શકશે !”

“પૂછો, મહારાજ !”

“ધર્મગુરૂ તરીકેના ધર્માત્મા નામ માત્ર સૂચવતાની સાથે ત્હને સહનસહજ નામ થઈ આવ્યો તે પરથી અનુમાન થઈ શકે છે

કે એ દિશામાંથી ત્હને એકથી વધુ કડવા અનુભવ થઈ ચૂક્યા હોવા લેખકે " જ્ઞાનદેવે કહ્યું

" હું કહી ચૂક્યો છું મહાગજ, કે મ્હને ઉદરપોષણને અગિયાર કલાકથી વધુ વખત જ્ઞાન્ય પાડવો પાલવતો નથી અને નિશ માટે પણ એટલો જ એટલે કે ૨૪ કલાકના દિવસમાંથી સગભગ ૧૬ કલાક મ્હને 'કાગ'— નરરાગના લેખકે છે જેને આટલો બધો વખત જ્ઞાન્ય પડતો હોય ત્હને અવલોકનની તોડા થી ઓછી મળે ન અવગત હું કાંઈ જ બણ્યો નથી પણ સમાજમાં અને વેરાનમાં, બગીચાઓમાં અને નદી કિનાર તેમજ પહાડો ઉપર પુષ્કળ ભટક્યો છું, અને ભટકનારને આજો છે ત્યાં મુઠ્ઠી નેપા વિના પણ ચાલતું નથી જ નેવામાંથી અવલોકન કરવાની પણ ટેવ આપોઆપ પગી ગઈ એ ટેવ મ્હને શ્રીમતો અને ગરીબો, ગજદરબારીઓ અને સાધુઓ સર્વના મહાવાસમાં આવી એમનું અવલોકન કરવાને હમેશા ધક્કેસતી રહી છે જો કાંઈ એક જાતિનું અવલોકન કરવાની મ્હને પુરતી તક ન મળી હોય તો તે માત્ર સ્ત્રી જાતિ જ છે જે જે વર્ગનું હું અવલોકન કરવા પામ્યો છું તે સર્વમાં વધુમાં વધુ તુચ્છતા, વક્તા, જડતા હલ અને દિશ્ય-કારાપણ મ્હે ધર્મશૂરના નામથી ઓળખાતા વર્ગમાં લેખકે આપે મ્હને અનુભવને આધારે કથન કરવા કહ્યું, પણ આખા વર્ગની ખાસીયતનો તેમજ છટ્ટી છટ્ટી વ્યક્તિઓના ખાસ પરાક્રમેનો જે જે અનુભવ મ્હને મળ્યો છે તે સર્વ કહી બતાવતાં તો મ્હને મહીનાઓ લેખકે હમણાં તો એટલું કહી પતાવીશ કે, કસ્પિત મુદ્દા ઉભા કરી બે મ્હોટા મમ્મદાઓ વચ્ચે સ્વાછંદતા અને ખુના-મરફી જગાડવાના ત્હેમના 'પરાક્રમ' મ્હે ઘણાં જોયા છે નાણું ગખનાની જે પથમાં છટ્ટા છટ્ટા ખુદી રીતે અને જલ્દા મના છે ત્હાં છપી અને પેચીલી રીતે ધર્મધેવા નોકામાંથી પૈસો લૂટતા અને તે પૈસા નડે અનેક છપા કુક્રમે કરતા સખ્યાબંધ ધર્મશૂર

એને મ્હે પકડ્યા છે વાહવાહ અને માનપાનના અસાધારણ મોહમાં ફસાઇ તેઓ પૈકીના કોઈએ હરીફા પર વિષપ્રયોગ કર્યા છે તો કોઈએ પોતા ઉપર 'મુક્તિ' નામની બનાવટી ચીજનું એટલું લગાડી કેટલીએ બોળી કુમારિકાઓ, વધુઓ અને વિધવાઓની સાથે ગુપ્ત પરિચય વધારી દહ અંતે એમના જીવનને ગદબાતલ કર્યાના સેકડો દાખલા મ્હે જોયા-સાબળ્યા છે મૂર્ખ કે નીચ શ્રીમતોને સમાજમાં જોડું મહત્ત્વ મળે એવી રીતે એમની તારીફ બાદચારણની માફક અને દર જાહેર પ્રસંગે તેઓ કરતા રહ્યા છે, એટલા ખાતર કે તે શ્રીમતો પાછા તે ગુરુઓના બાદ બને અને એ પ્રમાણે બન્નેને જુદે જુદે ગસ્તે ગાડર સમૂહમાં શિક્ષક ખેલવાની સુગમતા થાય જૂઠું તો એ વર્ગમાં રંગરંગે ભર્યું પડ્યું છે પણ આ બધું ધડીભર જીતી કરી શકું, પરંતુ તેઓ જે જોતા ઉપદેશો ફેલાવવાનો નિગતર ધધો લઈ બેઠા છે અને તે વડે સમાજને સડાવવા અને નિર્માલ્ય બનાવવા રૂપ પરિણામ જી જીતા કે અજીજીતા પણ નિગતર ઉપજાવી રહ્યા છે તે જોતાં તો, એ વર્ગમાં કોઈ ગડ્યોખડ્યો નિદોષ સાધુ હોય ત્હેના તરફ પણ દોસ્તીનો હાથ લખાવતા મ્હને કંપ થાય છે "

" જોતા ઉપદેશથી એમને કાંઈ લાભ ? " જ્ઞાનદેવે કસોટીનો પથ્થર ફેંક્યો.

" માણસનું દરક કાર્ય લાભના હિસાબ પર જ થાય છે એવો કાષ્ઠ 'નિયમ' જીજ્ઞાસો નથી, મહાનજ ! " ભાવમિત્રે ઉત્તર વાળ્યો " આપે હમણા મ્હને કિમતી બેટ આપી એ ક્યા લાભના ખ્યાલથી ? સૂર્ય ગરમી અને પ્રકાશ આપે છે અને વાદળ પાણી આપે છે તે શું મેળવવા માટે ? હું જ્ઞાન સુધી અવલોકન કરી શક્યો છું ત્હા સુધી તો બધો ખેવ મનુષ્યના જીવારણનો છે જે શરીર બદાગલમાં જેવી ગાંઠિ તેવું જ કામ ત્હેને સૂઝે છે અમુક કરવું 'ફુ' છે કે 'લાભતાયક' છે માટે તે કરવું

કે એ દિશામાંથી ત્હને એકથી વધુ કડવા અનુભવ થઈ ચૂક્યા હોવા નોંધએ " જ્ઞાનદેવે કહ્યું

“ હું કહી ચૂક્યો છું મહારાજ, જે મ્હને ઉત્તરપોષણને અંગે ચાર કલાકથી વધુ વખત ફાજલ પાડવો પાલવતો નથી અને નિદ્રા માટે પણ એટલો જ એટલે કે ૨૪ કલાકના દિવસમાંથી લગભગ ૧૬ કલાક મ્હને ‘ઝગ’- નવરાસના નોંધએ છે જેને આટલો બધો વખત ફાજલ પડતો હોય ત્હને અવલોકનની તક શુ ઓછી મળે રૂઝવણત હું કાઢી જ લખ્યો નથી પણ સમાજમાં અને વેરાનમાં, બગીચાઓમાં અને નદી કિનારે તેમજ પહાડો ઉપર પુષ્કળ ભટક્યો છું, અને ભટકનારને આજો છે. ત્યાં સુધી નોંધા વિના પણ ચાલતું નથી જ નોવામાંથી અવલોકન કરવાની પણ ટેવ આપોઆપ પડી ગઈ એટલે મ્હને શ્રીમંતો અને ગરીબો, ગાજરબારીઓ અને સાધુઓ મર્વનાં મહાસમા આવી એમનું અવલોકન કરવાને હમેંત ધક્કેલતી ગઈ છે જે કોઈ એક જાતિનું અવલોકન કરવાની મ્હને પુગતી તક ન મળી હોય તો તે માત્ર સ્ત્રી જાતિ જ છે જે જે વર્ગનું હું અવલોકન કરવા પામ્યો છું તે સર્વમાં વધુમાં વધુ તુચ્છતા વક્તા, જડતા, દબ અને દ્વિધ-કારાપણું મ્હે ધર્મચૂરના નામથી ઓળખાતા વર્ગમાં નોંધુ આપે મ્હને અનુભવને આધારે કથન કરવા કહ્યું, પણ આખા વર્ગની ખાસીયતનો તેમજ છૂટી છૂટી વ્યક્તિઓના ખાસ પરાક્રમોનો જે જે અનુભવ મ્હને મળ્યો છે તે મર્વ કહી બતાવતા તો મ્હને મહીનાઓ નોંધએ હમણાં તો એટલું કહી પતારીશ કે કસ્પિત સુદા ઉભા કરી બે મ્હોટા સમુદાયો વચ્ચે લડાઈટા અને ખુના-મગ્ગી જગાડવાના ત્હેમના પરાક્રમ મ્હે ઘણાં નોંધ્યા છે નાણું ગમવાની જે પથમા છૂટ છે ત્હા પ્રાણી રીતે અને જ્ઞાન મના છે ત્હા છૂપી અને પેચીવી રીતે ધર્મધિક્ષા લોકોમાંથી પેસે લૂટતા અને તે પેસા વડે અનેક છૂપા કુર્મો કરતા સખ્યાબધ ધર્મચૂર

જોને મહે પકડ્યા છે વાહવાહ અને માનપાનના અસાધારણ મોહમાં ફસાઇ તેઓ પૈકીના કાઈએ હરીફ પર વિષપ્રયોગ કર્યા છે તો કાઈએ પોતા ઉપર 'મુક્તિ' નામની બનાવટી ચીજનું એટલે લગાડી કેટલીએ ભોળી કુમારિકાઓ, વધુઓ અને વિધવાઓની સાથે ગુપ્ત પરિચય વધારી દઇ અતે એમના જીવનને રદબાતલ કર્યાના સેકડો દાખલા મહે જોયા-સાબળ્યા છે મૂર્ખ કે નીચ શ્રીમતોને સમાજમાં ખોટું મહત્વ મળે એવી રીતે એમની તારીફ બાટચારણની માફક અને દર જાહેર પ્રસંગે તેઓ કરતા રહ્યા છે, એટલા ખાતર કે તે શ્રીમતો પાછા તે ગુરૂઓના ભાટ બને અને એ પ્રમાણે બન્નેને જુદે જુદે ગસ્તે ગાડગ સમૂહમાં શિકાર ખેલવાની સુગમતા થાય જૂઠું તો એ વર્ગમાં રગેરગે ભર્યું પડ્યું છે પણ આ બધું ધડીભર જતુય કરી શકુ, પરંતુ તેઓ જે ખોટા ઉપદેશો ફેલાવવાનો નિગતર ધધો લઈ ખેડા છે અને તે વડે સમાજને સડાનવા અને નિર્માલ્ય બનાવવા રૂપ પરિણામ જાણુતા કે અજાણુતા પણ નિગતર ઉપજાવી રહ્યા છે તે જોતાં તો, એ વર્ગમાં કેાઈ રડયોખડયો નિર્દોષ માધુ હોય ત્હેના તગ્દ પણ દોસ્તીનો હાથ લખાવતા મ્હને કપ થાય છે "

"ખોટા ઉપદેશથી એમને કાઈ લાભ ?" જ્ઞાનદેવે કસોટી નો પથ્થર ફેંક્યો.

"માણસનું નરેક કાર્ય લાભના હિસાબ પર જ થાય છે એવો કાંઈ 'નિયમ' જાણીતો નથી, મહારાજ ! " ભાવસિંહે ઉત્તર વાળ્યો "આપે હમણા મ્હને કિમતી બેટ આપી એ ક્યા લાભના ખ્યાલથી ? સૂર્ય ગરમી અને પ્રકાશ આપે છે અને વાદળ પાણી આપે છે તે શું મેળવવા માટે ? હું જ્ઞાન સુધી અવસોક્ત કરી શક્યો છું ત્હા સુધી તો બધો ખેત મનુષ્યના બધારણનો છે જે શરીર બધારણમાં જેવી શક્તિ તેવું જ કામ ત્હેને સંજે છે અમુક કરવું 'રૂક' છે કે 'લાભતાયક' છે માટે તે કરવું

અને અમુક ભુર' છે કે તુકસાનદાયક' છે માટે તે ન કરવું એવી જાતના શુદ્ધિના સુઝાવને આધારે કાંઈ માણસ કાર્ય કરતો નથી કાર્ય તો મનુષ્યના બધારણમાં ગહેલા મૂળ ગુણ કે રાક્ષિમાંથી પ્રગટે છે અને પત્રી-કાર્ય થઈ ગયા પત્રી-ને કાર્યથી જહેને જેવી અસર થવા પામી હોય તે અનુસાર રૂકુ' કે 'ભુર', 'લાલદાયક' કે 'તુકસાનકારી' એવી હાથ તે કાર્ય પર મારવામાં આવે છે એટલું મહે બરાબર નોંધી ગાખ્યું છે કે, કાપર અને અસજ્જ મનુષ્યોને 'સુખ', નિર્જોખમીપણું અને અસ્માતથી મત્તર બચવાપણું પ્રકૃતિથી જ ગમે છે અને તેથી દુખ વગરની અને નિન્તર સુખ સુખ અને સુખ જ મળ્યા કરતું હોય એવી સ્થિતિની કલ્પના ત્હેમને ઝટ ગળે ઉતરે છે એ જોઈ, એ નબળા જ વર્ગના પણ કાંઈક શુદ્ધિશાળી 'મનુષ્યોએ લોકવર્ગને શિખવવા માંડ્યું કે માર ખાવો પણ કાઈના ઉપર હાથ ઉપાડવો નહિ, 'ક્ષમા' રાખવી સ્ત્રી અને પૈસો એ ખાપના પોટલા છે માટે ત્હેમનાથી દૂર રહેવું, અને એવા 'પવિત્ર' 'સોગન' લઈ આ દુષ્કર સંસારમાં, દરી જન્મવું ન પડે એવું 'ભાથું' બાંધવું મૂળે જ જે માણસને પ્રત્યાષાતના બચથી હાથ ઉગામવો જ પાલવતો નથી કે પોતાના કોષના પડખા તરીકે થતી ક્રિયા જેનાથી ખમી શકાય તેમ નથી, તેવા લોકોને આવી વાતો ઝટ ગળે ઉતરે છે, પરિણામે શિક્ષણ આપનાર 'મહાશાની' મનાય છે અને પૂજાય છે અને એને ધમર જોખમે શિકાર ખેંચવાની સમવડ થાય છે એથી ઉત્કુ જેની પ્રકૃતિ જ બળવાન છે ત્હેને તો સુખને 'કટાળો' હોય છે એની નસોમાં થેકડા મારતું લોહી કાઢી પણ ચીજ સાથે અવડામણમાં આવવા તલ્લશે છે એના બગ સામે વપરાતા બળથી એને અંદરથી એક પ્રકારની ગરમી-વીજળીનો અગ્નિકારો-આનંદ લાગે છે, જોકે શરીર ઠાસાય, ઘવાય અને તેથી વેહના થાય એ પણ જરૂર બને છે પણ એ બધી ઉપરની 'અસરો' છે-પડછાયા છે એ પડછાયાની હાથ

કાંઈ એના દીન પર કોતગતી નથી, ત્હા તો માત્ર પેલા ઝગ કારાનું મીઠું સ્મરણ જ નોંધાઈ રહે છે એવો માણસ સુખ-દુઃખ નામની ક્ષણિક ‘અસરો’ના આધાર પર નભતો ન હોઈ એની ક્રિયામાં કાંઈ કાંઈ વખત મ્હોટામાં મ્હોટી ‘ક્ષમા’ અને મ્હોટામાં મ્હોટો ‘આત્મભોગ’ તરી આવે છે પણ એ ક્ષમા અને આત્મભોગ કાંઈ ‘નીતિ’નું કે ‘ધર્મ’નું—‘ઉપદેશ’નું કે ‘વિચાર’નું પરિણામ નથી, એ તો બળવાન મૂળ પ્રકૃતિનો ‘ખેન’ છે તેથી જ તો —”

“તેથી જ તો હું ત્હને પૂછુ છું” જ્ઞાનદેવે બગાણુ પાડ્યું “એ બળવાન પ્રકૃતિ પર સુનારો નહિ પણ વનારો, એની શક્તિના અશમા ઉમ્મરો ફરવાની પણ કાંઈ ‘પદ્ધતિ’ હોવી સંભવે છે એમ તું માને છે કે ?”

“જે કાંઈ છે તે મ્હારા માનવા — ન માનવા ઉપર આંધો જ આધાર રાખે છે ? અને હું જે પ્રત્યક્ષ જોઉં છું તે ન માનું તો ચાલે કેમ ? કુસ્તીની તાલીમથી શરીર કસાય છે એ હું પ્રત્યક્ષ જોઉં છું તેમ મૂળ ગુણને ખીસનવાની પણ ‘તાલીમ’ હોઈ શકે એ સ્પષ્ટ છે અને એ તાલીમ વધુ ને વધુ પીડાજનક સંજોગો પોતાની આસપાસ ઉત્પન્ન કરવારૂં હોય એ પણ હું જોઈ શકું છું”

“અને એવો આર્શ અખડ નજર સ્થામે હોય તો તાલીમનું કામ વધુ ઝડપી બને એ બનવાજોગ ખરૂં કે નહિ ?”

“એમાં કાંઈ શક ? અને એટલા માટે તો મ્હે એવા જીવતી બેટરી જેવા પુરૂષને શોધવા અને મનથી ત્હને ગુરૂ માની—”

“જરા ધીમો, જરા ધીમો, ! રખે કાંઈ બેટરીથી બળી બરમ થતો ! નહિ તો મ્હારી ખીચડીને કાણુ સંભાળશે ? તે પણ બળી બરમ થશે ? ભાવસિંહ, બેટરી પણ ખોરાક માંગે છે, હો !”

ધ્યારો થતા જ ભાવસિંહે ખીચડીની ખમત લીધી તે અરાબ તૈયાર થઈ હતી જરા વધુ સમય વીત્યો હોત તો એ

કરીએ છીએ એવું અમને જ્ઞાન પણ હોતું નથી જે કાંઈ કરીએ તે 'ધર'જ કૃત્રીએ છીએ અર્થાત્ સમષ્ટિની સેવારૂપે જ કરીએ છીએ પછી કા તે પોતાનું ઉદર ભરવાની ક્રિયા જ ન હોય, માણસ હોઈ અમે માણસો પ્રત્યે જ આપ-સે કરીએ છીએ એમ કાંઈ નથી. પશુ-પક્ષીઓ અને પૃથ્વી, જળ, અગ્નિ, વાયુ અને આકાશ એ પામે તરવો સાથે પણ અમે આપ-સે કરીએ છીએ - એટલે કે અમને જરૂર પડે તે અમે એમની પાસેથી લઈએ છીએ અને તહેમને જરૂર પડે તે અમારી પાસેથી લેવા દઈએ છીએ જાણે કે સર્વની મૈયારી એક મિલકત ન હોય ? અમારા દેહો પણ અમને અમારા પોતાના હોવાનું જ્ઞાન નથી હોતું દેહને પણ સમષ્ટિની મિલકત તરીકે જ પોષીએ છીએ આથી જે ભયો અને ભય સ્થામે બચાવનાં સાધનો નિત્યનવા ઉભા કરવાની ચિંતા અહોનિશ ત્હમારા દેશના લોકોના ચિત્તને રાખી રાખે છે, એવું કાંઈ અમારા દેશમાં બનતું જ નથી અમને અહોનિશ દુરસદ, છૂટાપછું નફરતપણું સ્નાભાનિકરીતે જ રહે છે અને તેથી અમે મન, બુદ્ધિ ચિત્ત, અહકાર એ સૂક્ષ્મ ભૂમિકાઓમાં ભ્રમણ કરી ત્હાં નવી નવી શોધખોળો ચલાવીએ છીએ, કે જે શોધખોળો અમને આ પૃથ્વીના ગોળા બદાર જે બીજી અનેક સૃષ્ટિઓ છે તે સર્વના મહાગમમાં આવવાને પણ મ ગાગ માય છે "

' ઘણી જ અનૂત વાર્તા ! આજે નવુજ જ્ઞાન પામુ છું પણ મહારાજ, એમ જ છે તો પછી આપના દેશમાં રાજની શું જરૂર પડે ? "

' બીજાઓની ઉપર મત્તા ભોગવે, બીજાઓને નિર્ગતર મહેનત મજૂરી કરતા જનવગ જનોની તહેમની પ્રાપ્તિના દિસ્ખાથી પોતે મોજ ઉડાવે, અનેક કાય ૧-કાનુનોની બળ ગચી-ચલાવી એમાં જ મતુખોની બુદ્ધિને રોકી ગમે કે જેથી કેાઇ બુદ્ધિશાળી પણ બુદ્ધિના ગજબની આગળ મુસાફરી કરવા પામે જ નહિ, દર,

બંધન અને અકાળમૃત્યુના લયો સમાજરક્ષાના બંધાને ઉભા કરી મનુષ્યના આત્માને નિમત્વ અને સદા છૂપી રીતે જ પોતાની અર્થમિદ્ધિ કગવાની પ્રતિવાજો બનાવી દે—આવી ત્હમારા દેશની 'રાજ' નામની સંસ્થાની પર પરા જ ત્હારી પાસે આ પ્રશ્ન કરાવે છે બાકી રાજ રાજ જ એ સંસ્થાનું ખરૂં મહત્ત્વ બતાવવાને પુરતો છે ગળે—પ્રકાશ—૧૭ શ ૩૬ તે 'રાજ' એ રાજ્યમા અમલ કરનાના કે માલિકી ભોગવવાના કે દડ દેવાના ખ્યાલને કોઇ ખૂણે સ્થાન નથી ન ચતુ ભોધતું હતું એવું કાંઈ જગ્ગારે કોઇથી થવા પામે ત્હારે સ્હમજો કે કોઇ પણ જાતનો 'લય' એ કરાવે છે, અને 'લય' કોઇ 'વસ્તુ' નથી—અમણા છે—અજ્ઞાન અથવા અધકાર છે એને જ્ઞાનના એક કીરણની, પ્રકાશની જ જરૂર છે એ પ્રકાશ જે આપે, આપી ગયે, ત્હેનું નામ 'રાજ' અમારા દેશમા રાજપાડું વશપર પરા ઉતરી આવતી ચીજ નથી, તેમજ લોકોની પસંદગી પર પણ અવલંબિત નથી જે વ્યક્તિવિશેષ પોતાના અંત કરણને વધુમા વધુ કેળવી, તાલીમ આપી વધુમાં વધુ પ્રકાશમય કરી શકે છે ત્હેને રોધી કહાડવા અને ત્હેના પ્રકાશનો ઉપયોગ કરવા—ત્હેની સામે શિર ઝુકાવવા મર્વને સ્વાભાવિક ગરજ રહે છે ”

“ હ, હવે હું સ્હમજ્યો ” ભાવસિદ્ધ બોલ્યો “ પહેલી જ દષ્ટિને પરિણામે મ્હારૂં મન આપને નમ્મુ એનો ભેદ પણ હવે સ્હમજ્યો પણ, મહારાજ ! ખીચડી ઠંડી થઇ જાય છે હવે હું નિશક થઇ આપની પ્રસાદી આરોગવા તૈયાર છું ”

બોજન દગ્ધાન મમ્પૂર્ણ ચૂપડી દેનાઇ રહી એ ચૂપડા બન્નેને પોતપોતાની રીતે ઉપયોગી હતી ભાવમિદ્ધને લક્ષપૂર્વક અવલોકનની તકરૂપ હતી અને જ્ઞાનદેવને 'સયમ'ની તકરૂપ હતી જ્ઞાનદેવ ખીચડીના દરેક કોળીઆ માથે જાણે મુગી વાતચીત કરતો હોય અને એને કાંઈ મરજો આપી કોઇ કાર્ય મિદ્ધ કરવા

અમુક પ્રદેશમાં જવાની આજ્ઞા કરતો હોય એવું સાવસિંહને લાગ્યું, અને એનાથી મનમાં જ બેઠી જવાયું ' આવા માણસનું ખાતુ પણ પુણ્યરૂપ-પવિત્ર - છે । ”

બોજન પુરૂં થયું કે જ્ઞાનદેવ ઉઠ્યો પોતાની પામેનું એકનું એક વસ્ત્ર-ઝમ્મો-સાવસિંહના હાથમાં મૂકી બોલ્યો “ ત્હે મ્હને બહુ વિશ્વાસ કરાવ્યો, હવે મ્હારે જવું જોઈએ ત્હારી પાસે પેલી રીવાજવા રાખવા દાદ પેગીપટારો તો છે નહિ, તેમજ ડાલો પણ નથી કે જેના ખીસ્સામાં તે રાખી શકાય. માટે આ ઝમ્મો ગામ મ્હને ત્હેની જરૂર નથી ”

‘ મહારાજ । ” સાવસિંહ ચમક્યો “ હવે જવાની વાત ? અને મ્હને ડાડીને ? ”

‘ શું ત્હેં જ નહોતી મલાહ આપી કે બોજન કરી જલદી આ નુગગ દેશને મ્હારે ગમગમ કરવા ? ”

“ તે સમય જૂદો હતો મહારાજ । મ્હને જેમ મ્હારું સ્વમાન બહાલું હતું તેમ આપનું સ્વમાન આપને બહાલું હોવું જ જોઈએ એમ માનીને અને આવા પ્રદેશમાં તે નહિ જળવાય એ ડરથી જ મ્હે એમ કહ્યું હતું ત્યાર પછી આપના ઉપદેશને પ્રતાપે હું સદમજી શકું છું કે એ ભયમૂલક બ્રમણ હતી અને આટલા પરિચય બાદ તો હું આપને જવા દઈ શકું નહિ, મહારાજ । મ્હને નવો જન્મ આપથી જ મળ્યો છે ”

“ એટલે ? શું તું મ્હને જવા દેશે નહિ ? શું મ્હારું આવડું - જવું - મ્હેવું કોઈના કાષુની વાત કે ? બોજો રે બોજો । ”

આપ સ્વતંત્ર છો, મહારાજ । પણ એ સ્વતંત્રતા ખીજાને દુ ખરૂં થાય તે - ”

“ -તે અનીતિ ’ છે એમ જ કહેવા માંડે છે ને ? એ જ ત્હમાગ દેશનો મ્હોટામાં મ્હોટો ‘ રોગ ’ । અમાગ રાજ્યમાં નીતિ-અનીતિ એવા શબ્દો જ નથી ખ્યાલવગીક નથી. અમારી સ્વતંત્રતા

કાંઈને કે કશાને અવલગિત નથી, અને અમારી પામે સ્વતંત્રતા છે એવું પણ અમને જ્ઞાન નથી અમે જ સ્વતંત્રતા છીએ સ્વતંત્રતા એ શબ્દ આ નિરંતર પરતંત્ર દેશમા પણ મૂકતા જ અમારા દીનમા ઉગી નીકળ્યો, અને તે પણ પરતંત્રતાની હવાના આણુઓએ ઉત્પન્ન કર્યો. ”

“ તેમ બધાએ સ્વતંત્ર હોવા જોઈએ, મહારાજ ! ”

“ બરાબર, તું પણ સ્વતંત્ર છે જાણીજોઈને પોતાને પરતંત્ર માની લે તો એમા કાંઈ શું કરશે ? ”

“ ત્હારે મ્હારી સ્વતંત્રતાનો આપ સ્વીકાર કરો છો ! ”

“ એમાં પૂછવું શું ? ”

“ તો મ્હારી સ્વતંત્રતા મ્હને આપનો શિષ્ય થવા કહે છે ”

“ તું પોતાને કાંઈનો પણ શિષ્ય તો શું પણ સ્વામીય બનાવવાનેય સ્વતંત્ર છે અને તે બીજો ત્હારો શિષ્ય કે ગુરૂ તરીકે સ્વીકાર યા અસ્વીકાર કરવાને પણ સ્વતંત્ર છે ”

“ એટલે ? ”

“ એટલે એ જ કે સ્વીકાર કરનાર વ્યક્તિએ સ્વીકારાતી ચીજ જીવવાગે કે નહિ ત્હેનો અર્થાત્ પોતાની શક્તિનો ખ્યાન રાખવો પડે છે કાચો જ્ઞાની જો એકાદ શિષ્યનો સ્વીકાર કરે તો ‘ મુઝદા ’ ઉપાડવા જેવું થઈ પડે. પોતાના જ ભાવોથી હકવાના નિરંતર ‘ અભ્યાસ ’મા લાગેલો માણુમ એ કાર્ય હજી અમ્પૂર્ણત સિદ્ધ ન થયું હોય તે પહેલાં બીજાના અને ત્હેમાએ પોતાથી વધુ રોગીના નિરંતર મહવાસને સ્વીકારે તો પોતાના ભાવો ઉપરાત તે બીજાના ભાવો પણ ત્હેને વધુ ને વધુ નિર્મળ બનાવનાર થઈ પડે અને સમ્પૂર્ણ જ્ઞાની કે જોને માટે એવો કાંઈ ભય હયાતી ધરાવતો નથી તે તો જીવતી ખેટી સમાન હોઈ, આગતી પ્રચડ જ્વાળા મમાન હોઈ શિષ્યનો સ્વીકાર કરતાં કંઈક કંઈક નહિ, પણ એવી વ્યક્તિનો ગુરૂ તરીકે સ્વીકાર કરવા ઈચ્છનારે પોતે ડરવું પડે

મતલબ કે તેવો જાની શિષ્ય સ્વીકારવાની ના ન કહે ત્હારે પણ શિષ્ય થવા આનનારને પોતાને વિચારવું ઘટે છે કે મહાગથી એનો તાપ છરવી ચકાગે ?”

‘અમારી માતાઓ પોતાની ઈચ્છાથી જ પોતાના દેહને અગ્નિની ચિતામાં હોમતી હતી અને અગ્નિમાં નાચતી અને રાચતી હતી મહારાજ, ક્ષત્રિઓ એ દેવીઓના મંતાન છે ક્ષત્રિય મૂર્ખ બને હોય પણ બે ભુદ્ધિમા ફગ ન પડ્યો હોય તો, ક્ષત્રિયને માટે તાપ છરવવાનો પ્રશ્ન જ ન હોઈ શકે તાપનો તો એ હમેશાં ભૂખ્યો હોય મહારાજ ! અને આપના જેવા પુરુષના તાપથી બળી મરવાનું પ્રાપ્ત થાય એ તો મહોટામાં મહોટો ‘લ્હાવો’ !”

‘ક્ષત્રિઓની એ પ્રતિ હું બાલું છું પણ ત્હમે લોકોએ એ પ્રકૃતિને કેળવી બણી નહિ પીડાની પગલા ન કરી એ અવશ્ય શુભ ચિન્હ છે, પણ ક્રિયા સ્થાને પ્રતિક્રિયા કરવા દુરત તૈયાર થઈ જવું ‘સ્થિરતા’ જળની ન શકવી, એ નમજાઈ છે એમ તો એક નિર્બળ પતંગીઈ પણ કાયા હોમી શકે છે - એમાં કાંઈ મહત્વ નથી. ‘સ્થિરતા સાથે નિરરતા’ ત્હારે કેળવાય ત્હારે જ મનુષ્ય દિવ્ય બને-દેવ બને”

‘એ સ્થિરતાની શક્તિ ક્ષત્રિયવર્ગના એક પ્રતિનિધિમાં પ્રગટાવવા ખાતર જ આપનું અહીં પવારવું બન્યું હોય એમ જ મ્હને તો લાગે છે ગમે તેમ હો, હું આપને અર્પિત થઈ ચૂક્યો”

‘સખૂર, એક વાર નહિ, બે વાર નહિ, ત્રણ વાર વિચાર કરી જો.”

“આપની આજ્ઞા મુજબ એક વાર વિચાર કર્યો, બીજી વાર વિચાર કર્યો, ત્રીજી વાર નિશ્ચય કર્યો.”

‘શુ મેળવવા ખાતર આવો નિશ્ચય કરે છે !”

“કાઈ પણ મેળવવા ખાતર નહિ, અને બધું ગ્રમાવવા ખાતર”

“ ધ્યાન રાખજો, શારીરિક સ્વતંત્રતા જ માત્ર નહિ, પણ બુદ્ધિએ ગુમાવવી પડશે હું જમ્હારે આજ્ઞા કરું છું તમારે કામથી આપવાની દરકાર કરતો નથી અને ઈચ્છા પૂછવા ચોક્કસ નથી. ”

“ આપનો તે સ્વભાવ મહારા જાણવામાં નહોતો, પણ હવે તે જાણુ છું અને તેની નોંધ લઉં છું મને તે માન્ય છે ”

‘ એક વાર ફરી યાદ કરાવું કે તું પોતાની સ્વતંત્રતા વેચે છે ’

‘ હજીજ નહિ, મહારાજ ! મહારા સ્વતંત્રતા જ મને એટલે મહારા નબળાઈએને જ્ઞાનદેવની ધીખતી ધૂણીને હસ્તક સોપે છે આપે પણ વાર વિચાર કરવા ફરમાવ્યું તમારે જ મહેમન કરી જોયું હતું કે, કયું તત્ત્વ મને આ તાબેદારી અંગીકાર કરાવે છે મહે જોયું હતું કે, કાર્તિયું દબાવું કે ડગ આમાં કારણ ભૂત નથી મહે જોયું હતું કે, રૂપ-રાગ કે વાગ્યાતુરીના જાદુથી અંજાર પડવાથી થતી આ અર્પણતા નથી મહે જોયું હતું કે, આપની કે બીજા કોઈની હું આથી ‘સેવા’ બજાવું છું એવા છૂપા અહંકારથી પ્રેરાઈને પણ આ શિષ્યપણું સ્વીકારતું નહોતું ”

જ્ઞાનદેવે ભાવમિહના ચહેરા તરફ જોયું અને તેની આંખોથી ક્ષણભર સમય કયો બસ ખેન ખતમ થયો ના કાંઈ ક્રિયા કરવામાં આવી કે ના ગુરૂમત્ર દેવાયો, ના વદનવિધિ થઈ કે ના આશિર્વાદ વિધિ થઈ કે ના કાંઈ વેશપલટો કે નામપલટો થયો.

“ ભાવસિંહ ! ” ગુરૂ બોલ્યા “ તમે તો નગર બહુબહુ અવલોકનપૂર્વક જોયું છે, હવે મને પણ તમારા નગરની રોનક જરા બતાવ. ચાલો હમણા જ ચાલી નીકળીએ કબો અંગ પર નાખી દે. મને તો આ લગોટ પણ જોળ રૂપ લાગે છે. ”

ગુરૂ શિષ્ય શહેરબાણી ચાલ્યા

દ્રવીકારમાં તો વ્યવસ્થા અને નીતિ હોય છે—આ તો લૂટ અને પરસ્પરના લોહી પીવાની જ ક્રિયા કહી શકાય. અમારા વર્ગનાં મગજ અહોનિશ તડકાટ અને સકલ્પ વિકલ્પમાં ફૂંકીએ. ખાતા જ હોય છે એક અમુક વ્યાપાર કે અમુક હુજર વશપરશર ચાલ્યા કરે અને તે વડે તે વ્યાપાર—હુજરમાં ચાલુ સુધારો અને વિકાસ થયા કરે એવું કાંઈ અહીં છે જ નહિ જત્કા અમારી આજીવિકા જ સ્થિર નથી તત્કા વ્યાપારને—સમાજજીવનને અમુક ઘાટ આપનાર સાધન તરીકે યોજવાની વાતે શું થઈ શકે ? ”

“ એટલે કે પેટના ખાડાથી ઉપરના સ્થાનો તરફ દષ્ટિ કરવાની લાગને તક જ નથી એમ જ ને ? ”

બગબર એમ જ અમારાં બહુતર, અમારાં કાનુન, અમારાં શુદ્ધ, અમારાં ધર્મ—અર્થ અત્યારે પેટના ખાડા ઉપર ચણાયેલી ધમાગતો છે ”

‘ જીવનની જરૂરીઆતરૂપ અન્ન અને રૂ એની તો અહીં તગી નહિ પડતી હોય ? ’

‘ એ ચીજોની ઉત્પત્તિનો સંબંધો પાક જો અહિં જ રહેવા પામતો હોય તો જીવનશૈલીનો પોણો હિસ્સો આપોઆપ દૂર થાય એટલી મોટી એ ઉત્પત્તિ છે કુદરતની એ તો કૃપા છે, પણ મનુષ્યે કુદરત પગ સુધારા કરવાનું માથે લાંબને ભયકર ખીંગાડો કરી નાખ્યો છે જરૂરીઆતની ચીજો પણ પરદેશ તથાઈ જાય છે અને અહીંના લોકો જૂએ મરે છે બહારની ખીનજરૂરી અને ઓછી જરૂરની હજારો ચીજો આ દેશમાં અનેક યુક્તિપ્રયુક્તિથી ધુસાડવામાં આવે છે જાવક કે આવક પર અંકુશ રાખવાનું અમારા હસ્તક નથી એક તરફ નિર્ધનતા વધતી જાય છે, અને ખીજ તરફ, જે ચીજો વગર અમુક સંજોગોમાં ચલાવી જ લેવું જોઈએ અને ચલાવી શકાય તેવી ચીજોની સુલામી, જીવન-કલકનો ભોગ બનેલા વ્યાપારીઓને લીધે તેમ જ પ્રતિદિન જેમનાં મનોમજ નબળા

યતા જાય છે તેવી પ્રજાના અધ્યાસોને લીધે ઉત્તરોત્તર વધુ ને વધુ દદ યતી જાય છે ”

“ વ્યાપારીઓમા શાહુકારી કેવીક છે બાબા ? ”

“ હજારો ને લાખો ડપિયાની હુડીઓ ભરાય છે ઉધાર લેવાય છે અને દેવાય છે, શગરી પેદાઓ અને ઝંડા ધમધોકાગ ચાલે છે પણ એ બધા ઉપગ્રથી ‘ શાહુકારી ’ નું પ્રમાણુપત્ર આપી શકાય કે નહિ તે તો પરમાત્મા જાણે કાણે અને કંદારે અને કેવી રીતે ‘ ભાગવુ ’ એ એની ‘ સ્વતંત્રતા ’ ની બાબત છે, મહારાજ ! ”

“ એ જ ‘ સ્વતંત્રતા ’ ત્હમાગ દેશનો સમૂળ નાશ કરશે જે પ્રજામા વેગ ઘેર ‘ ડાહ્યા ’ માણસો વસે છે અને સ્વચ્છદને જ સ્વતંત્રતા ગણવામા આવે છે એ પ્રજાને પગદેશીઓનો દોષ કહાડવાનો કાંઈ જ હક્ક ન હોઈ શકે કુલ્લતને મન કાઈ સ્વદેશી કે પરદેશી નથી તમામ દેશો એની સતતિ છે એક દેશમા એણે લોખંડ, કાલસા અને માછલા આપ્યા, તો બીજા દેશમા એણે વનસ્પતિનો ભડાર આપ્યો એક દેશ બીજા દેશની ઉત્પત્તિ વડે પોતાની તગી દૂર કરે એમા કુદરતને મન અપરાધ જેવું કાંઈ ન લાગે પણ બીજે દેશ પોતાની જરૂરીઆતો પુરતું પણ ન જાળવી શકે એ એનો પોતાનો દોષ છે જરૂરીઆતો જાળવી રાખવા પુરતા કામમા પણ દેગલાનના અર્થાત્ મમણિભાવ જે પ્રજામા ન હોય તેણે બીજાનો ભક્ષ બનવું જ રહ્યું હાથપગ ચલાવે ત્હને કાંઈ રોટનો આપનાની કુલ્લત ના કહેશે ? જ્યાં દેશકાળની મર્યાદાવાળો સમણિભાવ જીવનના દરેક પ્રવાહમા દાખલ કરવામા ન આવ્યો હોય અને સત્ય ને અધિષ્ઠાન બનાવી ત્હના પાયા ઉપર ચણાયલો અહ્ધકાર જ્હેની દરેક વ્યક્તિમા ઠાસવામાં ન આવ્યો હોય તે દેશ ખચીત જ મરવાને લાયક છે ત્હમારૂં પોતાનું કલ્યાણ ત્હમને કાંઈ જલદી મારી નાખી નવા તનદુરસ્ત શરીરમા પાછા ઉગી નીકળ

વાની તક આપે એમા જ છે,—કાગળ કે નળણી પ્રજા પોતાનો ભોગ આપી મરવા તૈયાર થાય એ બનવા સંભવ નથી, અને નહીં સુધી નિર્ધનતા અને ગુલામપ્રકૃતિ જીવતી છે, ત્યાં સુધી મમર્થ પ્રજાના ધરને ઝાડુ દેનાર, તહેની પગથપી કરનાર, તહેની તહેનાતમાં રહેનાર વ્યક્તિઓ રહેલાઈથી મળી રહે છે એટલા ખાતર તેઓ પણ એ પ્રજાનો અંત વાવવાને તો તૈયાર ન જ થાય પશ્ચિમામે દેશ પ્રતિજ્ઞા વધ્યા જતી વિજ્ઞાના એક મ્હોટા સમૂહરૂપ જ થઈ પડે દુનિયાને માટે પણ એ તો મ્હોટો ભય થઈ પડે આંતર-ગણિય રાજનીતિ તહેના સાચા સ્વરૂપમાં હવાની ન ધગવતી હોવાથી કોઈ બીજી પ્રજા દ્વારા કે યશ ખાતર નહિ તો છેવટે પોતાને પડોશીની દુર્ગંધથી રાગ ન થવા પામે એટલી સ્વરક્ષા ખાતર પણ સીધી કે આડકતરી સ્હાય કરે એ બનવા ભોગ નથી એટલે એની પ્રજામાં જે કોઈ વધુમાં વધુ દુરદેશીવાળી અને શક્તિવાળી વ્યક્તિ હોય તો તેણે લોકોને પોતાના હાથે જ હોળી સળગાવી તહેમા બળી મરવાની રાજનીતિ ચિખવવાની રહી. પ્રથમને ત્યાં એથી સ્નાન સતક લાગે તેમ નથી દુનિયાનો મહાગ કરનાર સકર મૂળે તો છે ભોળો, અને તહેમા વળી ભાંગ પીવામાં પૂરોથરો, એટલે કંઈમાં ને કંઈમાં એનું સહારકાર્ય રહી જાય છે અને વિજ્ઞા વધતી જાય છે એની આગસ જાય તો નવાં મટકાં ધડતા અજાને કાષ્ઠ આછી જ વાર લાગે છે ? લડાઈમાં જે માણસો મુઆ તેથી વધુ તો ક્યા ગનાએ જન્મી ચૂક્યા ! એક વર્ષાનું ઝાપડું પડે છે તો એક એકર જમીનમાં કોનાનુકોડ જાતુ એકાએક ઉજરાઈ આવે છે એક ટીટાડી જેવાં નમગો માણસ પણ સાત કે આઠ મતાન ઉત્પન્ન કરે છે અજાનું કાર્ય બહુ જ ઉત્પાદી અને ઝડપી છે, પણ હમણા તો એ વિષયખંડ અજ્ઞા, લક્ષ્મીની ગોત્તા સૂતો ગંદનાર પ્રમાદી વિપ્લવ અને ભાંગની કંઈમાં કર્તવ્ય ચૂકનાર શાકરની રાતો કરવાની નથી કુરસદ મ્હને કે નથી લઘને હમણા તો મ્હને, એક

વધુ પ્રશ્નનો ખુલાસો જોઈએ છે શું તમારા દેશમાં બધી ભિન્ન-ભિન્ન પ્રકૃતિની વ્યક્તિઓને ક્રિયાશીલ અથવા રોકાયેલી રાખવા માટે તે તે પ્રકૃતિઓને અનુકૂળ પ્રકારના અને એકેક પ્રકૃતિ ધરાવતી વ્યક્તિઓની સખ્યાના પ્રમાણમાં ધધાની વિવિધતા છે કે ? ”

“ એટલે ? ”

“ મારો પ્રશ્ન જ તમને ન સ્પષ્ટ સમજાય ? જરા વિસ્તારથી સ્પષ્ટ બતાવવા પ્રયત્ન કરીશ સાબળો પૃથ્વીમાંથી અનાદિ જન્મે છે એ અન્યથા જ સાબતા-ફગતા મનુષ્યોડનું શરીર બને છે ચાવર છોડનો તેમજ જગમ છોડનો નિર્વાહ કરનાર તરવો પણ પાછી એ જ પૃથ્વી આપે છે એવી કાંઈ ચીજ નથી કે જે પૃથ્વીના મંતાનોને આવશ્યક હોય અને તે પૃથ્વીમાંથી ન મળતી હોય ‘ સંયમ ’ અને તપ ‘ થી—એકાગ્રતા અને પુરુષાર્થ ‘ થી—જગમછોડ સહજ પૃથ્વીના પેટમાંથી અને પોતાના અત કરણમાંથી શોધી ગઈ છે એટલે એ જ કે મનુષ્યના સંધળા વ્યવહારમાં સંયમ અને તપ પાયારૂપે જોઈએ વ્યક્તિગતવિકાસમાં તેમજ મમાજવિકાસમાં બન્નેમાં એ નિયમ દલાવવો જોઈએ, એટલે કે એક પણ વ્યક્તિ નિરૂદ્ધમી ગ્રહેવા ન પામે અને બધી વ્યક્તિઓના ઉદ્યમ ભિન્નભિન્ન-દરેકની ખાસીઅતને અનુકૂળ—હોવા છતાં મમાજના વિકાસને વિરોધી ન હોય એવી વ્યવસ્થા-યોજના-પદ્ધતિ હોવી જોઈએ જમીનમાંથી પદાર્થો ખોદી કઢાડવા અને નીપજાવવા એ એક ઉદ્યમ, મળેલા પદાર્થોને સાફસુક કરવા વિવિધ ગ્રા-રગ આપવા, જૂદા જૂદા પાયોના જૂદી જૂદી ગીતે ગ્રામણિક કે યાત્રિક યોગ કરી તે વડે વિવિધ અર્થ સારે એવા નવા પદાર્થો બનાવવા એ બીજો ઉદ્યમ કાચા અને ગતેલા પાયો આખા દેશમાં જરૂરીઆતના પ્રમાણમાં વહેચી આપવા એ ત્રીજો ઉદ્યમ, ત્રણે જાતના ઉદ્યમની પ્રચલિત પદ્ધતિમાં સુધારો-વધારો કરવાની સોધખોળ કરવારૂપ ઉદ્યમ એ ચોથો ઉદ્યમ ચારે જાતના ઉદ્યમોના નિભાવ માટે જોઈતા

નાણા પુરા પાડવાનો ઉદ્દેશ એ પાત્રોએ ઉદ્દેશ એ પાત્રે ઉદ્દેશોને યોગ્ય માણ્યો પુરા પાડવાનો ઉદ્દેશ એ જોડો ઉદ્દેશ, અને એ જોડો ઉદ્દેશોની રૂપરેખા નક્કી કરનાર, બદલાતા જતા સંજોગો અનુસાર એ રૂપરેખામાં ફેરફાર કરનાર અને અકુશ રાખના- સર્વોપરી મડળની પ્રવૃત્તિ એ સાતમો ઉદ્દેશ આ સાત પ્રકારના ઉદ્દેશોમાં સમાજને લેવાની નાખવો જોઈએ અને વ્યક્તિમાં સંત્વ, રજમ્ અને તમમ પૈકી જે મૂળશુદ્ધ અને નિકામ જોવામાં આવે તેને યોગ્ય જ ઉદ્દેશ મનાવે તે નાખવો જોઈએ આવી વ્યાપારવ્યવસ્થા અહીં છે ?”

આપારીથી હસી પડાયુ ‘મહારાજ ! આપ તો કોઈ સ્વર્ગ લોકમાંથી આવતા જણાઓ છો ! આ પૃથ્વી પર તો કોઈ પણ ટેકાણે આવું કાંઈ જોવામાં આવતું નથી”

“ એક ખીજના લોટી પીને જ શુભવાની જ્ઞા સુધી દાનત છે, અને એવી દાનત અને એવું જ વર્તન છતાં એક તરફથી ખીજ ઓતી રક્ષા અને વિકાસ કરવા માટે જ શુભવાનો ઢોંગ અને ખીજ તરફથી સહનશીલતા, ધર્મપરાયણતા અને દીનતાનો ઢોંગ જ્ઞા સુધી ચાલુ છે, જ્ઞા સુધી ખીજને તો શુ પણ પોતાને પણ વફાદાર રહેવાની વૃત્તિ ઉત્પન્ન થવા પામી નથી ત્યાં સુધી વ્યક્તિ વડે જ સમઘટિની અને સમઘટિ વડે જ વ્યક્તિની રક્ષા અને વિકાસ થવો શક્ય છે એ હક્યમા ઉગતું જ મુશ્કેલ છે અને એવી શક્યતાને સ્પૂર્ત રૂપ આપવાની ગોળના સૂઝવી પણ મુશ્કેલ છે”

તદ્વન સત્ય કહો છો મહારાજ ! મળળા તેમ જ નમળા, ગળા તેમ જ ગળા સર્વને એક જ ધ્વનિનું જ્ઞાન છે-માત્ર લોહી પીનાનું હાખવા તરીકે—” વામ્ય પૂરું કર એટલામાં એક શ્વામ ભેગ દોડી આવતો વ્યાપારી તેનો હાથ પકડી બાબુએ ખેંચી ગયો અને દીનતાભગી મુખમુદ્રા કરી તેના કાનમાં કાંઈ બમડયો “ ગત્રે અગ્યાર વાગે મ્હને ઘર આગળ મળજે” કહી તેને વિદાય કરી પહેલો વ્યાપારી જ્ઞાનદેવ સમીપ હાજર થયો અને ખોલ્યો

“હું હમણા દાખલો શોધવા જતો હતો ત્યાં જ દાખલો હાજર થયો ! મારી સાથે વાત કરનારો પેલો વ્યાપારી જોયો ? મહારાજ !”

“શુ ? એ એક વ્યાપારી હતો ? એના અંગે પડધી તો હું એને વિચારક કે તત્ત્વવેત્તા-એક બ્રાહ્મણ કહેવાનું વધુ પસંદ કરું ”

“હે પણ તેમ જ મહારાજ ! મહારાજાની અને પગેપકારી છે પણ આપે હમણાં જ ક્યુ તેમ જૂદા જૂન શ્રેણેને અનુકૂળ ઉદ્યમની યોજના જ આ દેશમાં ન હોવાથી, અને ગરીબ તેમજ શ્રીમત સર્વને પોતાની જ લાગી પડી હોય ત્યાં જાની કે દાની કે ખુદ ધન્યરની પણ દરકાર કરવાને કાંઈને કુગ્રસદ હોવાની શક્યતા ન હોવાથી, જે શક્તિઓ વડે તહેમની પોતાની જરૂરીઆતો પુરી પાડવા ઉપરાંત સમાજની વિવિધ પ્રકારની કાર્યસિદ્ધિ થઈ શકી હોત તે શક્તિઓ ધૂળમાં રોળાય છે, એટલું જ નહિ પણ એ શક્તિઓ જ એમના પોતાના નાશનું કારણ થઈ પડે છે મહે અગાઉ કહ્યું તેમ આ દેશમાં સર્વ શ્રેણીની, સર્વ મનુષ્યોની, સર્વ ઘટનાઓની મર્વ ક્યાની, સર્વ સાહિત્યની, સર્વ વ્યાપારની, મર્વ પ્રાપ્તિની અને સર્વ ધર્મોની પણ કિંમત નાણાંરૂપી ગળથી જ મપાય છે ! ખીજું તોય કે માપ અહીં છે જ નહિ ! પ્રજાનો જ માત્ર નહિ પણ રાજ્યનો દેવ પણ વ્યાપાર જ છે ! તેથી એક વિચારક લયે ગમે તેટલો લાખો સમય અવલોકન અને મનનમાં રોકાઈને ગમે તેટલા ઉડા, ઉડ્યા લાખો પહોળા અને તાકાદવાળા વિચારો અને યોજનાઓ અને મિદ્ધાતો ઉત્પન્ન કરે, પણ તહેની કિંમત નાણામાં કાંઈ નહિ ! એ મિદ્ધાનો અને યોજનાઓનો લાભ મમાજ લામે કાળે લે કે જપ્તકારે તહેના જન્મદાતાની હયાતી પણ ન હોય ! અને હયાતી દરમ્યાન તો મિદ્ધાતો અને યોજનાઓ રૂપી સત્તાન ઉત્પન્ન કરવામાં વીર્યનો વ્યય જ માત્ર થયા કરે, અને વીર્યનું એક ટીપુ એટલે ખામ્મુ દરા મણુ અનાજ ! એ

દગ મણુ અનાજ રળવા માટે એણે કા તો મજુરી, કા તો ચોરી, કા તો નોકરી, કા તો વ્યાપાર કરવો જ રહ્યો. એ તત્ત્વવેત્તા યોજનાત્મક શક્તિવાળો હોય એની પસંદગી વ્યાપાર તરફ જ જાય એ પણ સ્પષ્ટ છે અને એ ક્ષેત્રમાં તો એક પર એક એમ કેટલાએ મગરમઝાણે છૂપાયલા પડ્યા જ છે ! ”

ત્હારે શું એ તત્ત્વવેત્તા કોઈ મગરમઝાણા પગમાં ફસાયો છે એની દીનતાભરી મુખમુદ્રા શું એવા જ કારણથી છે ? ”

જ્ઞાનદેવે પૂછ્યું

‘ હા, હા ’ ગંભીર અને કાષ્ઠક પડેલે ચહેરે વ્યાપારી બોલ્યો. પોતાનાં સાધન પુગતો વ્યાપાર સ્વતંત્ર રીતે ચલાવતો હતો અને કુટુંબનિર્વાહ ઉપરાંત છૂપા સેવાકાર્યો તહેમાથી નક્કે જતા હતા દિવસના ૪-૪ કલાક ધધામા અને બાકીનો વખત વાચન-મનન-લેખન-વક્તૃત્વ પાછળ ખર્ચતો. કોઈ કોઈ વખતે મનન અધુરું છોડી વ્યાપારમાં હાજરી આપવાની ફરજ પડતી તેથી દીનમાં બહુ ક્લેષ થતો અને એવી નિરતર ભાવના રહ્યા કરતી કે, પાગલી મુડીની મદદ સિવાય ધધા ચલાવી શકાય એવી પરિસ્થિતિ ઉત્પન્ન કરી તથા તે દરમિયાન કુટુંબના એક બાળકને ધધામાં મરીણુ કરી પછી પોતે ધધાથી, ફાગક થઈ બે વર્ષ મુમાફરી કરી વ્યક્તિગત દુનિયાનાં અને વિશ્વના અનેક રૂપ-ચુલ્લુ અવનોદન કરવું એ વર્ષ પાર્વાત્ય અને પાશ્ચાત્ય ઋષોનું વાચન-મનન કરવું અને બે વર્ષ યોગમાર્ગ અને, જ્ઞાનમાર્ગથી મળતી સકિતઓ પ્રાપ્ત કરી પછી એ સવના મગવાળા ગે તહેવું જે કાંઈ માય તે, સમાજને-મમાજથી અવ્યક્ત ગદીને-નની ગ્યનાદારા અર્પણુ કરવું મ્હારો એ પરમ મિત્ર છે. હું એના તરફ પૂલ્યજાવ ધગવું છું, તેથી એનો આ આશય તેજે મ્હાગથી છૂપાવ્યો નહોતો, એ આશયથી, આજથી થોડા જ માસ ઉપર જત્હારે ત્હના વ્યાપારમાં વધુ માગ નક્કીએકે તક આવી ત્હારે

એ તકનો લાભ લેવા ખાતર તેણે થોડા વખત માટે મુડીની વધુ મગવડ કરવા ધાર્યું એક કોડપતિ મળી આવ્યો, જેણે માત્ર નાણા ધીરવાના બદલામાં ચાગીએ માગી અમાધાગણુ બ્યાજ, અડધોઅડધ ભાગ, બન્નેની મયુક્ત મુડીનો અને માલનો તેમજ હિસાબનો સમ્પૂર્ણ કમળે, તથા પોતા તરફથી આપેના બે પ્રતિનિધિઓની ઇચ્છા મુજબ જ સંધ્ય કામકાજ કરવાનું ગુનામીખત મ્હારા મિત્રે એની ગણુની કરી હતી કે સાતગુણી મુડી વધવાથી સાત ગુણુ ધધાનું ક્ષેત્ર વધારી શકાશે એમાંથી અર્ધ ભાગ અને બ્યાજ આપતા પછી, માત્ર પોતીકી મુડીના આધારે જે પ્રાપ્તિ થઈ શકતી હતી તેથી બમણી પ્રાપ્તિ તો જરૂર હાથ લાગશે જ અને હિસાબ નાણા તથા માનનો કમળે બીજો પક્ષ ગખશે તો એથી તો ઉતટી નિશ્ચિતતા છે અને ખોટી શકાઓના મહત્ત્વ માત્રને પછી દૂર રાખી શકાશે, તથા પ્રતિનિધિઓની ઇચ્છાને અધીન વર્તવાની નખાતી ફગજ કાઈ વચ્ચુત ઇચ્છા કરશે નહિ, કારણ કે પ્રતિ નિધિઓ પોતાના માનીકના હિતને નુકસાન થાય એવું તો કાઈ નહિ જ કરે અને કદાચિત્ એવું પણ કરી બેસશે તો વસ્તુસ્થિતિ ત્હેમના માલીકને લખવાથી ત્હેનો સ્વાર્થ અને મ્હારો હક્ક એના નેત્રા ઉધાડ્યા સિવાય રહેશે નહિ મ્હારા મિત્રની ગણુનીઓ બધી માચી હતી પરંતુ શ્રીમતોના ઘગની ગેગવચ્ચા અને ત્હેનો લાભ લેવામા કુરાગ કર્મચારીઓની અજગરવૃત્તિનો ત્હેને ઓઠો જ અનુભવ હતો ! દુકમા, ભગ્નમુદ્રમા વહાણુ લાવીને દુમાવવાનો ખેન ખેનાયો અને તે પણ એકાએક ! અને ખેન પણ કેવો ? નફો તણાઈ જઈને બન્ને પસૂને મ્હોટું નુકમાન મહત્ત્વ પડે તેવો ! બહાણુ અડધુ દુખ્યુ ત્હારે શ્રીમતની આખો ઉધડી અને માલીકના પૈસાના ભોગે અગત વૈર લેવાના પોતીકા માણસના પગક્રમ જોવાનું બન્યું હતું જે કાઈ જગ્યાવી શકાય તેટલું બચાવવાનો સમય હતો મ્હાગ મિત્રે વિવિધ પ્રકારની યોજનાઓ

રજૂ કરી અને પસદગી કરવાનો હક્ક પ્રતિપક્ષને સોંપ્યો અનેક વખત પસદગી થતી, પણ મહી કરતી વખતે બાજી ઉઘવાઈ જતી હમણાં વળી—”

“હમણાં તે એક નવી જ યોજના તૈયાર બાગીદાર પાસે મજૂર કરાવી લાવ્યો હતો અને તૈયારી લઘુમારી કાર્પ પ્રકારની સ્થાય લેવા આ પો હતો એમ જ હતું ને” જ્ઞાનદેવે વાત તોડી

‘આપનું અનુમાન બગાળે છે’ —બાપારીએ ઉત્તર વાળ્યો

‘અનુમાન પછી હવે ભવિષ્ય પણ કહીશ માલજો ત્હમા ગયો તે કામ નહિ જ બને. નહિ બને તૈયારી સંખ્યાબંધ કહેવાતા મિત્રો, પ્રશસકો અને આભારમાં આવેલાઓથી પણ માધનો છતાં સહાયનો પ્રકાર મહિમવામત છતાં, અને કાંઈ પણ જાતના ભોગ કે શ્રમ વગર બે લો વાળવાની કે હાથ ગાળવાની સુંદર તક મળતી હોવા છતાં એ કાર્ય કાંઈથી મનવાનું નિર્માણ જ નથી”

“મહારાજ!” —બાપારીએ હમ ખેંચ્યો

“વૈશ્યોના હાથે બાંધણીનું બચતુ એ જ મોટું સકટ ! કુદરતને તે પ્રિય નથી જ કુદરત ખરું છે કે તેણે અવગણ ઉપર ટકી રહેવું અને તિતિશાની વાલીમ લેવી ‘સમાધાન એ જ સત્યાનારા, અને અત સુધી લડાતુ યુદ્ધ એ જ રિજ્ય’ આ મત્તનું જાનુમયગમ્ય જ્ઞાન આ પ્રયંગ દ્વારા જ તૈયાર મળશે જે જાતનું કાર્ય કરવા, ત્હમે હમણાં જણાવ્યું તેમ, તેણે છ વર્ષનો ક્રમ ચોક્કસ છે તે જાતના કામને માટે પત્યનું લ્લ્ય નેષ્ટએ અને આ ઘટના એ જામિકા આપવા અર્થે જ નિમાયલી છે ત્હમે એને ‘સાની દેહો છો તે જૂલ છે, હજી તો તે માત્ર ‘વિચારક’ છે, જ્ઞાની થવા પહેલાં તો કાંઈ કાંઈ કિમતો જાણવી પડશે. મીણના દીરાનખાનાને પત્યનું મનાવતુ નેષ્ટો, પાણીનું બગ્ગમા રૂપાન્તર કરતુ નેષ્ટો, ઉચ્ચે મત્તકે ચાનતાં અને ને જ સ્થિતિમાં નાચતાં ‘અતુ નેષ્ટો’ જ જ્ઞાન ‘સલા’ બનાવી

શકારો અને મેળવી તથા જીરવી શકારો જ્ઞાન ‘સુખ માટે’ છે એ પડિતમન્યોની કલ્પનામાન છે, વસ્તુતઃ જ્ઞાન કોઈને પાલવે તેવી ચીજ જ નથી તે આગ છે, કાળનો કાળ વિકાળ ગણ્ય છે એને સધરવાનો વિચાર કરવા પહેલા માણસે પ્રથમ મસ્તક એક બાબુએ મૂકવું પડે વ્યાપારમાં ત્હમે લોકો પગતત્રનાથી જે સકટો મહો છો તે કરતા અનેકગુણું વધારે મકટ દનનત્રતાથી સહો એટલું જ નહિ પણ હિતન કરીને સહો અને આગળ વધતાં મકટ અને આનંદ વચ્ચેની લીટી ઉઝાડી દઈ બન્નેને એકાકાર કરો ત્હારે ‘જ્ઞાની’ બનો ”

“ એ તો મરીને સ્વર્ગ લેવા જેવી વાત થઈ મહાગજ ! મુઆ પછી મળતી ચીજ કાણુ ભોગવવાનું ? ”

“ કોઈને વ્યાપારમાં આસમાની સુનતાનીનો પ્રસંગ આવતા ગભરાટથી હૃદય બધ પડી જાય દીનાનાપણુ પ્રાપ્ત થાય, વિપ કે ઝપાપાતથી આત્મહત્યા થઈ જાય એવા કોઈ પ્રસંગ ત્હમાગ જાણવામાં છે કે ? ”

“ એક નહિ ને એકવીસસો ! ”

“ બીજાની બાબતમાં જે બની ચૂક્યું છે તે ત્હમાગી બાબતમાં પણ બનવા સભવ ખરો કે ? ”

“ ખરેખર, બધેકે વ્યાપારમાં પહેલું દેવાળું અને પછી લાભ એમ સ્થમજીને જ વ્યાપાર કરી શકાય ”

“ ત્હારે દેવાળું કહાડીને કે આત્મહત્યા કરીને કે દીવાના બનીને પછી વ્યાપારના લાભોને કાણુ ભોગવવાનું હવે ? ”

વ્યાપારી મ્હોટા વિચારમાં પડી ગયો જ્ઞાનદેવ ભાવમિહનો હાથ પકડી ચાલવા લાગ્યો અને જતા જતા બોલ્યો “ હમણું જેમ વિચાર કરો છો તેમ ફરી વિચાર કરજો એક-બે નહિપણુ ત્રણ વખત વિચાર કરજો—અને વિચારનોય અંત લેજો ! ”

વ્યાપારીને વિચારમાં છોડી જ્ઞાનદેવે બગ્ગના છોડા તરફ

રજૂ કરી અને પસંદગી કરવાનો હક્ક પ્રતિપક્ષને સોંપ્યો અનેક વખત પસંદગી થતી, પણ મહી કરતી રખતે બાહ્ય ઉચ્ચાઇ જતી હમણા વળી—”

“ હમણા તે એક નવી જ યોજના ત્હેના ભાગીદાર પાસે મજૂર કરાની લાગ્યો હતો અને ત્હેમા ત્હમારી કોઈ પ્રકારની સહાય લેવા આ-પો હતો એમ જ હતું ને ? ” જ્ઞાનદેવે વાત તોડી.

“ આપનું અનુમાન બગબર છે ” વ્યાપારીએ ઉત્તર વાળ્યો

“ અનુમાન પછી હવે ભવિષ્ય પણ કહીશ માંભજો, ત્હમા રાધો તે કામ નહિ જ બને નહિ બને ત્હેના મંખ્યાબધ કહેવાતા મિત્રો, પ્રયત્નો અને આભારમાં આવનારોયો પણ માધતો છતાં, સહાયનો પ્રકાર મહિત્ત્વશામત છતાં, અને કોઈ પણ જાનના ભોમ કે શ્રમ વગર બે નો વાળવાની કે હાથ ગાળવાની મુદ્દર તક મળતી હોવા છતાં એ કાર્ય કોઈથી મનવાનું નિર્માણ જ નથી ”

“ મહારાજ ! ”—વ્યાપારીએ દમ ખેંચ્યો

“ વૈશ્યોના હાથે વ્યાધિશૂનું બચવું એ જ મોટું મંકટ । કુદરતને તે પ્રિય નથી જ કુદરત છૂટે છે કે તેણે સ્વબળ ઉપર દૃઢી રહેવું અને તિનિશ્ચાની તાલીમ લેવી. ‘ સમાધાન એ જ સંસાનાશ, અને અત સુધી લડાવું મુદ્દ એ જ વિજય ’ આ મત્યનું અનુમચગમ્ય જ્ઞાન આ પ્રયત્ન દ્વારા જ ત્હેને મળશે. જે જાતનું કાર્ય કરવા, ત્હમે હમણા જણાવ્યું તેમ, તેણે ૭ વર્ષનો ક્રમ યોજ્યો છે તે જાતના કામને માટે પરચરનું હૃદય જોઈએ, અને આ ઘટના એ બ્રૂમિકા આપવા અર્થે જ નિમાયલી છે ત્હમે એને ‘ જ્ઞાની ’ કહ્યો હો તે બ્રૂમ છે, હજી તો તે માત્ર ‘ વિચારક ’ છે જ્ઞાની થતો પહેલા તો કાંઈ કાંઈ કિમતો બગવી પડતો મીથુના દીવાનખાનાને પચનું બનાવવું જોઈશે, પાણીનું બગદમાં રૂપાન્તર કરવું જોઈશે, ઉંચે મસ્તકે આવનાં અને તે જ સ્થિતિમાં નાચતા શિખરું જોઈશે — ત્હારે જ જ્ઞાન ‘ સવ ’ બનાવી

શકારો અને મેળવી તથા જીરવી શકારો જ્ઞાન 'સુખ માટે' છે એ પડિતમન્યોની કલ્પનામાન છે, વસ્તુતઃ જ્ઞાન કોઈને પાલવે તેની ચીજ જ નથી તે આગ છે, કાળનો કાળ વિકાળ ગદ્ય છે એને મધરવાનો વિચાર કરવા પહેલા માણસે પ્રથમ મસ્તક એક બાલુએ મૂકવું પડે વ્યાપારમાં ત્હમે લોકો પગલત્રતાથી જે સકટે સહો છો તે કરતા અનેકગુણ વધારે મકટ સ્વનત્રતાવી સહો એટલું જ નહિ પણ ઉત્પન્ન કરીને સહો અને આગળ વધતા સકટ અને આનંદ વચ્ચેની લીટી ઉડાડી દઈ બન્નેને એકાકાગ કરો ત્હારે 'જ્ઞાની' બનો "

" એ તો મરીને સ્વર્ગ લેવા જેવી વાત થઈ મહારાજ ! મુઆ પછી મળતી ચીજ કોણ ભોગવવાનું ? "

" કોઈને વ્યાપારમાં આસમાની સુલતાનીનો પ્રસંગ આવતા ગભરાટથી હૃદય બંધ પડી જાય, દીવાનાપણુ પ્રાપ્ત થાય, વિષ કે ઝપાપાતથી આત્મહત્યા થઈ જાય એવા કોઈ પ્રસંગ ત્હમારા જાણવામાં છે કે ? "

" એક નહિ ને એકવીસઓ ! "

" બીજાની બાબતમાં જે બની ચૂક્યું છે તે ત્હમારી બાબતમાં પણ બનવા સંભવ ખરો કે ? "

" ખરેખર, ઘણું વ્યાપારમાં પહેલું દેવાળું અને પછી લાભ એમ સહમજીને જ વ્યાપાર કરી શકાય "

" ત્હારે દેવાળું કહાડીને કે આત્મહત્યા કરીને કે દીવાના બનીને પછી વ્યાપારના લાભોને કોણ ભોગવવાનું હતું ? "

વ્યાપારી મ્હોટા વિચારમાં પડી ગયો જ્ઞાનદેવ ભાવસિંહનો હાથ પકડી ચાલવા લાગ્યો અને જતા જતા બોલ્યો " હમણું જેમ વિચાર કરો છો તેમ ફરી વિચાર કરજો એક-એ નહિપણુ ત્રણ વખત વિચાર કરજો, અને વિચારનોય અંત લેજો ! "

વ્યાપારીને વિચારમાં છોડી જ્ઞાનદેવે બનરના છોડા તરફ

ચાલના માડયુ બાવગિહ તો આ બધું જોઈ-સાબળીને મુંગો જ બની ગયો હતો. ત્યેવું મનન અખડ ચાડુ હતું. ગુરૂની બગલમા તે ચૂપચાપ ચાલ્યો જતો હતો. પ્રતિક્ષણ ગુરૂ તરફની ત્યેની બહુમાનની લાગણીમા વધારો થતો જતો હતો.

તેઓ પાચેક મિનિટ ચાલ્યા હરો એટલામાં " મહારાજ ! કાંઈ બિલા લેરો ? " એવો ખ્વનિ આકાશમાંથી આવતો હોય તેમ ત્યેમના કાન સાથે અચડાયો. બાવસિંહે નજર ઉચે કરી તો જોયું કે ગજમહેન જેવા બન્ય મકાનનાં ગરૂખામાં ઉમેલી એક વીંશ વર્ષની ખુબસુરત સ્ત્રી સ્મિતહાસ્યથી અતે ભક્તિપૂર્વકે બિલાનું આમનણ કરી રહી છે. ૩૫, ૩૬ અને ચૌવનતો અદેખાઈ ઉત્પન કરે એટલો હિસ્સો મેળવવા ઉપરાત તે જ ખજનાના બજાથી ક્યનો પણ ધણો સારો હિસ્સો મેળવવા પામેલી આ નાજની ' ભક્તિજનન ' નામથી પ્રગિહ થયેલી એક નામિકા અથવા નર્તકી હતી એ વાત બાવસિંહથી અજણી નહોતી.

' શાહોના શાહને જગલાડીનું આમનણ ! " બાવગિંહે હાસ્યપૂર્વક ગુરૂને ઉદેશીને ક્યું " જોયું મહારાજ ! જોઈ નામિકાની ધૃષ્ટતા ? "

ગાનદેવ કાંઈ બોલ્યો નહિ નામિકાની સ્વમાનની લાગણી ખજિન થવાથી તે ઝટપટ બેઠી આગળથી બાળી એ ઉભી રહેતો છગલો આગળથી પાળી એ ગીતે પોતાના અપમરૂ લેવારૂ તુ ગાનદેવની દષ્ટિ પડ્યાજીવને પ મર્ષ ને બોલી

પગે પડે છે ! આ બે પ્રબળ શક્તિઓને પરસ્પરની ખૂરાઈ કરવી પાલવવી ન જોઈએ ! ”

“ વાહ રી શક્તિ ! ” ભાવસિંહે ઉત્તર આપ્યો ‘ કઈ શક્તિ પર તું એક અમાધારણ મહાત્મા સાથે પોતાનો મુકાબલો કરવાની રોખી ફૂટે છે ? કંઈક દુનિયાને ડૂબાવનારી એક ગંડી અને કંઈક દુનિયાને તારનારા એક મહાત્મા ? ”

“ જણાય છે કે આપે આજકાલમા જ બેખ લીધો છે ! ” ઠંડી મજાકના રૂપમા નર્તકી બોલી “ એક દિવસ આપ પણ આ શક્તિને અતુલવથી પીછાનરો પણ આપે શું કહ્યું ?

‘ દુનિયાને ડૂબાવનારી ’ કહી ? ઠીક, માની લો, પણ, બોળા જવાન ! ત્હને શું ખબર નથી કે ડૂબાવવું પણ તાકાદ માગે છે ? જાણે છે તું કે ડૂબાવનાર જ ન હોત તો ‘ બચાવનાર ’મા બચાવવાની તાકાદ જ કંઈથી પ્રગટ થવા પામત ? સાબલ્યો છે એવો કેઈ પુરૂષ કે જે કદાચિ ડૂબ્યા વગર જ તર્કતા શિષ્યો હોય ?

‘ ડૂબાવનારી ’ એવું નામ પાડતાં તો આવડ્યું પણ ડૂબાવનારીનો ગુપ્ત ગુણ જોતા ન આવડ્યો. ડૂબેલા તેમજ નહિ ડૂબેલા કેઈ પણ ‘ તારનાર વહાણ ’ની જોટલી કદર નથી કરી શક્તા તેટલી માન ‘ ડૂબાવનારી નદી ’ જ કરી શકે છે, કે જે નદી બધાને મરણુ રાગણુ કરે છે પણ વહાણને તો પોતાની છાતી પર રાખે છે, ત્હેની ગતિને મરણતા અપ છે, અને ત્હેના લક્ષ્ય તર્ફ ધકકેલે છે આટલી અસાધારણ કદગદાની ‘ ડૂબાવનાર ’ વર્ગમા છે તેથી જ તો સમાજ ત્હેનો બહિષ્કાર કરે છે અને એ રીતે અદેખાઈને તૃપ્ત કરે છે ! ” શાનદેવને હિંદીને બોલી “ મહારાજ ! આદાશ સમાન વ્યાપકભાવવાળા મહાપુરૂષના કોધનું હું પાત્ર નથી હું જે છું તે છું, પણ મહારા ધર્મને હું બેવફા નથી જ એ આપને ભાગ્યે જ કહેવું પડે. બોજન નહિ તો નહિ, પણ એક યા બીજા પ્રકારની મહારી સેવા તો આપે સ્વીકારની જોઈશે ”

જ્ઞાનદેવે નર્તકીમા માયાનું પ્રતિનિધિત્વ જોયું તેથીના દરેક શબ્દનું તેણે પોતાની યોગની લાવામાં લાવાન્તર કર્યું અને આ ઘટનામાં વિશ્વયોજનાનો શુ આશય હતો તે જોઈ લીધું એક ક્ષણભરના મૌન પછી તેણે પ્રાર્થનાના જવાબમાં કહ્યું 'ત્હારી એવી જ ઈચ્છા છે તો તે પૂર્ણ થાઓ ! તું આપવા જ માગે છે તો ત્વક રૂપિયો આપ-પણુ તે ઉપાર આપ કારણ કે ત્હારી ચીજ લઈને પછી ગહેવું કંઠા ? એ કરજ કેવું નહિ ત્યાં સુધી આ મ્હાગ શિષ્યને ત્હારી પાસે ગીરો મૂકે છું "

'મ્હોની કૃપા અર્થ, મહારાજ !' નાયિકા નમીને બોલી

એમ તો એમ, કોઈ પણ રીતે મ્હારી સેવા સ્વીકારી એ જ મ્હારું અહોભાગ્ય માનું છું "

ભાવસિહની માનસિક સ્થિતિનો કાણુ ચીતાર આપી શકે ! હજી તો સહવાર જ શુરૂ થયું તરીકેનો સંબંધ થયો છે એટલામા

* ગુરુ (ગુ=મહાશક્તિ કરવી + રૂ=યુદ્ધ જમાડવું) કોઈના હૃદયમાં સ્થાન લઈ (પ્રમાદ અનિયમિતતા અને અજ્ઞાનને લીધે) તંદા નમી ગયેલો મલ બહાર ધક્કેલી કઢાડી પુનઃ શુદ્ધ (આગમ્યવાન) બનેલી હૃદયભૂમિકા પર પછી ગુરુ જમાડે તે આતર અને બાહ્ય સૃષ્ટિ સ્વભાવે યુદ્ધ બેલવાની મસ્તી જગૃત કરનાર બેલ્લાડી એ જ 'ગુરુ' એ યુદ્ધપિપાસા જ વિજય અને દિવ્યતા તરફ દોરી જનાર શક્તિ, અથવા જીવનનો હયામાં ઉચો 'અર્થ' હકીકતમાં કદગી એ નિરંતર ચાલતુ યુદ્ધ છે (તેથી જ આ હયાતીને 'કર્મભૂમિ' કહેવામાં આવે છે) સ્પૂલ અને સૂર્ય (ભાવ) સાથે પ્રતિક્ષણ મનુષ્ય અથડામણમાં આવે છે, એ અથડામણ જ એના આરોગ્યને નાજવી રાખનારી કસરત છે અને એ જ વળી વધુને વધુ વિકાસ આપનાર અને વધુ ને વધુ પાવરની વિનુનો સચાર કરાવનાર યોગના છે - સ્વચ્છ અને સ્વાતંત્ર્યનો વિવેક નહિ સ્વમજી સકનાર મનુષ્યમાં અમા ધુધીબર્મા વર્તનને પરિણામે સ્પૂલ તેમજ સૂર્ય વિકાર બસાઈ નમી ગયા હોય છે અને તેથી એની 'નીતિ' પસંદ કરનારી શુદ્ધિ પોતે જ પ્રથમ તો આરામ અને સહીસહામતીને—'રમત (વિલાસ) અને મુદ્દને સ્થાને—'રૂવ' અથવા 'ધ્યેય તરીકે આપે છે મનુષ્યજાતિનો મ્હોટો ભાગ આવે

તો ગુરૂ ત્હેને—એક જીવતા જગતા અને વળી સ્વમાનથી ઓતપોત એવા મનુષ્યને—એક જડ પદાર્થની માફક ગીરો મૂકે છે, અને તે પણ એક નાયિકાને ઘેર ! ખૂબી તો એ છે કે એને પોતાને પૂછતા

‘ખીમાર છે, અને આશ્ચર્ય તો એ છે કે ખીમારો વળી વૈધનાય પરીક્ષક બનવા માગે છે ! ખરો વૈધ તે છે કે જે દરદીને કાર્ય-કારણના સખ ધના ગુણમા નહિ લઈ જતા ઇચ્છિત પરિણામ ઉપલવવાના ગુણવાળી ક્રિયા જ ત્હેના ઉપર કરે છે ન્હાની પણ કયાનક વિચિત્ર મત્યાવનારી એક ગોળીને તે દરદીના મલસમૂહની મધ્યમા ધકકેલે છે, કે જે ગોળી પ્રવેશ પામતા જ ઉચનપાયવ કરવા મડી પડે છે અવખત તેથી પહેલી જસર તો, સૂતેલા નલ રૂપી શત્રુને જગાડવા રૂપે જ થાય છે પછી તે મનો પાછે પગલે નાસે છે વિદેશી અને વિભતીય તત્ત્વો દૂર થતા ભૂમિકા શુદ્ધ અથવા સ્વાભાવિક સ્થિતિવાળી બને છે હવે એમા વિદ્યુત્ જગાડવાનું કામ માત્ર કરવાનું રહે છે, અને તે કાર્ય યુદ્ધરૂતિ (‘call to conquer’) પ્રેરવાથી જ બનવા યોગ્ય છે તે ગુપ્ત આશયથી ગુરૂ શિષ્યને મનાવે છે કે “જે કાઈ દશ્ય છે તે સર્વનો હ ‘દષ્ટા’ છે સર્વ ‘સોન્ય’ છે, હ ‘સોક્તા’ છે સર્વ ત્હેને ખાઈ જશે એ ભ્રમમૂલક ડરને સ્થાને સર્વનો હ સોખા છે—સર્વ પર ત્હારો અધિકાર છે—અને તે અધિકાર પણ કોઈ પાસેથી મેળવવાનો નહિ પણ સ્વભાવસિદ્ધ છે ” શિષ્યમા હુ ની ‘ખાનદાની’ પ્રગટ છે અને તે નવા નવા યુદ્ધ માટે—માત્ર પોતાની વિનિગીપા (જયપિપાસા) તૃપ્ત કરવા ખાતર, માત્ર પોતાની અમીરી સાબીત કરવા ખાતર—તલસતો બને છે એ તલસતું—એ યુદ્ધપિપાસા જેમ જેમ ખીવતી જાય છે તેમ તેમ સમઘિમા રહેલી શક્તિનો વધુ ને વધુ સચાર ત્હેનામા થવા પામે છે આમ થવામા ગુરૂની ડખવગિરિ કે સહાયની અપેક્ષા નથી રહેતી,—તે તો મલશુદ્ધિ કરીને, રાચનેમો આહુ કરીને, યુદ્ધ જગાડીને જ દૂર ખસી જાય છે એવા તે ‘ખેવાડી’ હોય છે (તેથી જ તો ગુરૂ ને ‘હસ્તાદ,’ ‘ખાદ્યગર,’ ‘રમેયો,’ ‘રામ, જે પક્ષની વચ્ચે રહી યુદ્ધ જગાડનાર અને બન્નેને પોતાનું બળ ધીરનાર વગેરે ઉપનામ અપાયા છે) વધુ ને વધુ તીવ્ર બનતી યુદ્ધપિપાસા આખરે ‘તૃપ્તિ’ મા દોરી જાય છે તે સ્થિતિ એ છે કે જ્ઞાનદાર દિવ્યતાથી ઓતપ્રોત બનેલાને મનુષ્યતે કરામા અને કોઈ સ્થાને ‘નવીનતા’ દેખાતી નથી, એટલે એવટે કહે છે કે “હુ જ એક હુ ખીન્ન

પણ નથી । એની સ્વમાનની લાગણી ઉત્કેરાઈ ગઈ, ક્રોધ ગગે ગગે બ્યાપી ગયો પોતે કરેલા ગુનામીખત માટે પોતા ઉપર પણ પુષ્કળ તિરસ્કાર થવા લાગ્યો

કાંઈ છે જ નહિ હું બેઠું પણ કેને, જાદારે 'કોઈ' જ નથી ?' એને બધું કેવલ 'એક' સાગે છે તેની ઇચ્છા સિદ્ધ થઈ ચૂકી છે દેહ કાયમ રહો થા એના ઉત્પત્તિસ્થાનમાં બની જાઓ એ જો વચ્ચે પણ પસંદગી એને પાલવતી નથી

'કોડા' માથી 'દેવ' બનવાની આ સમસ્યા ક્રિયા સ્ફુર્તિવાનો થતો કરનાર જોઈ શકે છે ગુરુ નામના સંસ્કૃત શબ્દમાં વસ્તુતઃ કાઈ વિલક્ષણ જ અથ સતાયલો પડયો । 'દયા' કરી 'બચાવે' તે શુર, હાથ પકડી નગીપાર કરે તે શુર, પોતે વહાણ બની સિંચ્યને ઉપાડી સસારસમુદ્રના મોતથી તરા પણ તક્લીફ ન થાય એવી રીતે કોનારે પહોંચાડે તે જ શુર ઇત્યાદિ જે માન્યતાઓ ધર્મપથોવાળાઓમાં આજકાલ પ્રચલિત છે તે માત્ર સમાજ રૂપી 'વાડી' ની 'વાટા' (ભજવ) જેવી થઈ પડેલી સ્થિતિ જ સૂચવે છે ચક્તિને ક્ષીણે પ્રસંગવદન એવા ગુલાની મનુષ્યોની જગ્યાએ આજે સમાજ વાડીમાં સ્થૂલ અને સૂક્ષ્મ વિદ્યાથી ઠાંસી બયેલા 'કોડા' એ ઉભરાવા લાગ્યા છે અને 'કોડા' એની 'આવના' (arrival) અને ધર્મે (પ્રકૃતિ) સુખ શીનીઆપણ અને પેટ ચાલીને પાંચ છવતરને વગની રહત એ સિવાય અન્ય હોવા સંભવ જ નથી કોડાઓના ભોગે થોડા દેવો જ માવવા અને વિક્ષ સાવવા એ જ આવતી કાલના ધર્મશૂરનો ગુપ્તમત્ર દોલો જોઈએ તેણે સમાજને માટીથી વધુ કિંમતી નહિ એવો એક 'પદ્ધતિ' માની, ખૂદી, દીપી, આગમાં નાખી ઇચ્છા મુજબના પાટ ઓપનાર 'કુભાર' (કળા) બનવું જોઈશે લોખંડના 'બેડોળ'—'અર્થ' વારના દુકાણે જ વ્યક્તિને સાતમાળ કરનાર અસ્તિ બનવું જોઈશે એટલું જ નહિ પણ એવું તેમજ હથોડો પણ બનવું જોઈશે અને તેટલેથી પણ જમ થશે નહિ તૈયાર થયેલા વિવિધ ધાટાને પાછા મમાજમ દિરમાં ભૂદી ભૂદી જગાઓ નહી કરી આપવી જોઈશે ધર્મ, પીલર, મીનમર્મ, ખીલો ઇત્યાદિ કાર્યસાધક નામ-રૂપ આપી તે તે કામોમાં ચોળવા જોઈશે એટલી નિષ્ફુરતા એટલી દીપ દિપિ, એટલી ચોળ્યાસક્તિ જે અસાધારણ પુરુષમાં દોષ તે જ 'યુગપુરુષ' એ કોડા

“ મહાગજ ! ” એક શબ્દ મ્હોમાંથી રાડની માફક નીકળી પડ્યો અને પછી પ્રવાહ અટકી ગયો, અને તેની જગ્યાએ મનનનો પ્રવાહ શરૂ થયો.

“ દોષ કેનો ? જ્ઞાનદેવનો કે જેણે મ્હને ગીરે મૂક્યો, કે મ્હારો કે જેણે તેની ચેતવણી છતાં પોતાની સ્વતંત્રતા તેને હમ્તક કરી ? ” અને જો દોષિત હું જ છું તો ખીજા ઉપર ગુરસો કગવો ગેરવાજખી નહિ તો નિષ્ફળ તો જરૂર છે હ, પણ જ્ઞાન દેવે જ સ્થવારે મ્હને શિખ યુ હતું કે “ પીડાની પગવા ન કરવી એ અવશ્ય શુભ ચિહ્ન છે, પણ ક્રિયા સ્થામે પ્રતિક્રિયા કરવા તુરત તૈયાર થઈ જવું, સ્થિરતા ’ જાળવી ન શકવી, એ નબળાઈ છે એમ તો એક નિર્બળ પતંગીઉં પણ કાયા હોતી શકે છે—એમા કાંઈ મહત્ત્વ નથી સ્થિરતા સાથે નિડરતા ન્હારે કેળવાય ત્હારે જ

એના ભોગે એકાદ ‘વિચારક’ પાસી અને ટકી રાકે, અને હજારો વિચારકોના ભોગે એક ‘યુગપુરુષ’ નું અસ્તિત્વ રાક્ય થાય કેવો અજબનો ભોગ ! અને કઈ પ્રજા રાજપુત્રીથી-સ્વ ઇચ્છાથી-એવો મહાન ભોગ આપવા તૈયાર થાય ? બલિદારી છે તે સમાજસદાઓની કે જેમણે રાત્તને, પડીતને, યાજ્ઞાને, બ્યાપારીને, એવકને સર્વને માથે-જે કે સિત્ર સિત્ર રૂપમા-ચક્ક ફરજયાત ઠોકી બેસાડ્યો છે ખરેખર બ્યક્તિ માનનું ‘ કર્તવ્ય ’ ‘ આત્મભોગ ’ અથવા ‘ યજ્ઞ જ છે, છે નહિ તો હોવું જોઈએ, કે જેથી ચક્ક કમાયી બજારી જવાળા સમાન યુગપુરુષ અથવા પુરુષોત્તમ પ્રગટવાનું રાક્ય અને ‘સાધારણ’ અને ‘અસાધારણ’ના ચક્ક વડે જ વિશ્વનું અસ્તિત્વ ટકી રહે છે સાધારણ વર્ગને ચક્ક દવા અથવા ‘પુણ્ય’ રૂપે જ ગણે ઉતારવો પડે છે અને અસાધારણમા ચક્ક પ્રકૃતિએ હોય છે સાધારણ વર્ગનો ચક્ક ‘અસાધારણ’ને જન્માવે છે અને અસાધારણનો ચક્ક સાધારણ વર્ગનો ઉત્કર્ષ કરે છે બન્નેના ચક્કના પ્રકાર અલગત લિન્ન હોય અસાધારણને રાત્ર્ય કરવું પડે એ પણ એને મન ‘ભોગ (Sacrifice, coin d'essence) છે, સાધારણને અસાધારણની એવાના ખપી જવાનું પ્રાપ્ત થાય એ પણ એને મન ‘સદ્ભોગ’ છે

મનુષ્ય દિન્ય બને-‘દેવ’ બને ” બળ ધરાવવું અને બળના ઉપર પશુ પોતાની એક (કાબૂ) ધરાવવી એવું જ નામ ખરી મરદાઇ, નહિ તો પોતાની મિલકત રૂપ બળ જ પોતા ઉપર સ્વામીત્વ ધરાવનાર થઈ પડી પોતાને ગુનામ બનાવે, એ સૂત્ર ધિખવનાર તો જ્ઞાનદેવ જ છે, તો પછી એના ઉપર શકા કરવાનો મદને શું હક ? મહારી પાસેથી એને શું સ્વાર્થ સાધવાનો હતો ? શું સ્વાર્થ સાધવો સંભવિત છે ? પોતાની ગીર્વાણ મદને આપી એને જ શું મદને તોના ઉપર તાકવા નહોતું કહ્યું ? અત્યારે તે મદને એક નામિકાને ઘેર ગીરો મોકલે છે ત્યારે શું એ હજા બરદ જોવા મનુષ્યને એ જ્ઞાન નહિ હોય કે હું સ્વમાનનું પૂતળું છું અને મદાગ ખીસ્સામાં તોની જ આપેલી રીંવાંત્વર છે ? અને એ બન્ને બાબતનું જ્ઞાન છતાં તે મદોદુ જોખમ એક છે અને તે પશુ ફેટલી નિડગતાથી અને શાન્તિથી ? આ પ્રશ્ન એટલું શું મહારા મનુષ્યની મરકરી નથી ?-મદને મુગ્ધ શિક્ષણ નથી ? ”

વળા વિચારો પસંદયા “ નહિ, વિચારો કરવા એ જ શક્તિ ગુમાવવા બરાબર છે વિચારો મદને કાપર બનાવશે, મહારે પુરૂષત્વ લૂટાવશે સ્વાભાવિક સ્ફુગ્ધુને રોકવું નહિ એમ તો જ્ઞાનદેવ જ મદને નહોતું કહ્યું શું ? ”

પશુ વળા નીચે પાંચે શરૂ થયો “ પશુ જ્ઞાનદેવ પોતે શું કરે છે ? એની પ્રવૃત્તિ તેમજ એની નિવૃત્તિ એના ઉપર સ્વામિત્વ ભોગવે છે કે તેઓ તેની આઘાનુસાર આવ-જા કરે છે ? સંપૃષ્ટ દેખાય છે કે કોઈ પશુ કિંના સ્થાને પ્રતિક્રિયા કરવામાં તેમજ સુપ્રધા બળની ગાંધવામાં તે સ્વતંત્ર છે, અને એ સ્વતંત્રતા પશુ કાંઈ વિચાર કે મનનથી તે વખતે જ પેદા કરવામાં આવતી ચીજ હોય એમ નથી દેખાતું, પશુ એની પ્રવૃત્તિ-પ હોય એમ જણાય છે એ પોતે જ જાણે સ્વતંત્રતા હોય અને એ સ્વતંત્રતામાંથી જ જ્યારે જરૂર હોય ત્યારે પ્રવૃત્તિ અને બીજો વખતે

નિવૃત્તિ આપોઆપ વહેતી હોય, એમ સ્પષ્ટ દેખાય છે વિચારતો એટલે કે બુદ્ધિનો પ્રયત્ન થતો હોય એવું તો કાંઈ દેખાતું નથી, તે છતાં એની કાંઈ પણ ક્રિયા બુદ્ધિની ગેરહાજરી પણ બતાવતી નથી એ પરથી સ્હમજી શકાય છે કે બળ તેમજ બુદ્ધિ બંને એણે એટલા પ્રમાણમાં ખીલવ્યા છે કે તેઓ પૈકી કાંઈને જગાડના અને ઉપયોગમાં લેવા વખતે લેશમાત્ર જ પ્રયત્નની જરૂર રહે, હોમની સાથે લાખો વખત વાદવિવાદ કે ચર્ચા કરવાની કે હોમને આજીજી કરવાની જરૂર ન પડે અને એનો કાંઈ અર્થ હોય તો તે એ જ કે એણે પ્રયત્ન અને નિગતર તાલીમ' થી બળને અને બુદ્ધિને વિકસાવ્યાં છે તેમજ 'કેળવ્યા છે-આદ્યાધીન બનાવ્યા છે બળ અને બુદ્ધિ એની પાખો બની છે, કે જે પાખો હોના સ્વામીની ઇચ્છા થાય ત્યારે જ એને ઉડાડે છે, અન્યથા એને અક્રિય રાખે છે,-એટલું જ નહિ પણ એની અક્રિય સ્થિતિ વખતે પણ એ પાખો એની આસાની રાહ જોતી તૈયાર જ પડી હોય છે એના બળ અને બુદ્ધિને 'તાલીમ' મળી છે એ જ એની વિશેષતા છે મહારે વાતવાતમાં તે કહી જતો કે 'અધ્યાસને હટાવવા અને અધ્યાસનું ચાલુ સેવન કરવું' એ કથનનું રહસ્ય અત્યારે સ્હમજી શકાય છે બળને કે બુદ્ધિને ખુજલી થવાથી તે કૂદાકૂદ કરી આપણને ગતિમાન બનાવે એનું નામ જ 'અધ્યામ' અને બળને કે બુદ્ધિને ખુજલી થવા જ ન પામે એવા નિરોગી બનાવી આપણી ઇચ્છા થાય ત્યારે જ અને તેવી જ જાતની તેઓ ગતિ કરે એવું પરિણામ ઉત્પન્ન કરવાનો પુરૂષાર્થ એ જ 'અધ્યાસ' અધ્યાસનું મંતાન 'ગુલામી' અને અધ્યામનું કૃણ 'સ્વતંત્રતા' એટલું જ નહિ પણ એ સ્વતંત્રતા એટલે જ સાત્ત્વિક બળ અને સાત્ત્વિકબુદ્ધિનું જોડાણ ધર્મપથોને વગર સ્હમજે માનનારાઓ પુણ્ય અને પાપની જે વાતો અહોનિશ કર્યા કરે છે તે પુણ્ય અને પાપનું પણ ઈર્ષ્યું રહસ્ય હવે મ્હારી નજર સ્હામે ખુલ્યું થાય છે

જાનદેવ જોને 'અધ્યાસ' કહે છે તે જ પથોવાળાનું 'પાપ'—પતન કરાવનાર તત્ત્વ, અને તે જોને 'અધ્યાસ' કહે છે તે જ તેઓનું 'પુણ્ય'—નિર્ભય કરનાર તત્ત્વ. છ દગી એટલે પાપ વિરૂદ્ધ પુણ્યનું નિગતર યુદ્ધ અથવા તાલીમખાનું દુનિયા એટલે મમલનું—મમલિનું—મમલનું તાલીમખાનું "

મનન મમાત્ર યયુ નિશ્ચય યયો કે હમણા જે તહના ઉપર બની રહ્યું હતું તે બીજું કાંઈ નહિ પણ તહેને તાલીમખાનામા મોકલવાનું જ કામ હતું

જે કાંઈ માય તે યવા દેવુ અને જોવા કરવુ એવા નિશ્ચય પૂરક તે સ્થિત થઈ જોબો

'કેમ, તુ ભાવ છે ? ભાવસિદ્ધ !' ગુરુએ મનનનું પગિણામ જાણવાની ઈચ્છાથી પ્રશ્ન કર્યો

'ભાવ—અભાવ ગુરુના ચરણમાં મુકી ભાવમિદ્ધ હવે જોભ વગરનો—હનકો ફક્ત જેવો—ખન્નો છે, મદારાજ !' ઉત્તર મળ્યો

"બહુ સારી નાત છે" ગુરુ ખોસ્વાઃ "તું મ્હારી રાથે આડો નહિ યા એવી ખાત્રી નો મ્હને મૂળથી જ હતી, પણ હું જે ખાત્રી માંત્ર હુ તે એ છે કે જે નાયિકાને હમણા મ્હારી જગાએ આપું છુ, જહેની આગામાં તહેને સોંપું છુ, તહેની સ્થાને તું માયુ ઉચ્છાદી મતાવવાનું નહિ કરે, અને હું જાતે દાગળ થઈ મ્હાઈ નહુ સુકાવી તહેને તેણીના કમળમાયો છૂટો કરું નહિ ત્હાં સુધી તું નાયિકાને ગુરુસ્થાને માની એની આગામા વર્તશે "

"વર્તવું—ન વર્તવું એ મર્વ આપને જ સ્વાધીન હોઈ કેમ વર્તીશ કે કેમ નહિ વર્તું એ જાબતની ખાત્રી આપજ આપી ચકો મદારાજ ! હું તો માન આપ અધિષ્ઠાનને વળગી રહેવાનું જાણું "

'પણ કવચિત્ કનચિત્ અધિષ્ઠાનરૂપી સ્થિત અને જુગા અબજને છોડી પડી ખુશી હવામાં ફરવા ઉડી જાય છે એ પણ ખરું ને ? "

“અરૂ મહારાજ ! પણ તે ઉડવું પણ પહેલા કરતા બેવડી ગરજથી સ્થભને ઘળગવા માટે જ કિનારો તો દેખાય તેમજ નથી, અને ઉડવાની શક્તિ કાઈ અમર્યાદિત નથી, તેથી ઉડી ઉડીને પણ આખરે થાકી-મુઝાઈ મૂળ ઠેકાણે આવી બેસવા સિવાય છૂટકો જ કંઈ થાય તેમ છે ?”

ગુરૂ ક્ષણભર ખુલ્લાં નેત્રે મમાધિસ્થ થયા બેવાનું હતું તે જોઈ લીધું અને પછી જાગૃતિમા આવી બોલ્યા “હાલ એ જ નિશ્ચય બસ છે પછી સમય સમયનું કામ પોતે જ કરશે ખેટા ! ત્યારા નિશ્ચયને મ્હાગ આર્ગિવાદ છે ।”

અને તુરત યાનદેવ ત્વરિત ગતિથી એ સ્થાન છોડી ગયો અને જોતજોતામા અદૃશ્ય થયો નાયિકાને તેઓ વચ્ચેની વાતચિત અર્થવગરની લાગતી હતી તેણે તો એમા જ ખુશાલી માની કે પોતાનું અપમાન કરનારને પોતાના ગુલામ તરીકે ખરીદી શકવાથી ત્હેની પાસે પરાજયના એકરાર કરાવવાની એક કિમતી તક મળી છે યાનદેવના હાથમા રૂપિયો મૂખી ત્હેને વિલાપ કર્યો કે તુરત જ તેણીએ માલેખીદકનો અમલ શરૂ કર્યો “ભાવા ! માજ પડવા આવી છે, દીવાનખાનામા ઝાકુ માગ અને પીકદાનીઓ સાફ કર રાત પડશે ને પેટ ખાણું માગશે, હવે કાંઈ બીજી પેટ ભરવાનું નથી ”

“નમું છું” એવો શબ્દ પણ મનમા જ બોલી બાવસિદ તેણીની પાછળ પાછળ ધરમા ગયો

પ્રકરણ ૩ શુ

નાયિકાવૃદ્ધે.

ભાવસિહની નવી દુનિયા અથવા ભક્તિજનની મહેસાત સધળી સગવડોથી ભરપૂર વિશાળ અને ચિંતાકર્ષક હતી. આપત્તિ પ્રમગે સ્વગ્ધાર્થે છૂપાવાનાં બોધર્ગ એમાં હતાં તેમજ હૃદયે રથાનેથી વિશાળ આકાશ અને પૃથ્વીપરનો તમાગો જોવા માટે અગાસીઓ પથુ હતી ગસોડાં, બોજનગૃહ, નૃત્યઘાટો, શયનગૃહ, દીવાનખાનાં ઇત્યાદિ તહેના વિવિધ ખડોની સ્વચ્છતા અને સોભાની તો વાત જ થી કરવી પથુ એમાંના સંજાસ પથુ દિમતી આરસના બનેલા હોઈ સુગંધ મનુષ્યના દિવાનખાનાં કરતા પથુ વધુ સ્વચ્છ હતાં ખાલ પદાર્થો અને પીણાં, મુખવામ અને મુગધીઓ, વસ્ત્રો અને અલકારો, ઘડ્યાઓ અને બેડેડા, વાજીરો અને બેઠની સામગ્રીઓ—એ મર્વની અનેક વિવિધતાઓથી

આ સ્થાન બરપૂર હતું ભક્તિજનનના એક સજ્જ પગ મરી પડવાને તૈયાર એવી દાસઠાસીઓ અને ઉસ્તાદોની એક ન્હાની સરખી ફાળ પશુ હતી પરંતુ મરી પડનારાઓની સખ્યા કાંઈ એટલેથી ખસ થતી નહોતી દર રાત્રીએ કેટલાએ યુવાનો—રે કેટલાએ વૃદ્ધો પશુ—સનામી બરવા હાજર થતા અને તેણીના બેચાર બચકાર એકાદ દષ્ટિપ્રહાર કે એકાદ ગમતિઆળ સ્મિતથી પોતાનો પગબંધ સ્વીકારી ખડણી ભરી ‘આફ્રીન’ કહી રસ્તે પડતા પડિતાઇનો, પવિત્રતાનો કે દરબજનો ધમક કરતા અને મૂછ પગ લીંછુ ગાળી ફરતા કેટલાએ મહાનુભાવો તથા પ્રત્યાધાતની પ્રકૃતિવગરની પ્રજા ઉપર હાથ ચલાવવામા બહાદૂર એવા કેટલાએ હાઇનેસો, કુવર સાહેબો જમીદારો અને જમાદારો તેણીની તહેનાત માટે ઉમેદવારી અને હઠિફાઇ કરતા અને એ સર્વને ન્યાય આપવા ખાતર કહેવું જોઇએ કે ભક્તિજનનની કૂદકા મારતી યુવાની ખરેખર સૌદર્ય, લાવણ્ય અને કનાના કુવાગરૂપ જ હતી

બાવસિંહે પોતે યાનદેવને જણાવ્યું હતું તેમ, તે હજી સુધી સ્ત્રીજાતિનું અવધોકન કરવા પામ્યો ન હતો મનુરી કરવા જતો ત્હારે અને બિક્ષાપ્રસંગે સ્ત્રીઓના ચહેરા ત્હેની નજરે પડતા ખરા, પરંતુ સહવાસ કે સમીપનામના અભાવે તે તે વર્ગના ગુણ કર્મ અને તાકાદત્ત માપ કહાલી શક્યો નહોતો જે જે સ્ત્રીઓ તેણે આજસુધીમા જોઈ હતી તેઓ ગૃહિણીઓ હોઇ સમાજરૂપી દડીઆના કાનુનરૂપી ટાકણાથી ઘડાયેલી મનાનટી મૂર્તિઓ હતી પરંતુ હમણા તે એક એવી સ્ત્રીના સહવાસમા મૂકાયો હતો કે જે સ્ત્રી સમાજ અને સમાજના કાનુન અને ત્હેમની અસરોથી સ્વતંત્ર હોઈ મૂળ પ્રકૃતિરૂપે હતી તેણી પોતાની આરાધના અનાદર સાખી શકતી નહિ, અને હ’ની સાક્ષાત્સૂતિ હતી. બધાને આજી નાખવા અને કાઢીથી અંજલિ નહિ એ ત્હેનો સ્વભાવ હતો નિત્ય નવા શિકાગ પકડવાની તાલાવેલી એનામા સદગ્નસહજ

પ્રકરણ ૩ જી

નાયિકાવૃદ્ધે.

ભાલવસિ હેની નવી દુનિયા અથવા ભક્તિજનનની મહેલાન, સુધગી મગવડોથી ભરપૂર, વિશાળ અને ચિત્તાકર્ષક હતી આપત્તિ પ્રમગે સ્વગ્ધાર્થે છુપાવાના ગોપરા એમા હતાં, તેમજ હથે સ્થાનેથી વિશાળ આકાશ અને પૃથ્વીપરનો તેમાશા નેવા માટે અગારીઓ પશુ તરી રસોડાં, ભોજનગૃહ, મૃત્યુશાલા, શયનગૃહ, દીવાખાના છત્યાદિ તહેના વિવિધ ખડોની સ્વચ્છતા અને શોભાની તો વાત જ શી કગવી પશુ એમાના મંડામ પશુ કિમતી આરસનાં બનેલા હોઇ સરેરાસ મનુષ્યના દિવાનખાનાં કરતાં પશુ વધુ સ્વચ્છ હતાં. ખાદ્ય પદાર્થો અને પીણા મુખવાસ અને સુગંધીઓ વસો અને અનકારો, શય્યાઓ અને બેડી, વાહત્રો અને ખેનની સામગ્રીઓ-એ સર્વની અનેક વિવિધતાઓથી

આ સ્થાન ભરપૂર હતું લક્ષિતગ્નનના એક શબ્દ પર મરી પડવાને તૈયાર એવી દામદાસીઓ અને ઉસ્તાદોની એક ન્હાની સરખી ફાજ પશુ હતી, પરન્તુ મરી પડનારાઓની સખ્યા કાંઈ એટલેથી બસ થતી નહોતી દર રાત્રીએ કેટલાએ યુવાનો-રે કેટલાએ વૃદ્ધો પશુ-સલામી ભરવા હાજર થતા અને તેણીના બેચાર લલકાર, એકાદ દષ્ટિપ્રહાર કે એકાદ ગમતિઆળ સ્મિતથી પોતાનો પરાજય સ્વીકારી ખડણી ભરી 'આફ્રીન' કહી ગસ્તે પડતા પડિતાઇનો, પવિત્રતાનો કે દરજ્જાનો ધમડ કરતા અને મૂછ પગ લીધુ રાખી ફરતા કેટલાએ મહાનુભાવો તથા પ્રત્યાવાતની પ્રકૃતિવગરની પ્રજા ઉપર હાથ ચલાવવામાં બહાદુર એવા કેટલાએ હાઇનેસો, કુવર સાહેબો, જમીદારો અને જમાદારો તેણીની તહેનાત માટે ઉમેદવારી અને હરિકાષ્ઠ કરતા અને એ સર્વને ન્યાય આપવા ખાતર કહેવું જોઇએ કે, લક્ષિતગ્નનની કૂદકા માગતી યુવાની ખરેખર મૌદર્ધ, લાવણ્ય અને કનાના કુવાગરૂપ જ હતી

ભાવસિંહે પોતે જાનદેવને જણાવ્યું હતું તેમ, તે હજી સુધી સ્ત્રીજાતિનું અવલોકન કરવા પામ્યો ન હતો મજુરી કરના જતો ત્હારે અને ભિક્ષાપ્રસંગે સ્ત્રીઓના ચહેરા ત્હેની નજરે પડતા ખરા, પરન્તુ મહવાસ કે મમીપનાસના અભાવે તે તે વર્ગના ગુણુ કર્મ અને તાકાદનું માપ કહાડી શક્યો નહોતો જે જે સ્ત્રીઓ તેણે આજસુધીમા જોઈ હતી તેઓ ગૃહિણીઓ હોઇ સમાજરૂપી કડીઆના કાનુનરૂપી ટાકણાથી ઘડાયેલી મનાવટી મૂર્તિઓ હતી પરન્તુ હમણા તે એક એવી સ્ત્રીના સહવાસમા મુકાયો હતો કે જે સ્ત્રી સમાજ અને સમાજના કાનુન અને ત્હેમની અસંગેથી સ્વતંત્ર હોઈ મૂળ પ્રકૃતિરૂપે હતી તેણી પોતાની આજ્ઞાનો અનાદર સાખી શકતી નહિ, અને હાની સાક્ષાત્મૂર્તિ હતી બધાને આજી નાખવા અને કાપીથી અંજનુ નહિ એ ત્હેનો અભાવ હતો નિત્ય નવા શિકાર પકડવાની તાલાવેલી એનામા સદગ્નસહજ

ફૂદાફૂદ કરી ગહેલી અને એ ફૂદાફૂદે જ એને અસાધોગ્ય નર્તી બનાવી હતી

ભાવસિંહ શુદ્ધઆરાને અનુસરી તેણીને પ્રસન્ન રાખવાના સંકલ્પપૂર્વક તેણીની દરેક આરા માથે ચઢાવતો એટલું જ નહિ પણ આરાની ગેંગડાગરીમાં પણ જે કાષ્ટ કરવા જેવું જણાય તે આપોઆપ કરી લેતો. ઝાડુ કઢાડવા જેની શુદ્ધ મેવા તેમજ નોક ગવર્ગને અને મીજબાનોને પ્રમત્ત રાખવાની કાળજી પણ તે ચૂકતો નહિ. જાણે કે આ સેનાની કદર કરતી હોય તેવો દેખાવ કરવા માટે તેણીએ આસ્તેઆસ્તે ભાવસિંહને અપાતા ખોરાક અને પોશાકમા સુધારો કરવા માડ્યો હતો અને એક પખવાડીબાના અંતે તો ત્રેને ટેવમટાઉ જેવા પોશાક આપી પોતાની નજીકમાં પોતા માટે થના ખાસ ભોજનનો હિસ્સો જમવાની આરા કરી હતી આ કૃપા બીજાં નોકગવર્ગમાં ધિરે ઉત્પન્ન કરનાર પણ થઈ પડી. ભાવસિંહ એ છપ્પને ગણકારતો નહિ તેમ ભક્તિજનની આ દેખાની કૃપાથી પણ ખુશાલી માનતો નહિ. એથી ઉચ્છૃં, નિત્ય નવા આશકાની સાથે તેણી જે હાથપિનોદ કરતી તે ભેઈ ભાવસિંહના દીલ પર જખરો આધાત યતો, અને વૃણા થઈ આવતી, સૂગ ચઢતી, ઉચ્છૃં આવતી આવી નરદાની આરામાં વસવાતુ પ્રાપ્ત થયું એ ખ્યાલ ત્રેને કાઈકાઈ વખત જનુ જ દુખી કરતો. પરંતુ તેવે પ્રમંગે તે શુદ્ધઆરા અને શુદ્ધે આપેલું વચન યાદ કરતો અને ભક્તિજનના શુદ્ધભાવના ખડી કરતો, જેથી એનો સ્થોભ દૂર યતો. શુદ્ધ સા માટે અમુક વર્તન કરે છે તે જોવાનું કામ શિષ્યનું નથી એ વિચાર આરા પ્રમંગે ત્રેની 'ઉચ્છૃં'ને માન્ય કરનાર તેડની ગજ્જ મારતો જેમ જેમ આ વિચારની મદ લેવાના પ્રયત્ન વધવા લાગ્યા તેમ તેમ એને યજનું ગયું કે ઉચ્છૃં એ કાષ્ટ 'ચીજ' નરોતી, ચીજમાથી ઉછોડુ 'મોચુ' માત્ર હતું અને 'વિચાર' પણ કાઈ 'નીજ' નહિ પરંતુ મોજની દવા માત્ર

છે ઉચ્ચકી તેમજ વિચાર બન્ને આદિ—અતનાળા હોઇ મૂળતત્ત્વથી બિન્ન છે બન્નેનું અસ્તિત્વ સાપેક્ષ (relative) છે જ્યાં સુધી ઉચ્ચકી દેખાય છે, ત્યાં સુધી વિચારનું અસ્તિત્વ જરૂરનું છે જ સમુદ્રની સપાટી પર સ્પર્શ કરતો પવન અને દૂરથી અસર કરતો સૂર્ય જ્યાં સુધી હયાતી ધરાવે છે ત્યાં સુધી સમુદ્રમાં મોજાં થવાના જ, પણ એ જળાંને બરફનું રૂપ ધારણ કરે તો મોજાંનો મંભવ જ નથી અને તેલની જરૂર પણ નથી ગુરૂ હિમાલયના બરફવાળા પ્રદેશને ભૂમિકા કરી વસે છે એ કથનનું રહસ્ય હવે રહમજીયુ ગુરૂના હૃદયની એ સ્થિતિ હતી લાવમિહને સાબળેલી વાત યાદ આવી કે બરફના પ્રદેશમાં જ્યાં બરફનો બહુ ઉંડો થગ જમી ગયો હોય છે ત્યાં તો હોના ઉપર થઇને લશ્કરો પસાર થાય છે, તોપો ગોઠવી ફેડાય છે તો પણ બરફને અસર પહોંચતી નથી ગુરૂના હૃદયને કાઈ કે કાઈ અસર કરી શકતું નથી એ હકીકતનું રહસ્ય આથી હવે સ્પષ્ટ થયું અને જો કાંઈ ‘સાઈ’ કે ‘ખોટું’ ગુરૂના હૃદયને અમર કરી શકતું નથી તો ચાટે શિષ્યે પણ એવી અમરોની પગલા નહિ કરવાની તાલીમ લેવાની અને એ તાલીમ વડે પોતાના હૃદયને બગડે જોયું બનાવવાની કાળજી ન કરવી જોઈએ? આવા મનનને પરિણામે તે સદા અપ્રમત્ત અથવા જાગૃત રહેવા પામતો અને ‘ઉચ્ચકી’નો ઉલ્ભવ થતા જ દાખી દેતો આ સ્વાધ્યાય—આ ‘કલા’—એને માટે નાયિકાનું ધર અને નાયિકાનો બ્યવહાર સદા બનાવનાર થઇ પડ્યા

મૂળે ક્રમાયના શરીરવાળો અને નક્કરો તો હતો જ અને હમણા વળી પૌષ્ટિક ખોરાક અને સુદૃઢ રક્તો મળતા હતા, તેથી એની કાન્તિમાં પણ ઘણો સારો વધારો થતો જતો હતો આ સાથે વળી હમેશ ચાલતુ સંગીત એના વિકાસમાં મદદગાર થતુ હતું આ વિકાસ ધીમે ધીમે નાયિકાનું લક્ષ બેચનાર થઈ પડ્યો અને અંતે નાયિકાના હૃદય પર લાવસિહની છાંયી કાતગાઇ ગઈ

એની પહેલી અમર એ થઈ કે તેણીએ ત્હને મધળા મેવા કાર્યોથી મુક્ત કરી પોતાની માથે જ બેસવા—ફગવા—ગાવા અને વાતચિતમાં બેઠવા ફગાવ્યું અને પોતાની ગદાના બદાના હેઠળ ત્હને તેણીના શયનગૃહમાંના એક ખૂણામાં શયન કરવાની આજ્ઞા કરી.

નર્તકીનું ગલગલી ઉત્પન કરે એવું અને સુગંધીથી બહેકા ગ્રહેલું બીજાનું હમેશ પોતાના હાથે જ મીઠાવવા છતાં અને તેણીની નજીકમાં જ શયન કરવાનું પ્રાપ્ત થવા છતાં ભાવસિદ્ધતા દીનમાં અદ્વાપિ પર્યન મોહનું મોનું ઉછગવા પામ્યું ન હતું ત્હેવું કારણ તેણીમાં તેણે કંઈપણી શરૂઆતના જ હતી.

પોતાના દીત પર અસર કરનારના દીવને તો હજી પોતે અપર્યાપ્ત શક્તિ નથી એ વિચિત્રણ નામિકાથી વધુ વખત જુદું ન ગત્તું એ જ્ઞાન બદારે તેણીને પહેલપ્રથમ થયું ત્હારે તેણીને જાણે ફગ થયું, કાગળ કે એ પોતાના પરાજયનું દર્શન હતું “હું કાણ ? જાનના યોદ્ધાને નમાવનાર, રાજ્યોને પોતાની હથેલીમાં નચાવનાર પ્રખર રાજદ્વારીઓને મ્હારી ઇચ્છા મુજબ ગમાડનાર, નીતિ અને ધર્મના ઇન્કારવારોને ઇસારા માત્રથી જીતીને દોસ્ત કરી ત્હેમના દીનવત્તમાંથી ગુનામીના એકગર કદાવનાર, જે સમાજજન સ્વામે માયું ઉચ્ચવાની ખુદ સમાજનેતાઓમાં તાકાલ નથી તે સમાજના પૈત્રે જ પોષાવા છતાં એ જ સમાજથી બદારવડું દરી દરી રહેનાર—એનો પરાજય ? અને તે પણ મ્હાર જ ધર્મમાં ધુસીને !” એમ તેણીનું ધવામનું સ્વમાન બમડયા દરતું હતું.

પરન્તુ એક પગજવથી દત્તાશ ધર્મ બેસે એની કાંઈ તેણી નિર્માત્ય નહોતી. દોડવાની રાગતમાં રુ બને છે જલ્લા ! વાટમાં કાંઈ ખાડો કે કાંઈ પથરની મ્હોતી ચિલ્લા કે વાડરૂપી આડખીલ આની પડે છે ત્હારે નિર્માત્ય દોડનારનો પગ ભાગે છે કે તે પટકાઈ પડે છે અને ત્હેની ગતિ ત્યાં જ અટકી પડે છે પરન્તુ

સશક્ત દોડનારને એ જ આડખીવ લાખો શ્યામ ખેચાવી મ્હોટી ફલગ ભરવાની ટ્રેરણા કરનાર થઈ પડે છે, જેને પગિણામે સરે રાશ કરતા કાઠકે પણ ઓછા સમયમાં તે પોતાના ધ્યેયને પહોંચી જાય છે જે નખળાને નડતર છે તે જ સખળાને સહાયક છે.

શક્તિનો સ્વભાવ (ધર્મ) છે કે તે કાઈ કે કશા સાથે અથડાવામાં જ મજા માને 'અથડાવા'ની ક્રિયામાંથી પીડા (pain) તો જરૂર પ્રગટે જ, પણ તે પીડાને ખેલ'નો રમ અને વિનિગિયા ('Will-to-Power')ની લગની એ ખે તરવોનું સમુક્ત બળ દાખી દેવામાં વિજયી નીવડે છે આ જોતા કહી શકાય કે, 'પીડા' ને ખેલ કરવાની જેનામાં પ્રકૃતિ છે તે મનુષ્ય શક્તિનો સહવાસી છે, જ્યારે 'પીડા'થી બચતા રહેવાની જ કાળજીને નીતિ' બનાવનાર મનુષ્ય 'મડા'નું મંતાન છે વેદોમાં સ્થળે સ્થળે તપને અતિ વરદાન માંગતા ઋષિઓને યુખે એક માત્ર 'દુ:ખ'જ મગાવવામાં આન્યુ છે ત્હેનું રહસ્ય તેમજ જૈનશાસ્ત્રોમાં તીર્થંકરોને 'ઉદ્દીગણા' (provocation, ઉશ્કેરણી) કરીને પણ પોતા પર પીડા ખેચી લાવનારા પુરૂષ તરીકે ઓળખાવ્યા છે ત્હેનું રહસ્ય પણ ઉપર કહેલા સૂત્રથી જડી આવે છે.

નાયિકાએ હવે દારૂ મુઠ્ઠની યોજના કરી શયનગૃહને શણગારવામાં સઘળા મળી શક્તા સાધનોનો તેણીએ ઉપયોગ કર્યો શબ્દ, સ્પર્શ, રૂપ, રંગ, ગંધ એ સર્વનો અનુભવ લેનાર ઈન્દ્રિઓને ધનધનાટ થાય એવી તમામ સામગ્રીઓ ગોઠવી ઉચ્ચ મખમલની શય્યા પર અર્ધનજ સ્વરૂપે લેટી જઈને ધીમેથી ફૂદાનાનો ગોપીવિનાસ પ્રસંગ ગજગજવા લાગી અને એટલી તૈયારીઓ બાદ ભાવસિંહને શયનગૃહમાં બોલાવ્યો દાખન ચતા જ ત્હેને આજ્ઞા થઈ કે તેણી નાયથી ચાકી ગઈ હોવાથી ચપી ઇચ્છતી હતી નિમિષમાત્રમાં પહેલવાનના હાથ ગુનાળકૃણા જેવા તેણીના અગોપાગ પર ફરવા લાગ્યા ક્રામજતા પત્યગ્ને પીગળાવી ચકી

નહિ, પરંતુ પત્થર માથે અરજાઈ પોતે જ છુદાવા લાગી તેણીના
જ્ઞાનનતુએ પોતે જ નાચવા લાગ્યા—એટલે સુધી કે હવે તો
તેણીની ધન્ડિઓ તેણીના કાજૂમા રહેવાને ના કહેવા લાગી સ્ત્રી
જાતિને સ્વાભાવિક એવી પ્રાર્થનાવિષયક શરમ કે જે તેણીનું એક
ગદાસાધન હતું તેણે પણ તહેણીને દગો દીધો.

પરંતુ તેણીની પ્રાર્થના પણ પત્થર પ્રત્યે જ હોષ નિષ્ફળ
નીવરી ખુલી પ્રાર્થનાનો પણ અનાદર ચતાં, પાપના લાનથી
નહિ પણ પગજય પર પરાજયના લાનથી લલિત થઈ તેણીએ
પોતાનું નિગ્નેજ થઈ ગયેલું મુખ પોતાની નાલુક દયેલીઓમાં
છપાવ્યું.

ભાવમિલનો આવો વિજય કાનામાં ઈર્ષ્યા ન ઉત્પન્ન કરે? પણ
નહિ, એ પ્રશ્ન જ ખોટો છે ધ્યા અચકિતનું સંતાન અને અચકનોની
સહચારિણી છે જે ખરેખર મજા વ્યક્તિઓ વચ્ચેનું મુદ્દા કોઈ
પણ સંજોગોમાં ઈર્ષ્યા ઉત્પન્ન કરી શકતું જ નથી લડતાં નડતાં
જે પણ મરે છે તે તહેને માગી લકનાગના મજા પર 'આક્રીન'
કદીતે જ મગ છે બન્ને મરખા ઉતરે તો બન્ને વચ્ચે દીલી દોસ્તી
ગ્યાપ છે અને એક પણ હારવા સાથે જીવતો રહેવા પામે તો
પોતા પર વિજય પામનાર તરફ 'અર્પણતા' બતાવે છે 'લડતું
અને 'ચાલતું' એ બે ક્રિયાઓ બહારથી જોનારને પરસ્પર
વિરોધી ગુણવાળી લાગે છે, પરંતુ વસ્તુતઃ બન્ને સમાન ગુણ
વાળી છે બે જામિતિઓ વચ્ચે એમ રચનાતો ગુણ-નિર્માણ
વ્યક્તિઓ વચ્ચેના લડાઈ દોસ્તી તેમજ મુદ્દા, દેહ અને તિગરદાગ
અને મે વચ્ચે વધુ ને વધુ અંતર ઉત્પન્ન કરનાર થઈ પડે છે.

પોતાની નિષ્કામ્યતા વૃત્તિઓને એમની કરી નામિકા ઉડી
અને ભાવમિલના ચરણોમાં પોતાનું ગિર ઝુકાવ્યું "એ જાણત
પુરુષ ।" તેણીએ પ્રાર્થના કરી "શ્વારી જીવગીમાં આજે પહેલી જ
વખત હું પગજયનો—અને તે પણ ગંપૂર્ણ પગજયનો—અનુભવ કરું છું"

એ અનુભવ વળી મ્હને મ્હારી નિર્બળતાનું જ્ઞાન જગવે છે, અને સમજાની છાયાની આનંદશક્તિનું પણ જ્ઞાન કરાવે છે પણ મ્હને મનજડ હાર આપનાર કર્તા વધુ સમજા જાયા હું કંઈ જોધું ? હું આ ક્ષણથી ત્હને અર્પિત થાઉં છું, ત્હારા વિશાળ હૃદયના એક ખૂણામાં એક પત્ની તરીકેના સ્થાનની બિલા માગું છું ”

“ બિલા આપવા જેટલો હું મ્મત નથી, અનન્તાતા ! ” જયથી જગ પણ ફૂલાયા સિવાય લાવસિંહ બોલ્યો “ જે હૃદય સર્વશે શુદ્ધે રોકી લીધું છે ત્હેમાં ટાઈ કે કશા માટે સ્થાન કરવું છેક જ અશક્ય ન હોત તો ત્હાગ જેવી શક્તિને હું આજીજી કરાવવા જેવી સ્થિતિમાં ન મૂકત ”

“ એટલો નિષ્કુર ન થા, ઓ જયના મદના હક્કાર જવાન ! ” તેણી કગરી પડી “ મનુષ્ય છતાં મનુષ્યની જ છાતી તોડનાર પત્થર ના બન ! ” પ્રાર્થનાનો પડથો નથી પડતો એમ જોઈ તેણીએ આગળ ચનાબુ “ છેલ્લે પાટલે બેસવાની મ્હને ફરજ પાડવાનો જ શું ત્હારો નિશ્ચય છે ? બલા કહે તો ખરો કે તું હમણા મ્હારી પાસે ગીરો મૂકાયલી મીઠકન નથી ? ગીરો રખાયલી મીઠકનો ઉપયોગ કરવાને શું હું મુખત્યાર નથી ? ”

“ હીરાની વીંટી ગીરો રાખનાર ખચિત જ વીંટીને પહેરી શકે છે, પણ નગને જાગવીને લીધેલી રકમ પાછી આપવા આવનારને હીરો કહાડી લઇને કે બદલી લઇને વીંગી આપવાથી ન ચાલી શકે એ ત્હારા જેની સમજનારને લાગ્યે જ યાદ કરાવવું પડે ”

“ ચાલી ન શકે તો ગીરો મૂકનાર ગજા દગ્ગારે જય અને દડ જે ન કે બહુ તો ફાગીની સગ કરાવે, ખીન્દુ શું કરી શકે ? પણ હીરાના મમાન ગુણવાગી વ્યક્તિ એક વાર હીરાનું અમાધાગણપણ જાણ્યા પછી ત્હને પોતાની મેજે જતો કર એ શું

નિર્માણના નથી ? ત્યાગ સગખા હીરાને દુઃખેથી ચડી નથી તો ગમે તે ભોગે તહેને મ્હારો બનાવીશ કિમત બગવાને જે તૈયાર છે તહેને ચીજ મેળવતાં કાણુ મોકનાર છે ?”

દુઃખી છુ કે કિમતનો તહેને અત્યાર આગમ્ય ખ્યાલ હતો. ભાવસિંહ બોલ્યો “આજ સુધી જે જાતના માણસો સાથે તહેને કામ પડ્યું છે તે સર્વ કરતા આ માલ ગીરો મૂંઝાત વ્યક્તિ કાઈ જૂદા જ પ્રકારની છે ગુરૂ માથે સવાન-જવાન યજ્ઞ સકતા નથી, કે જેથી તું એને દયાની પણ અસર કરવાની આશા રાખી શકે ‘ધનામ’ અને ‘દડ’ મંગધી એના કાયદા સંપળા લખાવતા અને નહિ લખાવતા કથિતઓથી જૂદી જ જાતના છે પોતાના પ્રિયતમ શિષ્યના સ્વરૂપ પર જ ચોટ આવી છે એવું જે કણે તહેના જાણવામાં આવશે તે કણથી જ તહેમના બધાં વૈગની શરૂઆત થશે કાણુ અને કેવી રીતે અને કઈ સત્તાવશીના બદલા તરીકે અસર ઉપજાવી શકો છે એ કળવામાં પણ ન આવે એવી કાઈ અદ્ભૂત રીતે ગુન્હેગારના અણુએ અણુમાં નિરંતર ધીમતી આગ બળવા લાગે છે અને તહેને જુઝાવવાના મનુષ્યકૃત તેમ જ દેવકૃત કાઈ પણ ઈલાજ માત્ર આગમાં ઘી હોમનાર જ યજ્ઞ પડે છે ગુન્હેગારનું અસ્તિત્વ જ માત્ર નહિ એની સંપળી બાજુ મગવડો કાયમ રાખીને તહેને નિરંતર ઝુરાવ્યા કરે એની જાતની ગુરૂની અનોખી દડ પદ્ધતિનો તાદસ્પ ખ્યાલ આપવાને મ્હારી પાસે પૂરતા શબ્દો નથી.”

* For an illustration of the unique nature of the revenge and reward of the truly great and magnanimous the reader interested in the study of psychology is referred to “Count of Monte Cristo” which should not be read as a mere novel. Alexander Dumas the creator (author) of the novel is to me no less a Brahmin than the Prehistoric Aryan Creator of Tanaka Vidhi, perhaps a more ingenious creator.

એક વિજેતાના મુખેથી જેને આટલું મહત્ત્વ અપાતું હતું તેહતું નામ સાબળતા તેણીને સહજ કમ્પ થયો, જે તેણીએ બીજા જ ક્ષણે ઈન્દ્રિયાશક્તિના પ્રયત્નથી છૂપાવી દીધો અને બોલી “ એક ક્ષણ પછી જીવગીની તૃષ્ણા તૃપ્ત કર્યા પછી બાલે ગમે તેવી આગ ઝીલવી પડે ત્હારા જેવા બહાદુરને બચતું શસ્ત્ર વાપરવું ના પાસવે, મ્હારા વિજેતા ! પછી સમગ્ર, તે હીક ગુરતું નામ યાદ કરાવ્યું ગુરની આગા તું બગમર પાળીશ કે ? ”

“ એ પ્રશ્ન કેવો વિચિત્ર છે ? ” ભાવસિંહે સ્મિતપૂર્વક જવાબ આપ્યો.

“ ત્હારે હવે ત્હને યાદ કરાવું છું કે ગુરએ જ ત્હને ફરમાવ્યું હતું કે ત્હારે મ્હને ગુરસ્થાને માની મ્હારી આગા પાળવી મ્હને જેની ક્ષુધા છે તે મ્હને આપવા હું ત્હને હવે ગીરો ગમ્પનાર તરીકે નહિ પણ ગુરની નામથી ફરમાવું છું ” નાયિકાએ પોત પ્રકાશ્યું.

“ ગુરના નામથી ? એના પ્રતિનિધિ તરીકે ? ” ક્ષણભર મુંઝાયેલો ભાવસિંહ બોલ્યો “ અને ગુરનું અસ્તિત્વ અને વ્યાપ કતા શું નષ્ટ થયા છે કે પ્રતિનિધિ ત્હની ગાદી બચાવી શકે ? ” અને તેણે ગદગદીત કંઠે અને બીની આખે આકાશ તરફ દષ્ટિ કરી ખૂંસ મારી “ ગુરો ! ગુરો ! ઓ ગુરો ! ”

તે જ ક્ષણે બહારથી દરવાજા પર એક બે અને ત્રણ મુક્કા પડ્યા અને દરવાજે જમીનદોસ્ત થયો નાયિકાના પગ આમળ કલ્લદાર ખખડ્યો અને તેણીના નેત્રમા જ્ઞાનદેવની મૂર્તિ પ્રતિબિંબિત થઈ તેણી ચમકી.

“ અસત્ પ્રત્યક્ષ ચતાં નકલ્ય પગ પડે પડે જોઇએ દેવની રૂપરૂમા પ્રતિમાનું બહુ માન ન હોય ” જ્ઞાનદેવ એકાએક હાજર થઈ બોલ્યો “ બેટા ! પ્રતિનિધિ ચોજવામા પ્રયોજન અવશ્ય હોય છે, પણ પ્રતિનિધિની સત્તા તેમજ શક્તિ મર્યાદિત જ હોઈ શકે અમુક હદ સુધીનું કાર્ય બગાડ્યા પછી તેણે વિગમવું જ

નિર્માણતા નથી ? ત્યાગ સગખા હીરાને હું છેદી ચકી નથી તો ગમે તે ભોગે ત્હેને મ્હારો બનાવીશ કિમત બરવાને જે તૈયાર છે ત્હેને ઝીજ મેળવના કાણુ રોકનાર છે ?”

‘ હું ઇચ્છુ છું કે કિમતનો ત્હેને અત્યાગ આગમચ ખ્યાલ હશે ’ બાવસિંહ બોલ્યો “ આજ સુધી જે જાતના માણસો સાથે ત્હેને કામ પડ્યું છે તે સર્વ કરતા આ માલ ગીરો મુન્નાર વ્યક્તિ કોઈ જૂદા જ પ્રકારની છે ગુરુ સાથે મવાય-જવાબ થઈ શકતા નથી, કે જેથી તું એને દયાની પણ અમર કરવાની આશા ગમી શકે ‘ ઇનામ ’ અને ‘ દડ ’ સબધી એના કાયદા સધળા લખાયતા અને નહિ લખાયતા કાયદાઓથી જૂદી જ જાતના છે પોતાના પ્રિયતમ શિષ્યના સ્વરૂપ પર જ ચોટ આવી છે એવું જે કાણે ત્હેના જાણવામાં આસરે તે કાણુથી જ ત્હેમના લયકર વૈરની શરૂઆત થને કાણુ અને કેવી રીતે અને કઈ મતાવણીના બદલા તરીકે અસર ઉપજાવી રહ્યો છે એ કળવામાં પણ ન આવે એવી કોઈ અદ્ભૂત રીતે ગુન્હેગારના અણગમે આણુમાં નિરંતર ધીખતી આગ બળવા લાગે છે અને ત્હેને જુઝાવવાના મનુષ્યકૃત તેમ જ દેવકૃત કોઈ પણ ઇલાજ માત્ર આગમાં થી હોમનાર જ થઈ પડે છે ગુન્હેગારનું અસ્તિત્વ જ માત્ર નહિ એની સધળી બાજ સમવડો કાયમ રાખીને ત્હેને નિરંતર જુરાવ્યા કરે એવી જાતની ગુરૂની અનોખી દડ પદ્ધતિનો તાદસ્ત્ય ખ્યાલ આપવાને મ્હારી પાસે પૂરતા કાબો નથી ’

* For an illustration of the unique nature of the revenge and reward of the truly great and magnanimous the reader interested in the study of psychology is referred to “Count of monte Cristo” which should not be read as a mere novel Alexander Dumas the creator (author) of the novel is to me no less a Brahmin than the Prehistoric Aryan Creator of Tanska Vidahis, perhaps a more ingenious creator

એક વિજેતાના મુખેથી જેને આટલું મહત્ત્વ અપાતું હતું તેહનું નામ સાંભળતા તેણીને મહજ કમ્પ થયો, જે તેણીએ બીજા જ ક્ષણે ઈન્દ્રિયશક્તિના પ્રયત્નથી દૂર પાવી દીધો અને બોલી “ એક ક્ષણ પછી જીવગીની તૃપ્તિ તૃપ્ત કર્યા પછી બસે ગમે તેવી આગ ઝીલવી પડે ત્હારા જેવા બહાદુરને લાવતું શસ્ત્ર વાપરવું ના પાવવે મ્હારા વિજેતા । પછી સજગ, ત્હે ઠીકે ગુરૂનું નામ યાદ કરાવ્યું ગુરૂની આજ્ઞા તું બરાબર પાળીશ કે ? ”

“ એ પ્રશ્ન કેવો વિચિત્ર છે ? ” ભાવસિંહે સ્મિતપૂર્વક જવાબ આપ્યો

“ ત્હારે હવે ત્હને યાદ કરાવું છું કે ગુરૂએ જ ત્હને ફરમાવ્યું હતું કે ત્હારે મ્હને ગુરૂસ્થાને માની મ્હારી આજ્ઞા પાળવી મ્હને જેની ક્ષુધા છે તે મ્હને આપના હું ત્હને હવે ગીરો રાખનાર તરીકે નહિ પણ ગુરૂનો નામથી ફરમાવું છું ” નાયિકાએ પોત પ્રકાશ્યું

“ ગુરૂના નામથી ? એના પ્રતિનિધિ તરીકે ? ” ક્ષણભર મુંઝાયેલા ભાવસિંહ બોલ્યો “ અને ગુરૂનું અસ્તિત્વ અને વ્યાપકતા શું નષ્ટ થયા છે કે પ્રતિનિધિ તેહની ગાંઠી બંધાવી શકે ? ” અને તેણે ગદ્ગદીત કંઠે અને બીની આંખે આકાશ તરફ દૃષ્ટિ કરી બૂમ મારી “ ગુરો ! ગુરો ! ઓ ગુરો ! ”

તે જ ક્ષણે બહારથી દરવાજા પર એક બે અને ત્રણ મુક્કા પડ્યા અને દરવાજા જમીનદોસ્ત થયો નાયિકાના પગ આગળ કબજાર ખખડ્યો અને તેણીના નેત્રમાં જ્ઞાનદેવની મૂર્તિ પ્રતિબિંબિત થઈ તેણી ચમકી

અસંત પ્રત્યક્ષ થતા નકલ પર પડે પડે જોઈએ દેવની રૂબરૂમાં પ્રતિમાનું બહુ માન ન હોય ” જ્ઞાનદેવ એકાએક હાજર થઈ બોલ્યો ‘ બેટા ! પ્રતિનિધિ યોજવામાં પ્રયોજન અવશ્ય હોય છે, પણ પ્રતિનિધિની મત્તા તેમજ શક્તિ મર્યાદિત જ હોઈ શકે અમુક હદ સુધીનું કાર્ય બજાવ્યા પછી તેણે વિગમવું જ

જોઈએ નહિ તો તેમ કરવાની તહેને ફરજ પાડવામાં આવે. નાવિકાનું કગળ અદા થઈ ચૂક્યું છે, હવે તું મ્હારી પાછળ આવી શકે છે ” એમ કહી તેણે ચાલવા માંડ્યું.

‘ મહાત્માઓના પગલાં કાઢને દુ ખરૂંપ થયાં ભણ્યાં છે ! મહાગજ ! ’ જાનદેવેનો માર્ગ રોકીને નાવિકાએ અરજ ચૂમરી.

“ એક ભાવસિદ્ધ માટે આપ્તું દુ ખ રાને માનવું ! ” ઉત્તર મળ્યો.

“ કાગળ કે પૃથ્વીએ બીજો ભાવસિદ્ધ પેલ કયો નથી ” ભક્તિમ્મન બોલી “ હજારો ગાડોથી મ્હને તું પ્રયોજન છે ! મહાગજ ! તે હજારોના તો ધનથી જ મ્હને પ્રયોજન હતું કે જે ધન સાથે મ્હારાં તન નેમ જ મન ઉમેરીને પૃથ્વીપરના એકના એક પુરુષને ભેટ ધરૂં લોકોનો તું શિક્ષક કહે છું, એટલા માટે કે મ્હારા શિષ્યોના જીવનમાં તું સઘળાં તિકારો સાથે સ્થાન પામું, બધા નામદોને તું લૂટ છું, એટલા માટે કે તે લૂટથી મ્હારા લૂટાગની તૃપ્તિ ઉપજતી શકું આખી દુનિયાને તું નચાવું છું, એટલા માટે કે તે બધાના નાચથી અનોખા નાચની ગોથ કરી તે વડે તું મ્હને નચાવનારને પાંખો આપી શકું ”

‘ અને એ પાંખો પછી તહેને તું આ ગયનગૃહમાં પડ્યો ગહેવા દેશે કે ? ’ જાનદેવે વિનોદ કર્યો.

“ એ તું ઈચ્છુ પણ નહિ, મહાગજ ! ” ભક્તિમ્મને જવાબ આપ્યો અને તેણીના નેત્રોમાં અજ્ઞાન તેજ ભમ્રમ્યુ “ પદ તું એ પાંખરૂપ જ બનીશ તો મ્હારા પ્રાણરૂપ ભાવસિદ્ધની શક્તિ બની. પછી ગયનગૃહ તો શું પણ આ દુનિયા જમ્યું એ વખતે એ જગતી ગકરો નહિ. મવળા મલો અને નક્કરો સુરો અને ચડો એના વિદાર માટે જોજા પડો કમ્મ તેણે મ્હને એના હૃદયકાશમાં સ્થાન આપવું જોઈ એ અને એ તો, તું સારી રીતે જોઈ શકી છું કે, આપની કૃપા પર નિર્ભર છે ’

“ અને તે માટે જેઓ પૂરતી કિંમત ભગવા તૈયાર હોય છે તેમને કેલપિ નિરાશ થવું પડ્યું નથી ” જ્ઞાનદેવે ઉત્તર આપ્યો.

“ પ્રભો ! ” ઉત્સાહમાં આવેલી ભક્તિજ્ઞને પ્રશ્ન કર્યો “ નામ પાડશો ? ”

“ ફક્ત—આજપર્યંત મેળવેલી તમામ લૂટ—ફક્ત ” આકડા ગણવામાં આજસુ ગુરૂ બોલ્યા.

એક ક્ષણમાં તેણીએ સુદિની સલાહ લીધી, અને પછી બાળુના બડમાં દોડી ગઈ થોડી મિનિટમાં એક નોકર સાથે પાછી આવી અને નોકરને લેના મસ્તકપરનો મોટો ગામડો રાચનગૃહના મધ્યમાં ઉતારવા અને તેમાંની ચીજો છૂટી કરવા ફરમાવ્યું પછી પોતાના હાથે જ મળગતી દીવાસળી લેમાં આપી દીવી કિંમતી વસ્ત્રો અને નોટોના બડબ લડબડ બળના લામ્યા અને લેની તળેના કિંમતી આભૂષણો અને સુવર્ણમહોરો અમિથી તપતા નજરે પડ્યા.

એક વખત તે આગ તરફ નજર કર્યા પછી એક વખત ગુરૂના ચહેરા તરફ અર્થસૂચક નજર કરતી ભક્તિજ્ઞન ચૂપચાપ ઉભી—કેમ જાણે પૂછવા માગતી હોય કે તેણી લેનો આશય બગાડર પામી શકી હતી કે નહિ!

એ વિચિત્ર યત્રમાં તેણીનો ભૂતકાળ મળી ભસ્મ થતો હોય એમ ગુરૂનું ત્રીજું નેત્ર જોઈ શક્યું.

* “ તપ અને યજ્ઞ કરનાગની ઇચ્છાતુષિમાં આડા

* ‘તપ’=કષ્ટ પુરુષાર્થ, મનન શુદ્ધિપૂર્વક થતો અખડ લઘમ ‘યજ્ઞ’=જોગ, ઇષ્ટ પર્વાર્યની પ્રાપ્તિના માર્ગમાં જે જે ચીજો, મળપ્રો સમવડો ટેવો, બધારણો, અન્યથા ઉપયોગી યા પ્રિય હતા અત્યારે આડખીલરૂપ થતા જણાય, તે સર્વનો ત્યાગ કે નાશ કરવામાં તત્પરતા હરેક પ્રાપ્તિ બે ચીજ માંગે છે તપ અને યજ્ઞ અને એ બન્નેને ધ્રુવ બળ ધીરનાર તત્ત્વ મક્તિ છે ભક્તિ’ એ કોઈ પ્રશ્ન સાના રાખેલાના ઉત્તરનું નામ નથી, પરંતુ હૃદય જે ચીજ, મનુષ્ય - ભાવ તરફ ઢળે તે ચીજ તરફ ગતિ કરવાની શક્તિ (motive power) એ જ ભક્તિ

જોઈએ નહિ તો તેમ કરવાની ત્હને ફગળ પાડવામા આવે. નાવિકાનું કરજ અઘા થઈ ચૂક્યું છે, હવે તું મ્હારી પાછળ આવી શકે છે ' એમ કહી તેણે ચાલવા માંડ્યું.

" મહાત્માઓના પગલા કાઢને દુ ખરૂંપ થઈ જાણ્યા છે ? મહાગજ ! " યાનદેવનો માર્ગ રોખીને નાવિકાએ અરજ ગુજારી.

" એક ભાવસિંહ માટે આટલું દુ ખ રચાને માનવું ? " ઉત્તર મળ્યો.

' કાગળ કે પૃથ્વીએ ખીજે ભાવસિંહ પેલા કયો નથી " ભક્તિભાન બોલી ' હજારો ગાડોચી મ્હને શુ પ્રયોજન છે ? મહાગજ ! તે હજારોના તો ધનથી જ મ્હને પ્રયોજન હતું, કે જે ધન સાથે મ્હાગ તન તેમ જ મન ઉમેરીને પૃથ્વીપરના એકના એક પુરુષને ભેટ ધર લોકોનો હું શિકાર કરું છું એટલા માટે કે મ્હાગ શિકારીના જીવરમા હું સધળાં નિઃશસ્ત્ર માથે સ્થાન પામું બધા નામદોને હું લૂટું છું, એટલા માટે કે તે લૂટથી મ્હારા લૂટારાની તૃપ્તિ ઉપજતી શકે આખી દુનિયાને હું નચાતું છું, એટલા માટે કે તે બધાના નાચથી અનોખાં નાચની રોધ કરી તે વડે હું મ્હને નચાવનારને પાખો આપી શકું "

" અને એ પાખો પછી ત્હો શુ આ ગયનગૃહમા પડ્યો ગહેવા દેશે કે ? " યાનદેવે વિનોદ કર્યો.

" એ હું ઈચ્છું પણ નહિ, મહાગજ ! " ભક્તિભાને જવાબ આપ્યો અને તેણીના નેત્રોમા અજન તેજ ભભૂક્યું " પણ હું એ પાખરૂપ જ બનીશ અને મ્હારા પ્રાણરૂપ ભાવસિંહની શક્તિ બનીશ. પછી રાયનગૃહ તો શુ પણ આ દુનિયા પણ એ વખતે એને જકડી શકતો નહિ મરજા અહો અને નક્ષત્રો, સૂર્યો અને ચંદ્રો એના વિહાર માટે જોગ પડતો કંઈ તેણે મ્હને એના હૃદયકાગમા સ્થાન આપવું જોઈશે અને એ તો હું સારી રીતે જોઈ શકી છું કે, આપની કૃપા પર નિર્ભર છે "

“ અને તે માટે જેઓ પૂરતી કિંમત ભરવા તૈયાર હોય છે તેમને કદાપિ નિરાશ થવું પડ્યું નથી ” જ્ઞાનદેવે ઉત્તર આપ્યો.

“ પ્રભો ! ” ઉત્સાહમાં આવેલી ભક્તિજ્વળને પ્રશ્ન કર્યો
“ નામ પાડશો ? ”

“ ફક્ત—આજીવન્ય તમેજેલી તમામ લૂટ—ફક્ત ” આકડા ગણવામાં આજીવન્ય ગુરુ જોડ્યા.

એક ક્ષણમાં તેણીએ બુદ્ધિની સત્તાહ લીધી, અને પછી બાળુના ખડમાં દોડી ગઈ થોડી મિનિટમાં એક નોકર માથે પાછી આવી અને નોકરને ત્રેના મસ્તકપરનો મ્હોટો ગામડો શયનગૃહના મધ્યમાં ઉતારવા અને ત્રેનાની ચીજો છૂટી કરવા ફરમાવ્યું પછી પોતાના હાથે જ મળગતી દીવાસળી ત્રેનામાં ચામી દીવી કિંમતી વસ્ત્રો અને નોટાના ખંડલ ભડભડ બળના લાખ્યા અને ત્રેની ત્રેનાં કિંમતી આભૂષણો અને સુવર્ણમ્હોરો અમિથી તપતા નજરે પડ્યા.

એક વખત તે આગ તરફ નજર કર્યા પછી એક વખત ગુરુના ચહેરા તરફ અર્થસૂચક નજર કરતી ભક્તિજ્વળ ચૂપચાપ ઉભી,—કેમ જાણે પૂછવા માગતી હોય કે તેણી ત્રેના આશય બરાબર પામી શકી હતી કે નહિ.

એ વિચિત્ર યજ્ઞમાં તેણીનો જૂતકાળ બળા ભરમ થતો હોય એમ ગુરુ ત્રીજી નેત્ર જોઈ શક્યું.

* “ તપ અને યજ્ઞ કરનારની ઇચ્છાતૃપ્તિમાં આડા

* ‘તપ’=કંટ, પુરુષાર્થ, મનન બુદ્ધિપૂર્વક થતો અખડ ઉપવસ ‘યજ્ઞ’=સોગ, ઇષ્ટ પદાર્થની પ્રાપ્તિના માર્ગમાં જે જે ચીજો, સંબંધો સંગવડો ટેવો, બધારણો, અન્યથા ઉપયોગી યા પ્રિય છતાં અત્યારે આડખીલરૂપ થતા જણાય તે સર્વનો ત્યાગ કે નાશ કરવામાં તત્પરતા હરેક પ્રાપ્તિ જે ચીજ માગે છે તપ અને યજ્ઞ, અને એ બન્નેને ઇષ્ટ બળ ધીરનાર તત્ત્વ શક્તિ છે ‘ભક્તિ એ કોઈ પ્રશ્નસાના શબ્દોના ઉચ્ચારણ નામ નથી, પરંતુ હૃદય જે ચીજ, મનુષ્ય કે બાવ તરફ ટળે તે ચીજ તરફ ઇતિ કરવાની શક્તિ (motive power) એ જ ભક્તિ

આવવાનો હક્ક ત્રણ લોકમાં કાઢતે મળ્યો નથી ” ગુરૂ બોલ્યા “ ખેટા ! ત્હારો હક્ક તહે લહીને અને ભોગ આપીને મેળવ્યો છે અને તે ક્ષાપિ અને કાષ્ઠથી ઝુટાવી ન રાકાય એવા અમરપટા માથે મેળ થો છે તેથી હું ત્હને ભાવસિંહની મદ્દયરી ચવા યોગ્ય બાહેર કરે છું ”

‘ મ્હારી એક પ્રાર્થના છે, મહારાજ ! ’ ભાવસિંહે ગુરૂ પ્રત્યે કહ્યું

‘ વિજેતા, અને વળી ‘પ્રાર્થના’ ? ’ ગુરૂ હસ્યા “ કહે કે મ્હારી ‘પ્રજ્ઞા’ છે ”

“ વિજેતા પદ એ જો આપની ભૂતિમાન કૃપાનું બીજું નામ જ હોય તો મ્હને તે માન્ય જ છે સઘળું આપની પ્રેરણી શક્તિનું—ગતિશીન બનેલી આપની કૃપાનું જ ફલ છે મ્હારી પ્રાર્થના છે કે—”

“ કે, ગુરૂના આશ્રમમાં સ્ત્રી સાથે રહેવા દઈ શકારો કે કેમ એ ત્હને પ્રથમ ગ્રહેર થવું જોઈએ—એ જ કે બીજું કાંઈ ? સ્થમજ ત્હારે કે જેના બાનકો આટલા તાકાદવાન છે તે પોતે શુ સમાજ કે સમાજરક્ષકે કરેલા કાંઈ નિયમથી ‘બધાયકો’ ગહેતો હશે ? ત્યાગીના આશ્રમમાં સ્ત્રીને મનાઈ છે, પણ સામનોય સાગ કરી ચૂકેલો જ્ઞાની વિધિ-નિષેધના ગત્યની બહાર છે ‘જ્ઞાની’ ત્હાં માત્ર સ્વસ્વરૂપ જુએ છે નેત્રા દુનિયાના લોકો સ્ત્રીત્વ કે પુરુષત્વ જુએ છે આકારો, બેકો, નામો, ગુણો એ મર્વ કે જેની અંદર અને જેના વડે જ દુનિયાના લોકોનું જીવન છે તે સર્વ તો જ્ઞાનીની દૃષ્ટિમાં બેકદને હદ બાંધનાર, અમર્યાદને મર્યાદિત કરનાર વાડો છે—આખરું છે જ્ઞાની એક સાગર છે જેમાં સઘળા લિંગો, સઘળી જાતિઓ, સઘળાં નામરૂપો, સઘળા ગુણો સઘળા વૃત્તિઓ, સઘળા સિદ્ધાન્તો લિજ લિજ સ્થળેથી વહન કરતા કરતા

આવી મળે છે અને એકરૂપ થાય છે પણ એ ભાવનાને ઝીલવાને ત્હને હજી થોડો વિલંબ છે અત્યારે તો એટલું જ બાલુવું ત્હને બસ થવું જોઈએ કે તું અને ભક્તિજનન બન્ને મહારા બાળકો તરીકે મહારી સાથે રાખવામા કાંઈ હરકત નહીં શક્ય નથી ” શિષ્યની મુંગી મીઠી મુંઝવણ દૂર કરવા અર્થે શુરૂ બોલ્યા, અને પછી ભક્તિજનનને ઉદ્દેશીને કહેવા લાગ્યા “આ દ્વતાશનરૂપ યજ્ઞને પણ પીઠ કરી ચાલો હવે મહારા આશ્રમ તરફ અત્રેયી ચાલીશ કાશ દૂર આવેલા આશ્રમે પહોંચના સમેત જ ત્હમે બન્નેને હસ્તમિલાપ કરવામા આવશે ”

આવવાનો હક્ક ત્રણ લોકમાં કોઈને મળ્યો નથી " ગુરૂ બોલ્યા " બેટા ! ત્યારે હક્ક તહે લઈને અને મોગ આપીને મેળવ્યો છે અને તે કદાપિ અને કોઈથી ગુટાવી ન શકાય એવા અમરપદા સાથે મેળવ્યો છે તેથી હું તંને બાવસિદ્ધની સદ્વચરી ચવા યોગ્ય જાહેર કરું છું "

‘ મહારી એક પ્રાર્થના છે, મહાગજ ! ’ બાવસિદ્ધે ગુરૂ પ્રત્યે કહ્યું

‘ વિજેતા, અને વળી ‘પ્રાર્થના’ ? ’ ગુરૂ હસ્યા “ કહે કે મહારી ‘ધન્ધા’ છે ”

“ વિજેતા પ. એ જો આપની મૂર્તિમાન કૃપાનું બીજું નામ જ હોય તો મહેને તે મા યજ છે સઘળું આપની પ્રેરણી શક્તિનું—ગતિશીલ બનેલી આપની કૃપાનું જ ફલ છે મહારી પ્રાર્થના છે કે—”

‘ કે, ગુરૂના આશ્રમમાં સ્ત્રી સાથે રહેવા દઇ શકારો કે કેમ એ તંને પ્રથમ જાહેર ચલુ જોઇએ—એ જ કે બીજું કાષ્ટ ! સ્થમજ ત્યારે કે જેના બાલકો આટલા તાકાદવાન છે તે પોતે શું સમાજ કે સમાજરક્ષકે કરેલા કાષ્ટ નિયમથી ‘બંધાયેલો’ રહેતો હશે ? ત્યાગીના આશ્રમમાં સ્ત્રીને મનાઇ છે, પણ સામનોય સાગ કરી ચૂકેલો જ્ઞાની વિધિ-નિષેધના ગભ્યની બહાર છે ‘શાની’ ત્યા માત્ર સ્વસ્વરૂપ જીએ છે જ્યાં દુનિયાના લોકો સ્ત્રીત્વ કે પુરૂષત્વ જીએ છે આકારો, બેદો નામો, ગુણો એ સર્વ કે જેની અંદર અને જેના વડે જ દુનિયાના લોકોનું જીવન છે તે સર્વ તો શાનીની દૃષ્ટિમાં બેહદને હદ બાધનાર, અમર્યાદને અર્પાદિત કરનાર વાડો છે—આખરા છે શાની એક સાગર છે જેમાં મધળા લિંગો, સઘળા જાતિઓ, સઘળા નામરૂપો, સઘળા ગુણો, સઘળા વૃત્તિઓ, સઘળા સિદ્ધાન્તો લિંગ લિંગ સ્થળેથી વહન કરતા કરતા

આવી મળે છે અને એકરૂપ થાય છે , પણ એ ભાવનાને ઝીલવાને ત્હને હજી થોડો વિલબ છે અત્યારે તો એટલું જ જાણવું ત્હને બસ થવું જોઈએ કે તું અને ભક્તિજનન બન્ને મહારા બાળકો તરીકે મહારી સાથે રાખવામાં કાંઈ હરકત નહીં શક્ય નથી ” શિષ્યની મુંગી મીઠી મુંઝવણ દૂર કરવા અર્થે શુરૂ બોલ્યા, અને પછી ભક્તિજનનને ઉદ્દેશીને કહેવા લાગ્યા ‘આ દ્વતાશનરૂપ યજ્ઞને પણ પીક કરી ચાનો હવે મહારા આશ્રમ તરફ અત્રેથી ચાલીશ કાશ દૂર આવેલા આશ્રમે પહોંચવા સમેત જ ત્હમે બન્નેનો હસ્તમિલાપ કરવામાં આવશે ’”

પ્રકરણ ૪ થું

ગુરુ-આશ્રમે.

શા નદેવનો આશ્રમ ૪૦ કોશ દૂરના પહાડને છેદને શિખરે હતો. આજે એક માધવ કાસે બે, પગમ વિશે ત્રણ એમ પ્રતિદિન એક એક માધવની કુચ વધાગતા વધારતા, અને હર કુચને અંતે એક યથાને વિરામ લેતા હતા, તથા વિરામ મમયનો ઉપયોગ જે કાંઈ બાહ્ય સૃષ્ટિમાં જોવામા આવતું 'તહેને અંતરની સૃષ્ટિ પર ઘટાવવામાં કરતા કરતા, તેઓ તહેમનાં ઇચ્છિત સ્થાનની નજીકમાં આવી પહોંચ્યા ત્હારે આશ્રમ જાણે કે બરફની એક ઝોળી શિના પર ગોઠવાયલું વિમાન ન હોય અને સૂર્યકિરણો બરફમાં પ્રતિબિંબિત થઈ સુવર્ણની રેવમંછેલ કરતાં ન હોય, એવું દસ્ય જોતા જ બાવસિદ્ધ તેમજ બકિતજનન આનંદ અને આશ્ચર્યમાં ફૂલવા લાગ્યા એમને વાગ્યું કે એમની 'પોતાની અંતરની જ્વાલિ પશુ મરફ જેવી બની ગઈ હતી અને એમા જ્વાલકિરણો ની રહ્યા હતાં

“ ખેટા ભક્તિ ! ” શુર બોલ્યા “ આવ અહીં જ ત્હારો ત્હારા પ્રિયતમ સાથે હસ્તમિલાપ કરાવુ દાપત્યનો ત્હમને હવે દરેક હક્ક છે ”

“ શુરો ! ” એક બાળકની નિર્દોષતા જેના મુખ ઉપર છાઇ રહી હતી તેની ભક્તિજનને કહ્યું “ આ પહાડ પર ભગવત દરેક પગલું મ્હારા પ્રેમને વધુ ને વધુ સૂક્ષ્મ બનાવતું ગયું છે અને આશ્ર મના દર્શને તો ‘હક્ક’ એવા ભાવને જ મ્હારા જીગરમાથી બૂસી નાખ્યો છે મ્હારાજ ! હું શક્તિની પૂજારણુ છું અને મ્હારા પ્રિયતમ પગની મ્હારી શીતગિરિ એ બીજી કાંઈ નહિ પણ એના બલતું જ—એની શક્તિતું જ આકર્ષણુ છે એ બલને જેથી લેશ પણ ઇજા થવા સંભવ હોય એવું મ્હારાથી થવું જ અશક્ય છે એટલું જ નહિ પણ બીજાથી થતું હોય તે પણ મ્હને અમઘ થવું જોઇએ અને હમ સંબંધમા તો બલની લૂટ અવશ્ય છે એ વિજેતા મ્હારો આદર્શ છે, પ્રભુ છે, મૂર્તિમત મ્હારો આનંદ છે, હું એની ખાખ છું, કુરમાની છું, મૂર્તિમત પગપણુતા છું મ્હને ‘હક્ક’ કેવો ? અને હક્ક પણ મ્હારા જ ‘આનંદ’ની શક્તિ લૂટવાનો ?—કારણકે હક્કમા તો લૂટ છે જ ભક્તિને હક્ક પાસવે જ નહિ એને તો એના આદર્શની મેવામા જ ખપી જવાનો સ્થાવો જ બમ છે હક્ક એવી જો કાંઈ ચીજ ખરેખર જ હયાતી ધગવતી હોય તો તે મ્હારા ભાવમિહ માટે ગ્હેવા હો કે જેથી તે તે હક્કનું અનલહક્કમા રૂપાન્તર કરવા સમર્થ બને ”

‘ભક્તિરૂપે વિચરતી ઓ સાત્ત્વિક શક્તિ !’ ભાવમિહ બોલ્યો “ ત્હને ધડીબર અલગ રાખવાની મ્હારામા તાકાદ જ કપ્પા છે ?

“ ખેટા ભાવમિહ ? ” શુર બોલ્યા “ મ્હારી ‘મોજ’ની સાક્ષાત મૂર્તિ તરીકે, મ્હારા ભાવના સ્થૂલીકરણ તરીકે મ્હારી સૂક્ષ્મ સૃષ્ટિના અંપૂર્ણ પ્રાગટ્ય તરીકે ત્હને મ્હારી દષ્ટિ મમક્ષ જોષ

હું આનંદ છું મહારા પ્રિયતમ તનુને । આવો, આવો આશ્રમની
ડાબી અને જમણી 'પાખો'માં પ્રવેશ કરી ત્યાં તહો માઘ અને
મક્તિની વિનયતાઓ અમર તપો । ”

* *

આશ્રમના મધ્ય દ્વારમાં જાનપેવ ટટાર અક્રિય ઉભો છે
તેના બન્ને હાથ બન્ને બાજુનાં બીજાં બે દ્વાર તરફ દેનાવેલા છે
'આવો' શબ્દ તેના મુખમાંથી નીકળતાં બાવસિદ્ધ અને
અને બક્તિગ્નન તેની તરફ ઉત્સાહભેગ મેડે છે, જાણે કે માગ
ગને મળવા સગિતા દોડી જતી ન હોય ।

એક નજીકમાં આવી પહોંચતા તેઓ કાંઈક અસૌકીક જ દૃશ્ય
ગુરુસ્થાને જુએ છે દેનાવેલા હાથવાળા ગુરુના સ્પૂલ દેહનું એ જ
આકારના પ્રકાશમાં રૂપાન્તર થઈ ગયું છે પ્રકાશરૂપ દેખાતા બેઉ
હાથમાં માઘ અને મક્તિ અને મધ્યમાં આનંદ એવા શબ્દો
દ્રુદકા ભારતી અમિત્વાળાંરૂપે દેખાય છે

બન્ને તે તરફ ખેચાય છે, હોમાય છે, અદૃશ્ય થાય છે,

એક અખડ જ્યોતિ કાપમ વિગળે છે ।

* *

Soliloquy of Jnandeva

જ્ઞાનદેવની આત્મગોષ્ટિ.

એક જ હતો અને એક જ હું મન્યમા ભાવ અને ભક્તિના સંગી રૂપે દેખાયો, કે જે ભાવ અને ભક્તિ મહારા સ્પર્શથી પોતાનું પ્રયત્નપણું ભૂલી નહીં મુજબસ્વરૂપ બન્યા !

“ માવ (Concept, Thought, Ideal) અને મક્તિ (Devotion, force that materializes the Thought, gives motion to Ideal) બંને વચ્ચે પ્રથમ યુક્ત અને પછી દાપત્ય અથવા એકતા યોજનાર હું જ છું અને એ બંનેની એકતા દ્વારા મહારો ‘ખેલ’ આ ‘વિશ્વાસ’ પૂરો કરી લઈ છું જ ત્હેમને પાછા મહારા સ્વરૂપમા સુવારી હઈ છું દ્વૈતમા અને અદ્વૈતમા, અનેકત્વમા તેમ જ એકત્વમા હું જ આનંદી રહ્યો છું,—મહારો જ સર્વ ‘પસારો’ છે મહારો જ તનહૂરસ્તીમાથી હું ભાવને પ્રકટાવું છું અને જ્યારે એ ભાવ મહારા જ શરીરનો આહાર કરી સંપૂર્ણ વિકસે છે ત્યારે મહારા જ શરીરમાથી ભક્તિનામક શક્તિને જગાડી ત્હેની સાથે ભાવને અયકામલુમા લાવું છું, કે જે અયકામલુ (Conflict) તેજીને ત્હેના પર શીદા બનાવી અટકે છે અને પ્રેમનું સ્વરૂપ ધારણ કરે છે તે પછી આત્મસંતુષ્ટ નેહું અનેક ‘ખેલ’ ખેલ્યા જ કરે છે—‘વિશ્વાસ’ કર્યા કરે છે, અને વિશ્વાસને અંતે મહારામા સૂઈ જાય છે

એક જ હતો તે હું એક જ સદા રહું છું ભાવ અને ભક્તિને મહારા જ વિશ્વાસ ખાતર પ્રકટાવું છું તેમજ મહારામા મમાવી હઈ છું એક વખત ભાઈ-બહેન તરીકે, એક વખત વિગ્રહના જે પમેા તરીકે અને એક વખત દંપતી તરીકે પાઠ ભજવતા એ પાત્રો વિશ્વાસ માટે તો મદદ યવતા છે !

“ ચારો વળી પાછા ત્હેમને વિશ્વાસ માટે જગાડું ! ”

અકરણ ૫ સુ

Meeting of the Higher Instincts મસ્તોનો વિલાસ

વે શનની મધ્યમા મસ્તોની મેહેશીલ જાગી છે પ્રાર્થના
મસ્ત, ઉદાસી માધ પથ એ ચાગનો વિલાસ ચાલે છે
પાછળથી જ્ઞાનદેવ ભાવસિંહ ભક્તિમન આવી પહોચે છે
તતપશ્ચાત્ અચાનકેવ અને ફક્કડ નોડાય છે

મસ્ત આખો બધ કરી બેઠો છે 'બીજાઓ' એને વાગી-
વિનામમા ઉતારવા માગે છે

ઉદાસી (સાધ પ્રત્યે) — મિત્ર ! આજે કેમ ભલા મસ્ત
આખો બધ કરી બેઠો છે ?

સાધ — કાર્ષક મસ્તીમાં હશે !

પથ — પૂછતુ નોંધએ. સાધ ! તું જ પૂછ એને જાણતુ તો
નોંધએ કે કેમ તે આપણું બોલતુ માલગવાના પણ અખાડ કરે છે

સાર્થ—બહો પથ ! ત્હારો ચીનો હજી જુમાયો નહિ ! શુ મસ્તની એ ધુધીની પીછાન પૂછવાથી થવી શક્ય છે ? એ બેહોશીનો 'નીસો' નથી, એ તો સ્વરૂપાનન્દમા જગતી જનતી 'મસ્તી' છે એમતા, ઉંડતા, ફરના શ્યામ લેતા, તેમ જ સૂતા પણ એ કંઈ ચાલુ રહી અખડ આનંદ આપે છે

પથ—એ ધુધીને તુ આનંદ કહે છે ? એવી હાલત થઈ જાય તો વ્યાપાર માત્ર અટકી પડે ! જૂખ્યા મરવું પડે જૂખ્યા ! અને મત્સ્યગ કે મવાદ પણ સૂકાઈ જાય !

સાર્થ—ત્હારે ત્હને હજી શાસ્ત્રીય સવાદ જ યાદ આવ્યા કરે છે ખરૂં ને ? પથજી મહારાજ ! જે જગા પર મસ્તોના તથુ પડે છે, ત્હા સાવાગજીગજીના બકવાદો અને વિતંડાવાદો અને હવાઈ ખ્યાલોને ધ્યાન જ મળતું નથી જેના હૃદયમા ધક્કાભાવ દિઢિભૂત થયો છે ત્હને પગી શાસ્ત્રીય જોડકણાનો મવાદ તેમજ રોક, મોહ, દુષ્કાષ્ટગહેતું જ નથી મસ્તોની મેહેરીનમા નુગરા રાકા'ખોરો-અમણામા જ ભટક નાગઓ-એસી શક્તા નથી સૂર્ય ઉગતાજ જેમ અધિકાર આપોઆપ અદૃશ્ય થાય છે તેમ ધક્કાભાવના પ્રગટવા સાથે જ અમદૃશ્ય અને આસપાસમા સવળા બ્રમો અને વિક્ષેપો સ્વત હટી જાય છે અને સ્વરૂપાનન્દ પ્રગટી નીકળે છે સવળુ ઐશ્વર્ય આપોઆપ ત્હા આકર્ષાઈ આવે છે અને સમગ્રી મિદ્ધિઓ ત્હા ઘર કરવા દેડે છે એમ હોઈ, એવા મસ્તોને વળી લોકાની અને લોકો રના ગત્યની અને લોકોને જોઈતા મંવાદોની પરવાહ કેવી ? વાપરવાહી એ જ ચૌલોકની બાદશાહી છે ! 'પગવાહ' વાગાને ત્હા જતુ પણ ન પાનવે, જેમ અમતુષ્ટ સિંહના મુકામ નજદીક જતુ પણ-પક્ષીને પાવવતું નથી તેમ જેઓની પ્રકૃતિ વ્યાપાગજ માગી ગદી છે તે તો સ્વભાવન લજ્જા, શક્તિ ભાવના રાજ્યમા વસે છે અને તેથી મત તડકડતા હોઈ તેઓ મિહ મમાન ગિયગતા ધગવતા સ્વમતુદ મસ્તોની સમીપ જતા પણ જરૂર ડરે એમનો એ 'ડર' જ એમના

વ્યાપારની તેમ જ મન્ત્રોના આનંદની રક્ષા કરનાર થઈ પડે છે ! એથી બૂખ્યા મરવા પડવાની ત્હાર કાંઈ માટે ચિંતા કરવાની જરૂર નથી ! અને પોતા માટે જ એવી ચિંતા થતી હોય તો પણ તે દૂર કરજે, કારણ કે મસ્તો પાસે કાંઈ બૂખ્યું રહેવા પામતું જ નથી મસ્તો પાસે તૃપ્તિના લડાગ પડ્યા હોય છે, કે જે લૂટાનાનો જ રાહ જોતા હોય છે જેટલું જે લૂટી શકે તેટલું ત્હેના બાપનું ! સવાલ માત્ર લૂટવાની હિમ્મત અને શક્તિનો છે ! - રમે કાંઈ મસ્તોની 'દયા' ખાવાના ભ્રમથી પાછી પાની કરે ! 'દયા' પોતાથી ઉતરતા અધિકારવાળા પ્રત્યે જ થઈ શકે

ઉદાસી — અને એ લૂટ માટે તો મસ્તને બોલાવવાની વાત થાય છે, મિયા માર્છ ! અહીં દયા મંગિતા કે આપતા ઘેટાં એાની ગંધ વળી ત્હને ક્યાથી આવી ?

સાર્છ — મંસાગલાવની મપાટીથી ધલો ઉચે-પહાડ પર- ખેઠેલા મ્હાગ ખારા દોરત હવાસિન્ ! મ્હારો જવાબ મિત્ર પથ પ્રત્યે હતો — એને મસ્તને છોડવાય છે અને વળી વ્યાપારો અટખી જવાની અને બૂખ્યા મગવાની ચિંતાને વળગી રહેવું છે એની એ ચિંતાએ મ્હને બોલાવ્યો

ઉદાસી — મિત્ર પથ કંઈ નથી ગળ્યોતો કે નંદાં રામ ત્હાં કામ (કામના) નહિ અને કામ ત્હાં ગમ નહિ ! જે અંત કરણુમા આનંદ પ્રકટાવવો છે તે અંત કરણુમાથી પ્રથમ મધજા અધ્યાસો રૂપી કચગ દૂર જગાજ જોઈશે તાકાદની માનાનો ખપ હજો તો પહેલા જુવાબ વડે પેટ માફ કરવું જ જોઈશે દોડા દોડની પહેલાં આરોગ્ય, તેમ, મસ્તી 'ની પહેલા ચિત્તશુદ્ધિ અનિનાય છે ત્હાં સુધી ચિત્તના પગગમા 'તું જુર્ગલ છું' અથવા 'તું પાપી છું' એવો ભ્રમ યા વિકાર હયાતી ધરાવે છે ત્હાં સુધી સ્વસ્મધુધી કે મસ્તીમાંથી ઉરભવનો તુલ્ય વિનાસ સમ વતો જ નથી લૂટની તાકાદ આરોગ્યનો પાગો મગે છે

[મસ્ત આંખો ખોલે છે]

મસ્ત (ગભીરતાપૂર્વક) — ઝૂં મર્વન આરોગ્ય જ વ્યાપ્ય છે
સાઈ (પ્રકુલિત વત્ને) — આ-ઓ છે, મિત્રો આ-ઓ છે
દૃષ્ય કુરુક્ષેત્રની મધ્યમા ! એ ગગનવિહારીના ગડડને પકડી
પાડવા, ઉચે શિખરે જઈ પહોંચેન મિત્ર ઉત્તરીના માલુ વિજયી
નીવડ્યા છે !

ઉદાસી — ભૂલવાનો જ વ્યાપાર લીધો તો તો પહાડના
શિખરનો ખપ કરવો જ પડે ! (મસ્ત પ્રત્યે) મિત્ર-મર્થ ! કાંઈક
કહે, કાંઈક ખોલ, ત્યારે મૌન કોઈને પાલવવું નથી

મસ્ત — થું કહું તે તું જ કહે મિત્ર ઉદાસી !

ઉદાસી — થું કહું તે જ કહે, મિત્ર મસ્ત !

મસ્ત — ખીજું શું ડરવું હવું ? વિચાર જ ક્યા કર ! અને
વિચારનોય અંત લે

ઉદાસી — શાનો વિચાર કર ?

મસ્ત — આત્માનો વિચાર કર અનાત્માનો વિચાર કર,
અમનો વિચાર કર

ઉદાસી — (વિચારમસ્ત થઈ) — આત્મા સત્ય ભાસે છે

મસ્ત — અને અનાત્મા તથા અમ ?

ઉદાસી — અહઝારથી લઈ આખું જગત્ મિથ્યા ભાસે છે

મસ્ત — ઠીક છે, પણ જગ ઉચા શિખરે ચઢ જરા વધુ
વિચાર કર જ્ઞા સુધી પોતાથી ભિન્ન એવું જગત્ ભામે છે ત્યાં
સુધી પૂર્ણ ' સમાધાન ' શક્ય નથી

ઉદાસી — હું ' દષ્ટા ', અને જગત્ ' દશ્ય ' એવું સદમજવા
છતા પૂર્ણ સમાધાન ન થઈ શકે એવું કાગળ ?

મસ્ત — અનુભવ કરી જો ! તું અને જગત્ એમ એ
જ્ઞા સુધી ઉભા છે ત્યાં સુધી અધડામણ (conflict) અને
ભય છે જ, અને દુ ખનું મૂળ ' એ ' નું ભાન — ભેદદષ્ટિ જ છે

ઉદાસી —ઓહો ! વ્યક્તિરૂપે દેખાયો તો પણ દૃષ્ય, પાંડવ-કૌરવ બન્નેના હૃદયમાં વ્યાપક ! એને સદા સમ્પૂર્ણ ‘સમાધાન’ ! દષ્ટા અને દશ્યનુ એકીકરણ અર્થાત્ આ સર્વ જગત હું જ છું એવી દષ્ટિ અથવા વિસ્તૃત જ્ઞાન એ જ સમાધાનનો ઇલાજ એ ઇલાજને ‘અન્વય બોધ’ એવા નામથી અનુભવીઓએ ગાયો છે

વ્યતિરેક ગોળા અન્વયકી ગંગીગી

હૃદ-અસે કગતે જાઓ બડી મારગીગી ।

મસ્ત —એ ‘અન્વય બોધ’ ત્હારે જ થઈ શકે છે કે ત્હારે પ્રથમ આત્મા અને ‘જડજગત’ અથવા ‘દષ્ટા’ અને ‘દશ્ય’ એવો ભેદ સ્પષ્ટ થયો હોય અર્થાત્ ‘વ્યતિરેક બોધ’ થવા પામ્યો હોય.

ઉદામી —ત્રણે ભૂમિકાની ત્રણ દષ્ટિઓ સ્પષ્ટ થઈ ? મન એટલે મોહગ્રસ્ત મનુષ્યને-મપાટી પર વસનારને-મિથ્યા જગત જ માત્ર દેખાય છે, પોતે પણ નાશવત શરીર હોય એવું જ જ્ઞાન ગહે છે એથી કાંઈક ઉંચે ચઢી જોવાની દગકાર કરનારને-ચિત્તેકનો ઉપયોગ કરનારને-જાણી લિંગ એવો ચૈતન્ય જામે છે, ‘દષ્ટા’ અને ‘દશ્ય’ તુ બેદ જ્ઞાન થાય છે અને હજી વધુ ઉંચે ચઢી જોનારને મધુ એકાકાર લાગે છે બેજ્ઞાન અભેદને સ્થાપી અદશ્ય થાય છે ‘હું સહિત સર્વ ચૈતન્ય છે’ એવું જ્ઞાન થાય છે

મસ્ત —મિત્ર ઉદામી ! આટલું જ જો સ્વમંત્રી હોય તો ‘યુ ક્ષે ?’ એમ પૂછ ના ! જે કાંઈ કરે છે તે જ કર મુક્તને દોષ કહેશે કે કર્તવ્ય વિશેષ કે જ નહિ ?

* *

પંથ —મિત્ર માણ ! ત્રણ વ્યક્તિઓ મસ્તવિવાસની દગકારથી આ તરફ આવતી દેખાય છે

સાધ —પણ મસ્ત તો પાછો ધુધીમાં ચકચૂર થઈ ગયો છે,

અને ઉદાસીની પણ હાલ તો તુષ્ણી સ્થિતિ છે દરમીઆનમાં ચાલ તુ અને હું તે નીન બક્ષિતઓને દૂર જ થોભાની જરા 'સમગ' ફરીએ-એટલે કે એમની ભૂમિકા જોઈ લઈએ

[પંચ અને સાઈ વિશેષ કુટ ચાલે છે એટલામાં જ્ઞાનંદન, ભાવસિંહ અને ભક્તિજનનો સંગમ થાય છે]

જ્ઞાનંદન — મિત્રો ! મસ્તની સવારી હમણાં અત્રે મલળાય છે !

સાઈ — મસ્તની સવારી તો જન્હાની ત્હા જ છે, પણ સાધો ! આપ કંધાથી પધારો છો ?

ભાવસિંહ — મહાનુભાવ ! અમે હિમાનયના શિખર પરથી ચાલ્યા આવીએ છીએ

સાઈ — અહો પહાડી મનુષ્યો ! શિખરથી નીચે ઉતરી આવતાં કાંઈ જોયું ?

ભાવસિંહ — કા નહિ ? અમે આખને સત્ત સર્વત સાથે જ રાખીને ફરીએ છીએ એ આખે પાંચ ગ્રન્થાઓ પર બેઠેલા પાંચ યોગીશ્વરો જોયા

સાઈ — પચ્ચતોને કુશળ વર્તે છે ને ?

ભાવસિંહ — આગળ જતા પચ્ચીમ ગ્રન્થાઓ ફૂટતા હતા જન્હા પચ્ચીમ યોગિનીઓ યોગ માધતી હતી

સાઈ — એ પચ્ચીસે પ્રકૃતિઓ મઝામાં જ હશે !

ભાવસિંહ — તળી તણુ ગસ્તા જ દેખાયા, જન્હા ત્રણુ યોગી શ્વરો યોગ કરતા હતા

સાઈ — તણુ ગુણોને યોગક્ષેમ પૂજવા ત્હમે થોભ્યા હતા કે નહિ ?

ભક્તિજન — એ મૌ પોતપોતાનું ક્ષેમ સલામી ને છે સાઈ ! અમે તો આગળ જ ચાલ્યા થીધુ અને તળી પાંચ ગ્રન્થાઓ ફૂટતા જોયા, જન્હા પાંચ યોગિનીઓ યોગ કરતી હતી

સાઈ — વેવી ! એ જ્ઞાને દ્રિયોને ત્હે ઠીક પીછાની

ભક્તિજન — મિત્ર સાઈ ! અમે જરા આજી વધ્યા તો

વળી પાંચ રસ્તા અને તેના ઉપર યોગ કરતી પાંચ યોગિનીઓનો મોટો થયો.

સાગ — શક્તિમૈયા ! એ કર્મેન્દ્રિયોના પરાક્રમ કાષ્ટ તું થી છૂપા નહિ હોય !

ભાનગિહુ — પછી પાંચ રસ્તાઓ ઉપર પાંચ યોગીઓ યોગ સાધતા હોય.

સાધ — અહો મિત્ર ! એ પાંચ પ્રાણુનો યોગ ખગ્ખગ બહુ જખખગ !

ભાવસિહુ — વળી ચાર રસ્તા પર ચાર યોગીશ્વરો ચૂપચાપ યોગ સાધતા દેખાયા.

સાધ — મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત, અહકાર એવા ચાર નામ ધારણ કરી યોગ સાધનારા એ ઉસ્તાદોને ત્હમે ઠીક જોઈ લીધા !

ભક્તિજનન — વળી ત્રણ રસ્તાને જોડનાર ત્રિકાણાકાર પૃથ્વી નજરે પડી, જેના ત્રણે છેડે એકેક યોગીશ્વર યોગ કરતો હતો.

સાધ — એ જ તો સમષ્ટિ સ્થૂન સદ્ગમ અને કારણ શરીર !

ભક્તિજનન — એ ત્રણ રસ્તાઓને બીજે છેડે વળી ત્રણ યોગિનીઓ યોગ કરતી દેખાઈ.

સાધ — જાગ્રત, સ્વપ્ન અને સુષુપ્તિ નામક સ્થિતિઓ ત્હમો ભલે દેખાઈ ! બીજા પાણુ અનેક યોગીઓને પોતપોતાનો યોગ કરતા ત્હમે જોયાજાહો.

જ્ઞાનદેવ — મિત્ર સાધ ! ગદાગ પુત્ર-પુત્રીએ જે જે રસ્તા અને રસ્તા પર યોગ કરતા યોગીઓ જોયા તે સર્વનું ત્હને ખ્યાન કરી ખતા-પુ હતે તું જ ત્હમને કહે કે એ સર્વનું ઉપાદાન કારણ દેખ્યું.

સાધ — મિત્ર જ્ઞાનદેવ ! ત્હારા સૂતાનોને સુ કહેતું પડતું હતું કે એ સર્વનું ઉપાદાન કારણ અથવા આધાર માયા અથવા અવિદ્યા (અજ્ઞાન) છે ?

જ્ઞાનદેવ — એ યોગ કરનારાઓ પૈકી જ્ઞાની યોગીશ્વરો ક્યા અને અજ્ઞાની ક્યા તે આ બાળકોને કહીશ ? મિત્ર !

સાધ — ત્હારી ઈચ્છા જ છે તો ત્હાગ બાળકો જાણે છે તે હું ખુલ્લું કરી કહેવા તૈયાર છું, કે પાત્ર જ્ઞાનેન્દ્રિયો અને મન બુદ્ધિ, ચિત્ત, અહ કાર (અર્થાત્ ચાર અંત કરણો) એ નવ જ જ્ઞાની યોગીશ્વરો હતા, બાકીના સનળા અજ્ઞાની

[અજ્ઞાન એવ શ્વાસભેગ દોડતો આની પહોંચે છે]

અજ્ઞાનદેવ — મહાનુભાવોની મેવામા હાજર છું સેવકને યાદ કરીને સાધએ કૃપા કરી છે !

પથ — અરે ? તું વિવક્ષણ અને પ્રયત્ન હનાઈ શરીરવાળું ડરામણું સ્વરૂપ કોણ છે અને ક્યાથી આવે છે ? શું પ્રયોજન છે વગર બોલાવે સતોની મેહેક્ષીયમા ધ્રુમવાની ઘૂંટતાનું ?

અજ્ઞાનદેવ — (ભયકર અટ્ટહાસ્ય કરીને) — ભુઓ સતોની સ્મરણશક્તિ ? હમણા તો મ્હને યાદ કરે છે અને જપ્તકારે હજાર કામ છોડી તત્કાલ મેવામા હાજર થાઉં છું ત્હાગે જ્ઞાનમૂના થઈ પૂછે છે કે વગર બોલાવે આવનારું તું કોણ છે, અને અધીગ થઈ પ્રશ્નો ઉપર પ્રશ્નોત્તર વર્ષાદ મ્હારા પર વર્ષાવી દે છે ! મ્હારા દુખની વાત કોને અને કેવી રીતે કરે ? આખી દુનિયા મ્હને યાદ કરે અને મ્હારે પ્રત્યેકની સેવામા હાજર થવું પડે — ઘડીભરનો પણ આરામ મ્હને ન મળવા પામે. આટલી કર્તવ્યપગાયણ છતાં સતો તો વળી મ્હારા ગરીરની થેકડી કરે અને લાખ કામ છોડી શ્વાસભેગ ત્હેમની આગ્રા મમેત હાજર થવાના ગુન્હા બદલ પ્રશ્નોની તીવ્ર બાજીથી ગભરાવી મૂકે ! પણ શીકર નહિ, એમ કાંઈ હું અનેક જમાનાનો ખાધેનો ઓઠો જ ગભરાઈ જાઉં તેમ છું ! હું જો ગભરાઈ જાઉં તો ખીચાગ જગતનું શું થાય ? બધાનો વ્યવહાર જ અટકી જાય ! એક ડગલું પણ કોઈથી ભગી રોકાય નહિ !

પથ — જાણ્યુ ત્યારે ડહાપણ અને કર્તવ્યપરાયણપણું ! પણ એ બંધવાં જવા દઈ મહે પૂછ્યુ ત્યેનો જ જવામ દેની, એ લાયક સ્વરૂપ !

અજ્ઞાનદેવ — ઓહો ! મહારે ડહાપણ, કે જેની હમાતી મહને જ ખમગ નથી, તે ત્હમે જાણી ચૂક્યા અને વળી પૂછો છો કે હું કોણ છું ! કેવો જમરો પોતાનો જ પોતાથી વિરોધ ! જાણ્યુ છું કહો છો અને નથી જાણ્યો એમ બતાવો છો ! ત્હારે જાણે હવે મત મહાગજ કે એ જ હું ! મત અસત્યથી વિલક્ષણ એવો એ જ હું ! પથ મહારાજ ! મહને તો મહારે નામે ખબર નથી પણ ત્હમે અને ત્હમાગ પથવાળાઓએ મહારે નામ અજ્ઞાનદેવ એવું પાડ્યું છે !

ભાવસિ હું — મહારા જૂના ગુરુ અને મિત્ર ! પથ ભને બડખડે ત્હા પથ કે ચીવા જ નથી એવા પહાડ ઉપર વસવાતું શરૂ કર્યા બાદ મહને કોઈ રહામે બડખડવું પાનવતું નથી અને તું તો વળી જૂનો મિત્ર !

અજ્ઞાનદેવ — એ કાંઈ પૂરતી કંઈ ન કહેવાય હોસ્ત ! તું પણ બૂલી જાય છે કે ત્હને ત્હારા ગુરુ જ્ઞાનદેવનો બેટો કરાવનાર પણ હું જ ! અને ઉપકારમાં આવી ચૂક્યા પછી ઉપકાર કરનારને છેક જ બૂલી જવાની ત્હમે સર્વની ટેવ એ જ હું !

જ્ઞાનદેવ — હવે બહુ તુડાઈ ના કર, મહારી પ્રતિજ્ઞાયા ! મહારા પાછાયા અને અનુચર ! ત્હારી સેવાઓની મહને પુરતી કંઈ છે, અને તેથી જ તો હું અમિજનાગા લેવા છતાં ત્હને મફતે માટે બાળી લગ્ન કરતો નથી મનુષ્યોને તુ કમરત કગની ચડતા અટકાવે છે અને ત્હારે એમનામાં કસગતથી રાગિની જવાળા પ્રકટે છે ત્હારે મહારા દાયમાં ત્હમને સોંપી દે છે એ ત્હારે આત્મકિતપાતું હું કદાપિ વિસર્ગો નથી અને એની કદર પણ બગાડ કગાઈ છે પણ તે તું ત્હા જાણે છે ? અમે તેટલો તોય અજ્ઞાનદેવ ! બલબના બુદ્ધિમનો

મૂખેથી ત્હારો નાશ કરવાની વાતો કરવા છતાં ત્હારું જ આતિથ્ય અને આરાધનાન કરતા રહે એ યોજના શું ત્હારી ઓછી કદર છે ?

અજ્ઞાનદેવ (પાછે પગલે ચાલતા ચાલતા) —જેની હયાતીએ જ મ્હને હયાતી અને મહત્વ બક્ષ્યું છે એવા ઓ મહાદેવ ! કૃપા કરી ત્હમારૂં ત્રીજું નેત્ર બંધ જ ગમજો —મ્હને હજી ઘણું કામ બગવવાનું બાકી છે આપને યોગક્ષેમ વર્તે છે એટલું જાણુવા પુરતું જ મ્હાડે અત્રાગમન હતું વિવસો આપ આપના ઈષ્ટ ભાનમાં, હું પણ વિચરીશ જગતને જીવતું રાખવા ! (અંતર્ધ્વાન થતા થતા ભક્તિજનનના કાનમાં) તુ આ મતોની મેહેશીલમાં રીક આવી મહોચી, ટેવી ! હું હવે નિશ્ચિત જઈ સમીશ, કાગળ કે ત્હારી હાજરી સતોને વિલાસ ગ્રેરી શકશે અને અક્રિયતાની એકરૂપતાના ટટાળાથી મુક્ત કરશે કાણુ જાણે છે કે તું અને હું એક જ છીએ ! કાણુ જાણે છે એ છૂપો ભેદ આપણા જનકનો કે જેણે એક જ વીર્યથી ત્હને અને મ્હને ઉત્પન્ન કરી એકને ભાવાનક અને એકને આકર્ષક નામ તેમ જ રૂપ આપ્યા હતા ! મતો અને પથો પણ ભ્રમણામાં જ રમે છે અજ્ઞાનથી ડરે છે અને ભક્તિથી વરે છે વળી પાછા માયાને ગાળ દે છે અને બ્રહ્મને માળા આગેપે છે ! પણ એ ભ્રમણા જ એમની કાર્યમાધક શક્તિ છે—તે જ હું છું—તે જ તું છે, એ જો પ્રગટ કરીએ તો જોઈ લો મતોની ક્ષમાનો ખડખડાટ ! મઝા છે, મઝા ! ખૂબી તો જો કે ત્હને પાપિણી કહી ધિ કારનારો ભાવસિંહ જ ત્હારો સ્વામી થયો અને ત્હારા મહિત ત્હને માનદેવના આશ્રમમાં કાયમનું સ્થાન મળ્યું ! હમણા તું જે મસ્તની મેહેશીલમાં જવા માગે છે તે ત્હાગ જવાનો આશય કોઈ શું સ્વમજી શકનાર છે ? મસ્તને પણ ત્હારી દૂષી સદાય વિના વિનાગ કરવાનું શક્ય જ ક્યાં છે ? એ જામેવા બરફ માટે પીગળીને વહેવાનું—વિનસવાનું ત્હારે જ શક્ય છે કે ત્હારે ભૂમિકારૂપે તું પ્રથમ હાજર થઈ હો તેથી જ તો, ઓ

મ્હાગ સગ્ગા બાપની બેટી । મસ્તરાજ ત્હારી હાજરીથી જરામર ખીતશે અને ત્હારી સૂઝ નહિ પણ કદર કરશે એ ઉસ્તાદ બધા કરતાં અનોખી મૂર્તિ છે । જ્ઞાન-અજ્ઞાન બન્નેને ઘોળી પી ગયેલો અને પીણાના કેંદ્રમાં ચક્રચૂર રહેતો એ બહુરૂપી ઘડીમા મુડાન અને ઘડીમા જ્ઞાન તેમજ ક્રિયાના ક્ષેત્રમાં અદ્ભુત યુદ્ધ ખેડતો ધીર બની જાય છે અને એના ખગ સ્વરૂપ મંમંધી કાઈ કાઈ જાણુવા જ ન પામે એના દાખીડોડા પોતા ઉપર નાખતો જ રહે છે બીજાઓ અને આના વચ્ચે કાંઈ તફાવત હોય તો તે આજ કે, બીજાઓની અદર પડત છે કે જેને તેઓ હટાવી ચકતા નથી જમ્હારે આને બહુાર પડદા છે જે પોતે જ અને બીજાથી પોતાને છૂપાવવા ખાતર રખાયના છે અને જહેને તે પોતાની આવશ્યકતા અનુસાર દૂર કરી શકે છે તેમજ બની શકે છે । જમ ઉત્પન્ન કરવાનું તહેનામા બળ છે, પણ જમ કાઈ એને અમર કરી શકે નહિ પણ હવે હું રજા લઈશ, પાછળ મ્હારા નામની પોક પડે છે । જહની, તું અમર તપ । ”

(અજ્ઞાનવેશ શાસમેર દોડી અદસ્ય થાય છે)

લાવસિહ —સતો । ચાલીશ હવે આપણે મસ્તના નેપથ્યમાં ? કે હજી કાઈ રહી જાય છે પ્રવેશક પરીક્ષામાં ન્યૂનતા ? સાઈ ત્હમે પણ બાળાબોળા માધુ દેખાવા છતાં દાવપેચમાં અધૂરા નથી । કહેવામા તો એમ કહો છો કે મસ્તની મેહેશીલમાં વિધિ-નિષેધ કે કાતુન જેવું કાઈ હોતું નથી, અને અમે પ્રત્યક્ષ જોઈએ છીએ કે એ મેહેશીલમાં પ્રવેશ કરવા ઈચ્છનાગની પરીક્ષા કરવાનો નિયમ તો ત્હમે ચૂક્યા નથી ।

માઈ —(ગિમતપૂર્વક) —જે નિયમને માનનો નથી તે જ અરેખા નિયમને માને છે અમારી પ્રકૃતિએ ખાતરી કરી લીધી કે અમારા અજ્ઞાનને પ્રતિકૂળ તત્ત્વ તો કાઈ નથી આવવા માંગતું !

જ્ઞાનદેવ —એટલી ખાતરી કરવાની ખટપટ પણ સાઈ અને

પંચને માટે જ છે । બાકી મસ્તની તો પ્રકૃતિજ એવી છે કે એની સહામે એને પ્રતિકૂળ એવું કંઈ આવવા જ દે નહિ । એને એટલી 'મલાળ' કે 'સાવચેતી' ની પણ જરૂર નથી રહેતી એ જ એની વિશેષતા છે

પથ — એ વિશેષતા, એનો લાખો મહવામ હોવા છતાં, આજે પહેલી જ વખત અને ત્હારી સહાયથી જ હું બાણી શક્યો તું ભલે આવ્યો, દોસ્ત ! ચાલો બધા મિત્રો સાથે જ બેસીને વિલાસનું આસ્વાદન કરીએ મિત્ર ઉઠાસી વગેરે પણ ગાહ બોતા હશે.

[મને, મસ્ત મેહેશીલમા જઈ મળે છે]

જ્ઞાનદેવ ઉપર નજર પડતા મસ્તની આખ અને ઉઠામીનો ચહેરો સર્વિશેષ પ્રકારો છે એ જોઈ પથ પૂછે છે મિત્ર મન્ન ! આ મુલાકાતથી એવું શું પ્રાપ્ત થઈ ગયું કે આખો પોતાનો સતોષ છૂપાની પણ શકતી નથી ?

મસ્ત — જે શુભાયલી ચીજ આખા વિશ્વમા રોધવા છતાં હાથ લાગતી નથી તેમ જ હજાર હજાર કરવા છતાં નવી નીપ જાવી શકાતી નથી તે ચીજથી, વગર અવત્તે, સહજમા બેટો કરાવી આપનાર મિત્રને જોઈ કોણ ખુશી ન થાય ?

ઉઠાસી — ખરે પોતામા સ્વાભાવિક રીતે રહેનો આનંદ અધ્યાસોથી દબાઈ જાય છે ત્હારે જ્ઞાન જ અધ્યાસોને હટાડી આનંદને પોતાની મેળે પ્રકટી નીકળવાની સગવડ કરી આપે છે

ભાનમિત્ર — હું પોતે જ આનંદ છું અધ્યાસો એ તો મ્હારા પ્રકાશને સર્વિશેષ ગૌરવ આપવા ખાતર જ હયાતી ધગ વનાર વાદળા કે નાટકનો પડો (back ground) છે, એવો ભાવ — દૃઢ વિશ્વાસ એ જ જ્ઞાનીનું જ્ઞાનીપણું

ભાનમિત્ર — પડો અને ઍક્ટર બન્ને મળીને જોમ નાટક બને છે તેમ જ આનંદ અને અધ્યાસો મળીને ઘણાં બને છે પૂર્ણ પુરુષમા પ્રકૃતિ મમાયથી જ પડી છે

સાર્—બાબા આદમ અને બીબી હુવા કે' ત્હાડે જૂદાં હતા ? આદમ એકલો જ હતો ત્હારે ત્હને ખગરે નહોતી કે હું એકનો છુ તે એકનો થયો તે પણ પોતાની જ પામળીમાથી પ્રથક્ થયેલી બીબી હુવાથી—ભક્તિ—ક્રિયાશીલતાથી અને જ્ઞાને આનન્દ સ્વરૂપ આદમ અને એના આનન્દનું ભાસવાપણું એમ બે થયાં ત્હારે એ બે વચ્ચે આખું વિશ્વ ભાસમાન થયું !

પ.ય.—અહો મીયા સાધએ તો મહાદેવી માયાનું સ્તોત્ર ગાવા માડયું ! સાધઓ પણ અનિત્યને મહત્ત્વ આપવા લાગ્યા !

માર્—મહત્ત્વરૂપ આદમનો જ્ઞા પશુ હાથ પડે ત્હાં મહત્ત્વ આપોઆપ આવે છે, બાબી સાધ કે પ.ય શુ કોઇને મહત્ત્વ આપી શકવાના હતા કે કોઇનું મહત્ત્વ જીનવી શકવાના હતા ? બીબી હુવાને મહત્ત્વ મળતું પણ હોય તો પણ તે બાબા આદમને જ આભારી છે અને ત્હે શુ કહ્યું ?—માયાને અનિત્ય કહી ? જે જગત્મા તું અને હું આલીએ ફગીએ છીએ અને જીવતા દેખાઇએ છીએ તે જગત્ આખું બે અનિત્ય હોય તો માયા પણ અનિત્ય છે, અને જગત્ અનિત્ય ન લાગે તો માયા પણ અનિત્ય નથી આપણા જ ભારો નિત્યતા—અનિત્યતા આપે છે આપણે તો નિત્ય અનિત્ય બન્નેથી ઉપરના શિખરે સ્થિત છીએ સ્વતંત્ર' પુરૂષ ઈચ્છા મુજબ નિત્યની કે અનિત્યની બૂમિની દવા ખાવા નીકળી પડે છે અને પરતત્ર મનુષ્ય અનિત્ય બૂમિ પર નિત્યને માટે મડયા કરે છે !

ભક્તિજ્ઞાન.—પવુજી—નહિ, પ.યજી ! (હું મૂલી,—મૂલતુ અને શૂલાવતુ એ તો મ્હારે ધર્મ છે !) પુરૂષનું વર્ણન કરતું કાષ્ટકે મહત્ત્વ છે, પણ અમારૂં નર્ણન કરતા હજાર ગીને બધાં જ વુ પડે તેમ છે, બેયુ ? માટે જ તો ત્હમારા વગ માંના મ્હોગમા મ્હોટાઓ—મહા સપિઓ પણ—અમને અનિત્યનીય કહીને મુગાગ્યા !

ભાવસિદ્ધ —ખરો પુરૂષ પોતાની પત્નીનું નામ લેતાં

શરમાય જ ! બહુ તો ' હલે ! ' કે ' અલી ' એવા અર્થ વગરના શબ્દથી જ મંખોધે ! એ કાઈ પુરુષની અશક્તિનું પ્રમાણ નથી !

ભક્તિજનન —કારણ કે ખરો કે આખો પુરુષ અલીથી એટલો નોડાયલો રહે છે કે બેઉમા કાણુ 'આશ્રય' કે કાણુ 'વિધય' છે તે કહી શકાય જ નહિ

સાઈ —હા, માઈ ! બહુ ત્હારો આશ્રય છે તેમ જ ત્હારો વિધય પણ છે તું ત્હેના આધાર પર છે અને તું જ ત્હેને ઢાકનાર છે

મસ્ત —છતા મિત્ર જ્ઞાનદેવને સદા ' મમાધાન 'જ વર્તે છે, શકા તો શુ પર તું આશ્રય પણ થતું નથી ! કાણુ પહેલું અને કાણુ પછી, એવો પ્રશ્ન જ ત્હેને ઉદ્ભવી રાખે કે જોણે એકથી વધુને જોયા હોય, જે કાળને પોતાની બદલ નહિ પણ માથા ઉપર કબજો હોય ! ' આધાર ' કે ' ઢાકનાર ' એવા ખ્યાલ પણ ત્હેને જ થાય કે જે ' ક્ષેત્ર 'મા વસતો હોય ! હોતું અને ન હોતું એ બાબતની શકા કે નિર્ણય ત્હેને જ સૂઝે કે જે ભાવોમા ભટકતો હોય !

જ્ઞાનદેવ —ત્હાગ જેવા મસ્તરાજના મુખેથી મ્હારા મિત્ર અમ્જાનદેવની ગૃહાર્થભરી મસ્કરી ચલી ન ધટે ! હું હાથમા પાણી બતારી અમ્જાનદેવના હાથમા સોપુ છું અને તે તે જ પદાર્થને વગળરૂપે દેખાડે છે, વળી કાષ્ઠને બગ્દરૂપે દેખાડે છે—એ તો અમારો પરસ્પરનો સંકેત છે ! એક જગાએ દ્વિમ અને બીજા જગાએ રાત્રિરૂપે દેખાવા માટે અમે બન્ને મિત્રો કામ વહેચી લપ્તએ છીએ (મસ્તના કાનમાં) અને કહી દઉં કે હવે ત્હા માયાવીપણુ ?—મ્હને ત્હારા જમણા હાથ તરીકે અને અનાન દેવને ત્હારા કાળા હાથ તરીકે વાપરી એક હાથથી ચીજ છપાવી બીજા હાથમા બતાવવાનો ખેલ કરનાર હિસ્તાં તું જ કે કાઈ બીજો ?

મસ્ત — શુ પાણુ જ્ઞાનનુ વમન થવા લાગ્યુ છે ? ને
પેશુ નાચતું-ફેલતું-ગાતું ભુવણુલ દેણુ આવે છે ?

કેકડ — સધળી અકડાઈને છોડી જેઠેલો! કેકડ મસ્ત મેઢે
શીવની ખુશખોથી ખેચાઈ આવે છે આસા માગવાના વિવેકની
પણ અકડાઈ એને પાલવતી નથી.

પથ — મિત્ર ક્યા વિચારથી ત્હમારી અકડાઈ છૂટી તું
કેકડ થયો તે કહેરો ?

કેકડ — આ સાડાનણુ હાથના, પાંચ ભૂતોથી વસાવલા
ભાડૂતી સ્થૂલ દેહને અર્થાત્ ત્હેના બધાગણુને વિચારપૂર્વક જાણી
લેવાથી 'દેહ એ હું' એવુ જ્ઞાન 'ઝોગળી જાય છે એ સ્થૂલ
દેહમા 'દેહા'નો વાસો નેરોમા છે, સ્થૂલ ભોગ જામત
અવસ્થા છે, વાણી વૈખરી છે, પણ એ સમુદ્ર હું નથી એવો
ને બોધ અતઃમા થઈ જાય તો પછી એ સુખજાને કોઈ મારે
કે પૂજે, નિંદે કે સ્તવે તેથી એને ઝોગળી લેનાર કેકડ પુરુષને
સ્નાનસૂતકે કાંઈ ન હોઈ શકે, હર્ષ યા ખે. ન થવા પામે. કારણ
કે કેકડ તો ગુરના અનુભવરૂપ ચરણોમા લીન થયો ! આપનામા
સુખ પ્રતિબિંબરૂપે દેખાય છે ખરૂં, તથાપિ ખરેખર તો સુખ
આપનાથી લિન જ હોય છે આ પ્રમાણે વધુ આગળ વધીને
જોવાની જ્ઞાદારે લગની ઉત્પન્ન થાય છે ત્હારે મનની અજ્ઞની
સધળી કલ્પનાઓ બધ પડે છે અને ઇંદ્રિયો, વિષયો અને પ્રાણોમા
પણ એ જ બોધ કસાય છે હવે એ જ મુજબ આગળ વધી સિંગ
દેહમા એ જ બોધને વ્યાપ્ત કરવો. સિંગ દેહનો દેહા વિદ્યુ,
સ્થાન કહ્યું, અનગ્થા સરમે, ભોગો કાલ્પનિક, વાચા
મધ્યમા, — એ મરને ઉપર મુજબના બોધમા ધકેલવાને
પગિજામે એ જ પદમાં એઓની 'સ્થિતિ' થાય અને તેથી
સ્વભાન ઇંદ્રિયો પણ એ જ બોધમય મની ગહ અને કોઈ ઇંદ્રિય જ
બાકી ગહે નહિ. એ સ્થિતિમાં ગુર-શિષ્યનો બોધ પણ 'દેહા'નો

આનંદ જ થાય, એટલે લિંગદેહનો બે પણ 'વસ્તુ' થઈ જાય । હજુ આગળ વધવું અને સ્થૂલ તેમજ સૂક્ષ્મ મન્નેનું જે કારણ કે જે અજ્ઞાન છે તે પણ દૂર થઈને ત્હેને મ્થાને ચોઘરૂપ આમન સ્થિર થવા દેવું મિત્રો । કારણ રૂપ સુપુત્રિ અવસ્થા છે અને આનંદના ભાસની પ્રાપ્તિ હૃદયમાં થાય છે, પણ એ મવળાઓની વસ્તી 'વસ્તુ' થઈ, એ ત્રણેનું એકાકારપણું થયું, જ્ઞાનગમ ભગઈ ગયો, અને ત્યારબાદ જ આત્માનો બોલ થયો અહો મિત્રો । સં ગુરૂ સમેત આત્માની ભેટ થતા જ ત્રણ ગુણોરૂપી ત્રિપુટી તો હિડી જ ગઈ અને ત્હેને સ્થાને ફક્ત અનુભવ જ ઠેરી રાક્યો મિત્રો । સ્થૂલ, સૂક્ષ્મ અને કાચું એ ત્રણ દેહોનું જે જ્ઞાન તે જ 'મહા કારણ', પરંતુ એ 'મહાકારણ'નો પણ સાક્ષી તો પોતે જ રહ્યો । વૃર્વાવસ્થા પણ, જેવી રીતે ઝાડ પરથી ફલ પાડીને ટૂટી પડે તેવી રીતે ધલાઇ ગઇ, એટલે પછી પોતે જ સાક્ષી થયો પછી તો એ સાક્ષીપણું પણ ધનાઈ જઈને વસ્તુત 'વસ્તુ' જ થયો-રહ્યો ।

સાઈ—ખૂબ કહી, મિત્ર મ્કડ । ભલે આવ્યો તું આ મેહેરીવમાં ।

ફક્કડ—એ 'હું'-'તું' મ્હારી પાસે નથી

સાઈ—ત્હારે બીજા કોની પાસે છે તે ?

ફક્કડ—જે 'પૂછે' ત્હેની પાસે છે

સાઈ—ત્હારે તો હમ-તુમ દોનોં ચૂપ !

[બન્ને તુષ્ણી થાય છે]

* * *

પંથ—મિત્ર મસ્ત । તું કાઈ બેરા-માભગવા-ઓ નવા સબધી નવી કળા ગ્હેતો હતો ને ?

મસ્ત—નહી કાઈ જ નથી બધું અનાદિ છે । જે સામળ જે એક પરમાત્માને બજતો નથી તે 'માયુસ' નહિ પણ 'પશુ' છે ત્હેની આખો પરમાત્માની ન્યોતિને ભુએ છે ત્હેની આખો

પછી ખીજ કશાને જોતી જ નથી (જુધુ એને જ્યોતિષ જ લાગે છે) જોણે એક વખત પગમાત્માના અનાહત નાદને સાંભળ્યો છે ત્હેના કાનો પછી સાંભળના શબ્દોને, ન્યાયના મુશ્કાળને, દુનિયાના લોકોના બકવાદોને તેમ જ નિંદાસ્તુતિને સાંભળી શકતા જ નથી જોણે પોતાનું દીન તે ઘણું પગમ પ્રેમીને અર્પણ કર્યું છે તે પછી ખીજ કાંઈ કે કશાથી પ્રેમ કરતો નથી જે તે ઘણું જ્ઞાનસ્વરૂપમા ધવાઈ ગયો છે ત્હેને પછી દુનિયાના સઘળા વિષયો 'તુન્હ' લાગે છે આ અજબ પ્રકારની મસ્તી જેનામાં પ્રકટ થાય છે ત્હેની આખો સઘળું દૃશ્ય જોવા છતાં કંઈ જ જોતી નથી, કાનો સાંભળતા હોઈને પણ કાંઈ જ સાંભળતા નથી, મોં ખોલતું હોઈને પણ અમોન છે, તે મધળું કરીને પણ અકતા છે, સઘળું ભોગથીને પણ અમોકતા છે કાંઈ કે, જાગ્રતમાં પણ ત્હેની હાલત સુષુપ્તિવત્ થાય છે

પથ — પિણ્ડ-બ્રહ્માજીનો આવો અત્યંતજાણ જોણે કયો છે તેના મસ્તોની મેહેરીલમાં ભિન્ન ભિન્ન ધર્મો સંપ્રાપ્તો અને વાડાઓ સ્થાપના મિથ્યાભિમાનીઓને દાખલ ન કરવા જોઈએ

મસ્ત — નહિ, મિત્ર નહિ. મસ્ત મેહેરીલને કંઈ કે કશું મર્યાદિત કરી શકે નહિ જે આવવા માગે અને આવી શકે તે તે મરંને માટે આપણા દાર ખુશા જ હોય. 'ચાર' કો 'ચારી' સે કામ — 'ફિલ્મો' સે નહીં ! મસ્તોનું હૃદય સર્વ ધર્મોનું ઉત્તમસ્થાન છે, વિવસમ્ભવનનુ મંદિર છે જ્યાં મસ્તોના મોગ્યા પડ્યા હોય ત્યાં સાધારણ લોકોના મિથ્યા બકવાદો નીકળી જ શકતા નથી પગમ ઐશ્વર્યનાં કિરણો મોહ, ક્રોધ, શોકતા ચરને પીગાળી નાખવાને પુરતા સામર્થ્યવાન હોય છે અનુબ્ધ લાને ગમે તે ધર્મને સેવતો હોય પણ તે તેણે હૃદયમાં — માતા જેમ ગર્જને ધારણ કરે છે અને મેવે છે તેમ — 'ધારણ' કરવો જોઈએ અને 'મિનવો' જોઈએ સ્ત્રી જેમ પોતાને વધુમાં વધુ પ્રિય હોય ત્હેની જ પામેથી

ખેચેલું તત્ત્વ ગર્ભમાં ધારણ કરે છે તેમ પુરૂષે પોતાને વધુમાં વધુ પ્રિય હોય એવા પાસેથી જ ધર્મબોધ ખેંચવો જોઈએ સ્ત્રી જેમ નવ માસ ગર્ભની રક્ષા અને અભિવૃદ્ધિ તરફ નજર ગાળીને જ સંધળો બચ્ચાર કરે છે અને એ જ દૃષ્ટિબિંદુથી છોડવા યોગ્ય છોડે છે, તેમ ધર્મીએ ધર્મના બોધને જાળવી રાખવા અને વિક્રમાવવાના દૃષ્ટિબિંદુથી જ સર્વ બ્યવહાર કરવો જોઈએ આ પ્રમાણે પૂર્ણ વિકસાયમાન થયેલો ધર્મ જ-પછી તે ગમે તે બને હો-ધર્મનિ પોતાને નીચે પડતા ધરી રાખે છે અને આગળ વધવાને અવકાશ આપે છે જેને જે ભાવથી રક્ષો તે જ તેવી રીતે લ્હમને રક્ષે. આ રીતે જેઓ કાઈ પણ ધર્મને સેવે છે તેઓ પોતે પણ જાણુવા ન પામે એવી રીતે, નિઠાસ પામતા પામતા પથ અને વાડાને વટાવી જાય છે અને વિશ્વભાવના અમર્યાદ મેદાનમાં પોતાને જુએ છે ત્યાં પછી ધર્માધપણુ જ નથી તો શનુતા અને ઝઘડા અને વિતંડાબાદ અને ધર્મયુદ્ધોની કે નિદાસ્તુતિની ગંધ પણ કેવી ? 'સંધળાથી પ્રેમ કરો' । 'જૂદાઈ ન રાખો' । 'સવળા ધર્મો સગા છે' । એવા મિથ્યા બકવાદથી કે એવાં ગોખણાથી કાઈ આ પરિણામ ન આવી શકે, હવાઈ ખ્યાલોને નહિ પણ ચિત્તમાં ધારણ કરેલી પ્રિય ભાવનાને બનકો શ્રદ્ધાથી-પ્રેમથી-નિશ્ચયથી પકડી રાખીને જેઓને આગળ કુચ કરતા શિખવવામાં આવે તે જ ખરે ધર્મી બને અને પછી તે જ વિધર્મનિ પણ સમ દૃષ્ટિથી જોતા આપોઆપ શિખે અને છેવટે અધર્મી મનવા પામે બાકી જેઓ 'ધર્મના નામે લડે છે કે ના' કરે છે તેઓ તો ધોખીના કૂત્તા છે જેઓ નથી ધરના કે નથી ઘાટના । બીજાઓનો લાખોનો માલ લૂટતી વખતે એમને એમનો ધર્મ આડો આવતો નથી, જો કે તે માલ બીજાનો છે, અને માત્ર બીજાનો ધર્મ તેઓ લઈ તો શુ પણ જોઈ પણ ચક્રતા નથી, કાગણ કે તે બીજાનો છે । પોતાનો ધર્મ જ જેઓ જાણુતા નથી તેઓ જ આવું હમ્મગ

કરે છે સાધારણ વર્ગમાં રહેલો વહન કરવાનો અર્થાત્ અનુમરવાનો સ્વભાવ અને ધૂર્તોમાં રહેનો શિકાર ખેનવાનો સ્વભાવ, એ ખેના સંયોગથી દુનિયામાં મુખ્યત્વે આવું જ દસ્ય નજરે પડે

દ્રક્કડ — મિત્ર પથ ! ત્હારે તો દુનિયામાંથી પથો નાખી કંઈ કરવાને ત્હારે જ કમર કમચી જોઈશે !

પથ — એ ટોકારની કાઈ જરૂર નથી દોસ્ત દ્રક્કડ ! મિત્ર મરતે વાતવાતમાં કહી દીધું તેમ હું વાતવાતમાં વર્તતો આવ્યો છું. હું તો ગાદદારીઓને એક મીનો રસ્તો ચીંધી માગ ચઢાવ્યા બાદ જેમ જેમ રાહદારી આગળ આવતો જાય છે તેમ તેમ પથ કાપતો જાઉં છું. પથ બતાવનાર હું તેમ જ પથ કાપનાર પણ હું જ છું, તે કંઈ મૂર્ખાઓ જાણે છે ? લોકો તો રસ્તાને વળગી ખેસે છે—પરથી ખેમે છે—માથ બરીને ચોગી રહે છે અને મુખેથી પ્રાર્થનાની ખૂમ મારે છે કે “હે મહારા એકમાના ફલાણા ખાસ દેવ ! ત્હારી વાહવાહ કોઈ કરે યા ન કરે પણ હું તો ત્હારી એટલી સેવા જરૂર કરીશ અને મ વામાં તું મને ત્હારી મુક્તિ સુદરીમાં ઝટપટ ભાગ આપજો !” આવનાર ખુદ ક્ષત્રિયદેવ પણ શું કરી શકે ? એક છોકરી પણ આટલું તો જાણે છે કે જન્મ લેવા માટે અને બાળકપણું પમાર કળવા માટે એક ધર અનુભવ લેવા માટે બીજું ધર, અને છેવટે બધું નહાઈ નાખવા માટે ત્રીજું ધર કળવું પડે કન્યા ધર્મ, વધુ ધર્મ અને ત્યાગ ધર્મ એમ જૂદા જૂદા ધર્મોમાં ચઢને તેણીએ પસાર થવું જોઈએ અને પુરુષને એક જ ધર્મમાં પડી ગયેલું છે—ના ધર્મ મા પણ નહિ, માત્ર ખ્યાનમાં—ગર્ભમાં !

સાઈ — રે ગર્ભ પણ સાંકડા દુર્ગંધમય ધ્યાનમાં માત્ર પમ્પ ચવા ખાતર જ પડી રહે છે, પછી તો ચઢાર નીકળવા તતપાપક ચાય છે અને એને ધારણ કરનારને કુ ખ ચાય તો પણ બહારથી બહાર નીકળી આવે છે

ભાવસિંહ — ચક્તિ એ સમષ્ટિની જ પ્રતિકૃતિ હોઈ ફરેક વ્યક્તિ અતુલ—અમંતુષ્ટ જ દેખાય છે કારણ કે ગમે તેટલું મેળ થુ હોય પણ જે પૂર્ણ એક વખત હોતી પાસે હતું અને જોડેતું છૂટુ ભાન તો હોનામા છે જ હોના મુગ્ધાવ્યામા બધું ઝોપાયું જ લાગે અને વધુ ને વધુ મેળવવાની ઇચ્છા ગણા જ કરે બીખારી શ્રીમત અને તો પણ રાજાને જોઈ પોતાનું સુખ અપૂર્ણ લાગે રાજ મળે તો ચક્રવર્તિને જોઈ ઇર્ષ્યા થાય, અને ચક્રવર્તિને નિનોકના રાજ્યની કુધા થાય આમા ન થના ચોગ્યકાઈ ચતુ નથી પૂર્ણને અપૂર્ણથી સંતોષ ન જ થવો જોઈએ પરંતુ આગળ વધવા વિના નવા જ્યો નથી, અને મેળવેલી પ્રાપ્તિને પૂઠ કર્યા વિના આગળ વધવાનું નથી 'મેળવો, અનુભવો, પૂઠ કરી આગળ વધો' એ જ પૂર્ણતા પ્રાપ્તિનો મન છે આ રીતે જેઓ કોઈ પણ ધર્મને સ્વીકારે તેઓમાં તેઓની પ્રગતિ જ શુદ્ધ પ્રેમ ઉત્પન્ન કરી આપે છે, કે જે પ્રેમ યજ્ઞરૂપે છે, શક્તિરૂપે છે, આનંદરૂપે છે

ભક્તિજ્ઞાન — કેવું સુદર સત્ય કહ્યું, મ્હાગ અધિદાન ! પ્રેમનો સૂર્ય જે હં યમા પ્રકટે છે હોને સર્વન પ્રકાશ જ દેખાય છે એ હં યતુ મિશ્રણ જડ પગ પડે તો ત્હા પણ ચનચનાટ મચાવે છે પણ પોતાપણાને હૃદયની બૂમિ પરથી બાળા નાખે તો જ ત્હાં સૂર્ય પ્રગટી શકે પ્રેમ જખરો યજ્ઞ માગે છે અને એ યજ્ઞ પગી તો કદી જાય નહિ એવું બળ આપે છે અને પરમ સ્થાન આપે છે કે જ્હાથી કોઈ હટાની શકે જ નહિ

સાઈ — વાહ મૈયા વાહ ! " પડે જળ ઇશિકે દૈદે, ગયે ઘગ્યારમે લૂટે, મને લૂટે ઉન્હોતે, જો હર હાયમે છૂટે ! "

પંથ — (મજાકમા) વાહ, ખુબ દહી ! ઘરમાગ લૂટાવી દેવાં હોય તે પડશે એ ઇસ્તના દુદમા ! આજ તો લોકોને બીજાના ઘરખાર લૂટવા છે — જો કે લૂટવાનુય બળ તો એમનામાં તો છે નહિ !

જ્ઞાનદેવ — અને કંઈથી હોય? બળ તો નવું નવું
ખાણુ, પચાનણુ, અને બહાર રેડણુ એ ત્રણે ક્રિયાઓ અનુ-
ક્રમે અને નિરતર ચાલુ રાખે ત્યારે જ આવી રીતે છે માત્ર
ખાધા જ કરે એ તો મરે કે સડે પચાવવારૂપ તપ અને ફક્ત
રૂપ યજ્ઞ એ બન્ને પથ પર લાખો કાળ. આલ્યા કરે ત્યારે
અંદરથી બળ પ્રગટે, અને બળને તો કુરમાની સ્વભાવરૂપ હોય.

ઉદાસી — પણ ઉચ્ચી જૂમિકા પર વસતા જીવો એવા ખ્યાલ
કરવાએ નવગ થતા નથી. દાખવા તરીકે મિત્ર મન્ત. એની મસ્તીને
રોકનાર કાણુ છે ત્રણુ લોકમાં? કાળ પણુ ત્હેની સામે આવે તો
માર્યો જાય. એક સ્થાને પડ્યા ગદી સડે તેવાનું દૃશ્ય કાળ સહન
કરી શકતો નથી તેથી આરોગ્ય અને સૌંદર્યનો શોખી કાળ તેવાને
ઉપાડી જાય છે પણુ સહજસહજ જીનામા ખાવા-પચાવવા-
ફેકવાની ક્રિયા નિરતર ચાલ્યા કરે છે અને પરિણામે જે “ક્ષણે
ક્ષણે નવો” અને નવા આરોગ્યવાળો રહે, છે ત્હેને અર્ધ કરવાને
પણુ કાળની હિંમત ચાલે નહિ.

જ્ઞાનદેવ — ત્રીક સ્મરણુ કરાવ્યું બહારના પદાર્થોની અંતર
અંદર થાય છે એનું કારણુ એ છે કે જ્ઞાનેન્દ્રિયોની સહાયથી બહાર
રના પદાર્થોનું જ્ઞાન અંદર જાય છે, અને એ નવા ખોરાકથી
વધતી અજની શક્તિ પાછી કર્મેન્દ્રિયો દ્વારા બહાર હલવાય છે
આ પ્રમાણે જ્ઞાનેન્દ્રિયો અને કર્મેન્દ્રિયો પોતાની નિરતર ચાલતી
ક્રિયાથી બળ વધુ ને વધુ પ્રમાણમાં પ્રગટાવતી ગહે છે બન્નેની
ક્રિયા ચાલુ રહેવી જોઈએ. જો કાષ્ઠ મનુષ્ય માત્ર બહારથી જ્ઞાનને
ભરતો જાય અને અંદરના બળને બહાર કહાડવાના અર્થ.
તો તે બળવાને યવાને બે ઉલટો સજ્જા જ પામે. પોષાપડિતોમા
કુરમાની નમી હોતી એનું મૂળ કારણુ આ જ છે એવાઓ ભને
‘લલ,’ ‘આત્મા,’ ‘ચૈતન્ય’ આદિ વચ્ચે ઉચ્ચાર્યા કરે કે ત્હેની
લાખી, ચોટી બ્યાખ્યાઓ કયા કરે, પણુ ઘણી ખુમારી એમ-

નામાં પ્રગટી શકે જ નહિ ! મસ્તીનો પ્યાનો તે જ પી શકે કે જે
ભોગ આપવા અને લેવારૂપ જ જીવન જીવતો હોય ! જે મરીને જીવતો
હોય અને જીવવા છતાં મરેલો હોય અર્થાત્ જીવવું—ન જીવવું બન્ને ભાવો
જેનામાં એકત્ર હોય. શક્ટ સ્મશાનમાં ખડખડ હસે છે પરસ્પર
વિરોધી ભાવોનો એકસ્થાને એકાકાર એ જ શકરનું સ્મશાન હામ્ય !

ફકડ — બોમ બોમ બોલા !

ઉદાસી — સર્વત્ર સ્મશાન !

જ્ઞાનદેવ — મુડદાના ભડકાનો નિરતર નાચ !

મરત —

ફૂલ બાળે બજ કંઠ દૂટ ગયે, આનાજ લગી જમ વહેરાને
ઔર હમ હમ ધૂધર બં હુએ, જમ્ ગતકા અંત લગે પાને

ભક્તિજન —

સગીત નહીં યહ સગત હૈ, નટની બી જિસકા નટ માને !
યે નાચ ફોઈ ક્યા પહુચાને ? યહ નાચકો નાચે સો જાને !

જ્ઞાનદેવ —

જો આગ જિગરમે ભડકી હૈ હમ મશાલખી ઉત્યારી હૈ
જો મુહ પર હુસ્નકી ઝર્ફી હૈ, હિસ ઝર્ફકી મખ લાલી હૈ
જિસ ગત પર હિનકા પાવ પડા, હિસ ગતકી ચાલ નિગતી હૈ,
જિમ મજલિમમે વો નાચેહે, વો મજલિમ સખસે ખાલી હૈ !

ભક્તિજન —

સમ ધદના બહના ફેક ધર, ઔર પ્યાન ઉધર પર ધરતે હૈ,
બિન તારો તાર મિનાતે હૈ, જમ નૃસ નિગવા કરતે હૈ
બિન ગહતે ઝમક ટિખાતે હૈ, બિન જોડે મનકા હરતે હૈ
મિન હાર્યો ભાવ બતાતે હૈ, બિન પાવ ખડે ગત ભરતે હૈ

જ્ઞાનદેવ —

યા જિનકી ખાતર નાચ ક્રિયા, જમ મૂરત હિનકી આય ગર્ધ,
કહી આય ગયા, કહી નાચ ગયા, હિં તાન કહી લહગાય ગર્ધ

જ્યાં હેય છમીલે સુદરકી, જ્યાં નવનો એ ર હાય ગઈ,
એક મુર્છાગતસે આય ગઈ, ઓર જ્યોતમે જ્યોત સમાઈ ગઈ.

મરત — જ્યોતમે જ્યોત સમાઈ ગઈ !

[મવળા વૃષ્ટી થાય છે]

* *

કંકડ — મિત્રો ! લોકો બહાબલની વાતો કરે છે, પણ
બનવાન તો તે છે કે જેને પોતાની અદરના બધા પર નિઃશ્વાસ છે

જ્ઞાનદેવ — અને જે વિશ્વાસને પોતાના હીલમા રચાવ
આપી નક્કો છે તે તો પડી સઘળું કરી શકે છે, અને સઘળું
જ્ઞાન એ વિશ્વાસ ઉત્પન્ન કરવા માટે જ છે બહાબલ પણ બહા
અમર્યાદિત છે' એવો નિશ્વાસ ઉત્પન્ન કરાવીને પછી 'અને હું જ
તે બહા છું' એવા વિશ્વાસને હૃદયમા ઓતપ્રોત કરવા માટે જ
છે જ્ઞાન સાધન છે સાધ્ય નથી. દહાયમાન થયેલા જ્ઞાનની એક
માત્ર ચીજગારી અનેક રીતે માધન થઈ પડે છે અગ્નિ આપણને
પ્રકાશ આપી માર્ગ સૂઝાડે છે અને લાય દૂર કરે છે, અગ્નિ આપણને
ગરમી આપી ઠંડી અને ઠંડીને લીધે થતી અકડાઈને હટાવે છે,
અગ્નિ આપણી આમપાસની ખીન-જરૂરી અને નુકસાનકારક ચીજોને
બાળી આપણો માર્ગ સપાટ કરી આપે છે અગ્નિ સ્થૂલ પદાર્થને
પચાવી સૂક્ષ્મ રાશ્ત્રિય બનાવી આપણને પ્રગતિ કગવરાવે છે,
અને આપણુ ગરોટ કે જગન ને કોઈ પણ કારણથી દુઃખ કે લાય
કગતાર બન્યું હોય તો અગ્નિ તહેને સદતઃ બાળી આપણને દુઃખ
અને લાયથી મુક્ત કરે છે અને બરાબર એ જ કિવાઓ જ્ઞાના
મિથી બને છે મ્હોટામાં મ્હોટો જ્ઞાની-બહાબલની-‘હું જ બહા છું’
એવા વિશ્વાસને જે પોતાના હૃદય સાથે ઓતપ્રોત કરી શકે છે
તેનો પુરૂષ તો આખા વિશ્વને-જણુ લોકોને-અને તે માથે પોતાના
પણુ મનગા દેહોને (સ્થૂલ તેમજ સૂક્ષ્મને) જ્ઞાનામિત્રી ચીજગારીથી
બાળી બરબ કરે છે, અચાત મવળો ‘અત્યંતોભાવ’ કરે છે તહેના

લાનમાં તે અને વિશ્વ બેઠીની હયાતી નથી રહેતી, પણ માન પોતાની જ હયાતી ખડી રહી બીજી બધું વિશ્વરણ થાય છે 'દુનિયા નથી' એવો વિચાર એ જ દુનિયાનો 'અભાવ' એ અભાવના વિચારમાં લાખો રસ્તો કાપતા-વણે દૂર સુધી જતા-વિચાર જ અટકી પડે એ સ્થિતિનું નામ દુનિયાના અભાવના વિચારનો અંત. અને એ અંત જે વક્ત માનમાં મૂકી આપે એનું નામ દુનિયાનો અત્યંતભાવ બધું બાળતા જે એક પોતે જ રહ્યો, જેને કાષ્ટની કે કશાની જાતિ તો શુ પણ દરકારે કરવાની ન રહી, તે જ ફક્ત ! એને કોડો ગુન્હા માફ-કારણ કે ગુન્હો એ પણ આખા વિશ્વ સાથે બળી ગયેલો પદાર્થ છે ! અકડાઈ જેની દૂર થઈ છે અને આણુમાણુમાં કાઈ રહ્યું નથી તેવો તે ફક્ત ચોતરફ અને ઉચે તેમ જ નીચે ગમે તેમ હાથપગ ચલાવી શકે છે એ તદ્દન સ્વતત્ર છે

ફક્ત — 'હું જ તે બધું છું' એવું જ્ઞાન કોને થાય છે ? મિત્ર ! કૂટસ્થ તો નિર્વિકાર અને પોતે જ જ્ઞાનસ્વરૂપ હોઈ રહેને જ્ઞાન થાય છે એમ કાઈ કહે તો ત્હેનો કાઈ અર્થ જ નથી. અને દેહ જડ હોઈ એને જ્ઞાન થાય છે એમ કહેવું એ પણ હસવા સરખું થાય વળી ચિદાભાસ તો ભ્રમ છે અને તેથી બ્રહ્મથી લિપ્ત છે, ત્હારે તો 'હું બધું એવું જ્ઞાન પણ ભ્રમરૂપ જ ગણાય. સર્પથી લિપ્ત એવી દોરીને સર્પ કહેવો એ જેમ બ્રાન્તિ-બ્રમ છે, તેમ જ ચિદાભાસને 'હું બધું' એવું જે જ્ઞાન થયું ત્હેને કાષ્ટ યથાર્થ જ્ઞાન કહેવાય નહિ.

જ્ઞાનદેવ (ફક્તના કાનમાં) — ત્હામે પ્રશ્ન કરેલ છે ! પણ મહારા શિષ્ય ભાવસિંહને વસ્તુસ્વરૂપ ઠસાવવા માટે આવા કરેલ કરવાને પણ ફક્ત સ્વતત્ર છે (ચાહત) દોસ્ત, સુદર પ્રશ્ન કર્યો 'હું બધું છું' એવું જ્ઞાન ચિદાભાસને થાય છે એમ જે કહેવાયું ત્હેનો અર્થ એ જ કે કુટસ્થ અને ચિદાભાસ બન્નેના મંયુક્તા

સ્વરૂપને એ જ્ઞાન થાય છે બહારની સૃષ્ટિમાં જેમ છે તેમ જ અંદરની સૃષ્ટિમાં હોવાથી અંદરની સૃષ્ટિ સ્થમનવા મટે બહારની સૃષ્ટિનું દૃષ્ટાંત લક્ષ્યે 'હું બહાર છું' એ સ્થાને વાડીલાલ મોતીલાલ શાહ' એ શબ્દો રાખે, અને માનો કે આપણી મમક્ષાએ નામ ધારી અક્તિ જ પોતાનું એ નામ ઉચ્ચારે છે એનું નામ તો 'વાડીલાલ' છે પણ તે સાથે 'મોતીલાલ' એવો પણ શબ્દ તે કેમ બોલે છે? ક્યુ અમળ્યુ એ શબ્દ બોલાવે છે? મોતીલાલ નામની અક્તિનો તે વિસ્તાર કે એવું છપું જ્ઞાન 'હું વાડીલાલ' એ જ્ઞાનની નીચે રહીને પણ પ્રેરણા કરે છે અને નીચે શબ્દ 'શાહ', શુ મૂલ્યે છે? એ અટક મૂળપુરુષના કોઈ ગુણુ વિશેષને જાહેર કરનાર ચિહ્ન કે મોતીલાલથી પણ અગાઉ થયેલા કોઈ પૂર્વજમા આમવર્ગમા ન દેખાતો હોય એવો કોઈ ખાસ ગુણુ-શાહુકારીનું અનોખું તત્ત્વ-જેવામા આવવાથી આમવર્ગે એને 'શાહ' એવું ચિહ્ન આપ્યું એ પુરૂષ પોતે શાહ, અને એનાં સંતાન પણ શાહ જ મોતીલાલ શાહ, તેમ જ વાડીલાલ પણ શાહ. વાડીલાલ મોતીલાલ શાહ' એ કથનમા 'શાહ' વાડીલાલની તેમ જ મોતીલાલની મુયુક્ત મિલકત છે, જેમ 'હું બહાર છું' એમાં 'હું' એ હું તેમ જ બહારની મુયુક્ત મિલકત છે, અર્થાત્ 'છે' પદ્ધતિ-અસ્તિત્વ-સત્તા હોવાપણું-બહારને તેમ જ હુંને બન્નેને છે અમાધારણુ ખાસ ગુણુ (શાહુકારી) ધરાવતી આજે જેનું નામ પણ બહારમાં ગયું છે એવી કોઈ પૂર્વની વ્યક્તિ (અથવા આદિ પુરૂષ) મોતીલાલનાં મધને વાડીલાલમા જન્મી-વિસ્તરી અને આજે માન વાડીલાલ એકસે જ દેખાતો હોવા છતાં એને તો જ્ઞાન હોય જ કે તે 'મોતીલાલનો વિસ્તાર' છે અને મોતીલાલ એ કોઈ પ્રાચીન પુરૂષનો વિસ્તાર છે અને એ પ્રાચી. પુરૂષ તે કોઈ ગુણુવિશેષ છે એટલે જ્યારે કોઈ વાડીલાલન પ્રશ્ન કરે કે તું કાણુ, ત્હારે ત્હને તો 'વાડીલાલ મોતીલાલ શાહ' એ નામ બોલવાની સાથે આદ્ય પુરૂષના

ખાસ ગુણુ તેમ જ એ ગુણના પ્રતિનિધિરૂપ પોતાના પોતા મારફત જન્મેલા જનકનું સ્મરણ થઈ આવે છે ‘હું ધન્ય છું’ એમા ‘હું’ એ સત્તાન છે, ‘ધન્ય’ એ જનક છે, અને ‘છું’ એ આદ્યપુરૂષનો ગુણ-સદા હોવાપણુ અથવા અમરતા-એ ‘હું’ જૂદો-એકલો દેખાવા છતાં એમા ધન્ય નિ તેથી જ તે એટલે ચિદાભાસ એમ બોલે છે કે ‘હું ધન્ય છું’

ભાવસિંહ —તળેટીના વાસીને ગિરિગિખરના વાસીનો અનુભવ કગવવાની કેવી સુદર રીત ! વાર પ્રછી ?

જ્ઞાનદેવ —ખોટું બોલ્યો, માટે હવે હું આગળ નહિ ચાલું તળેટીના વાસીને માટે બકવાદ કરવા અમે નવરા નથી ! એ તો અમારી જ કિમત કરાવવા મરખુ થાય શુ અમે જેની પાસે બોલવાનું પમત્ત કરીએ છીએ તે કંઈ જમીન પરનો કીડો જ છે ?

ભાવસિંહ —અને એમ હોય તો પણ શુ હરકત આવે તેમ છે ? દેન ! કીડો પણ હોન, પણ કીડાનું નામ ‘ભાવસિંહ જ્ઞાનદેવ’ નહીં સુધી છે ત્હા સુધી શુ ચિંતા છે ?

મન્ન —શા આ બામ, કીડાથી કીડાતીતનો તાર જોડનાર બહાદુર માબામ !

ઉદાસી —મિત્ર ભાવસિંહ ! આત્મામા અજ્ઞાન દેવી ગીતે આવતું હશે ? જ્ઞાનપ્રકાશને ગ્યાને અજ્ઞાન નિમિર કેમ મંભવે ?

ભાવસિંહ —સ્વપ્ન રહિત ગાઠ નિદ્રામાથી એટલે સુષુપ્તિમાથી એક માણુમ જાગી ઉઠે અને ત્હેને કોઈ અનુભવ પૂછે તો કહે કે ‘તે વખતે શુ થતું હતું કે અનુભવાતું હતું ત્હેની મ્હને ખમર નહોતી ઉડ્યા પછી હવે એટલું કહી શકુ છું કે એ ગિતિની અપેક્ષાએ અત્યારે સુખની ઓછપ અથવા ખામી લાગે છે’ એ કથન પરથી સ્પષ્ટ થાય છે કે ખમર ન હોવાપણુ અથવા અજ્ઞાન તેમ જ સુખ બન્નેનો અનુભવ એક સાથે હોવો શક્ય છે એટલે કે આત્મપ્રકાશ અજ્ઞાનને બાધક નથી

ઉદામી —તો પછી, મિત્ર જ્ઞાનદેવ ! અજ્ઞાન અને જ્ઞાનનો જે વિરોધ અનુભવમા આવે છે તહેનું કારણ શું હશે ?

જ્ઞાનદેવ —જ્ઞાનનું સ્વરૂપ મહમજતા એ વિરોધ વિદાય થાય છે જ્ઞાનના બે પ્રકાર છે સ્વરૂપજ્ઞાન અને વૃત્તિજ્ઞાન પદાર્થો પર વૃત્તિને મોક્ષીને જે જ્ઞાન મેળવાય તે વૃત્તિજ્ઞાન. અને દેવજી વૃત્તિરૂપ જે આત્મભાન તહેને સ્વરૂપજ્ઞાન કહે છે વૃત્તિજ્ઞાન એ વિશેષ ચૈતન્ય અને સ્વરૂપજ્ઞાન તે સામાન્ય ચૈતન્ય. જ્ઞાનથી અજ્ઞાનની નિવૃત્તિ થવી જોઈએ એનો જે નિયમ તે વૃત્તિજ્ઞાનને અંગે છે, સ્વરૂપજ્ઞાનને તે નિયમ લાગુ પડતો નથી લાકડામાં વ્યાપીને રહેલો અગ્નિ તે લાકડાને બાળતો નથી તેમ જ અધકારને હટાવવાનું પણ કામ કરતો નથી, પરંતુ એ જ લાકડાના મથનથી—પગરપગ બે લાકડાના ઘર્ષણથી—પગટ થયા એવો જે અગ્નિ તે જરૂર લાકડાને બાળે છે તેમ જ અધકારને પણ હટાવે છે તે જ પ્રમાણે, આત્માના સામાન્ય પ્રકાશથી અજ્ઞાનનો નાશ નહિ થયો તો પણ તે જ આત્મચૈતન્ય બે વૃત્તિમા પ્રતિબિંબિત થઈ હોય તો, અજ્ઞાનનો નાશ અવશ્ય કરે છે.

ભક્તિજન — ‘અમુક પદાર્થ આખોથી જોવાઈ શકતો નથી’ એવું કહી શકવા માટે આખો, આખોનો પ્રયત્ન અને પ્રયત્નની નિષ્ફળતા ત્રણે ચીજ જોઈએ, પણ જોને આખો જ નથી તે કહે કે અમુક પદાર્થ આખોથી જોવાઈ શકતો નથી, તો તહેનું તે કથન વિશ્વસનીય ન ગણાય. અમુક કૂળ દાંતોથી તોડાય તેમ નથી એમ કહી શકવા માટે પણ તાત હોવા જોઈએ તેવી જ રીતે આત્મા, બુદ્ધિ અને વાણીથી સદ્મગ્ન-સદ્મગ્નની તમામ તેજો નથી એવું કહી શકવા માટે પણ બુદ્ધિ અને વાણી હોવા જ જોઈએ, અને તહેમનો પુરુષાર્થ પણ હોવો જોઈએ અને તેઓ યાદીને આપોઆપ અટકી પડે એટલી દદ સુધી પુરુષાર્થને લખાવવો જોઈએ.

જ્ઞાનદેવ — ત્યારે હવે વધુ સાબળ પદાર્થજ્ઞાન વિષે પણ એવો નિયમ છે કે ચિદાભાસ સહિત બુદ્ધિથી પદાર્થને વ્યાપ્ત વગર પદાર્થનું જ્ઞાન થઇ શકતું નથી બુદ્ધિની વ્યાપ્તિ એટલે તેથીનું પદાર્થાકાર થતું એવી વૃત્તિવ્યાપ્તિથી પદાર્થનું આવરણ માત્ર નષ્ટ થાય છે, પણ પદાર્થનું જ્ઞાન થવા માટે એટલેથી જ બ્રમ થતું નથી, તેમ થવા માટે તો ચિદાભાસના પ્રકાશની જરૂર પડે છે કારણકે, બુદ્ધિ તો જડ છે પદાર્થજ્ઞાન વિષે જે નિયમ કહ્યો તે જ નિયમ આત્મજ્ઞાન વિષે પણ ધટે છે, — જરા ભેદ રહે છે

ભાવસિંહ — ત્યારે એ ભેદને પણ પ્રગટ કરો તો ?

જ્ઞાનદેવ — પદાર્થજ્ઞાન થવામા જેમ પદાર્થને ‘ ઈદમ્ વૃત્તિ ’ વ્યાપે છે, તેમ આત્મજ્ઞાન થવામા સાત્ત્વિક અહવૃત્તિ આત્માને વ્યાપે છે પરંતુ આત્મજ્ઞાન થવામા ચિદાભાસની અપેક્ષા નથી, ત્હેને ક્રૂર અહવૃત્તિની જ વ્યાપ્તિ બ્રમ છે, કે જે અહવૃત્તિ સાત્ત્વિકી હોવી જોઈએ

ભાવસિંહ — એમ કેમ ?

જ્ઞાનદેવ — કારણ કે આત્મા સ્વયપ્રકાશ હોવાને લીધે એટલે કે તે નિત્ય સ્ફુરતો હોવાને લીધે, ત્હેને દર્શાવવા માટે બીજા પ્રકાશની જરૂર ન હોય તેથી, વૃત્તિમા ચિદાભાસ હોય તો પણ તે બ્રહ્મના પ્રકાશમાં લોપાઈ જઈને નિષ્ફળ કરે છે

ભક્તિજન — અધારામા પડેલા પ્રકાશને જોવા માટે આખો તેમ જ દીવો એ બન્ને સાધનોની જરૂર પડે છે, પણ ક્રૂર દીવાને જ જોવો હોય તો આખો જ બ્રમ છે તેવી જ રીતે આત્મજ્ઞાન થવામા માત્ર બુદ્ધિની જ અપેક્ષા છે

ભાવસિંહ — તું ત્યારે ગૌરવ કય્હા મુધી ગાયા કરશે ? વાર, કહે કે બુદ્ધિ આત્માને કેવી રીતે વ્યાપને ? પદાર્થને વ્યાપ્યા વગર તો ત્હેનું જ્ઞાન સંભવતું નથી, અને આત્મા તો નિરાકાર છે, જેને બુદ્ધિ કેવી રીતે વ્યાપી શકે ?

ભક્તિમન — મહાર ગૌરવ હું કાષ્ટ ફેકટ ગાતી નથી ! મહાર ગૌરવ મહારા બલિદાનમા છે અને એ બલિદાનમાં જ, ત્હમાગ પ્રશ્નની ચાવી છે, તે હું સાબીત કરીશ બલ્લ ભુદ્ધિનો વિષય નથી એવી ખાતી થવા મારે ભુદ્ધિના પુરુષાર્થની જરૂર છે એમ તો હમણા જ કહેવાઈ ગયું છે એનો કાષ્ટ અર્થ હોય તો તે એટલો જ કે, બલ્લનું અનંતત્વ ભુદ્ધિથી સ્હમજવું એ જ બલ્લ-માસાત્કાર પ્રથમતો ‘બલ્લ અનંત છે, અને તાણી તેમ જ મનને અજોચર છે’ એમ અનુભવી-અને તેથી જ વિશ્વસનીય-પુરુષના મુખેથી સાબળીને, પછી તે શ્રવણ પર પોતે મનન કરીને ભુદ્ધિ એટલે અદ્વૃત્તિ બલ્લને વ્યાપવા ગતિરીલ અને છે, વ્યાપતાં વ્યાપતાં તે એટલી વ્યાપે છે કે જહેને વ્યાપવા તે દોડતી હતી ત્હેમા અંત પામે છે એટલે કે મીકુ જેમ પાણીમા લય પામે છે તેમ તે ધ્યેયમા લીન થાય છે—ભણી જાય છે અને એવી રીતે થયેલો ભુદ્ધિનો લય આત્મપ્રકાશથી પ્રકાશે છે, એ જ બલ્લ સાસાત્કાર. ભુદ્ધિ પોતાના બલિદાનથી જ દૈવત્વ પામે છે પોતાના સ્વયંસિદ્ધ ‘હક્કને જોના માફક વગગી રહીને—હકપૂર્વક વગગી રહીને—આખરે એ હક્કનો યજ્ઞ પશુ એવી જ હકથી કરે છે, ત્હારે જ એ ગૌરવ પામે છે, પછી એને ગર્વિષ્ટ કાષ્ટ કહે તે તો ગૌરવની છર્પા મનાય !

મન્ત — બગવતી ભક્તિમન ! દેવી માત્સ્વજી ! મૈયા કુર બાની ! ‘ગૌરવ’ અને ‘ગર્વ’ બન્નેને યજ્ઞકુડમા બાળી દઈ સ્વરૂપ બનાવવાની ત્હારી શક્તિ શુ ભાગ્યદેવથી અનણી છે ? અને એમ છે તો પછી ‘ગર્વ’ પશુ ત્હને મુગાગક છે ! અમને મસ્તોને આવો મુદ્દર વિલાસ કગતી શકનાર દેવી શા માટે ઓછી ગર્વિષ્ટ હોય ? (પથ તરફ નજર કરીને) પશુ દેવીના ‘પટ્ટણ’ કેમ વિચારમાં પડી ગયા છે ?

પથ — મસ્તારાજ અને વિશ્વજનની મૈયા, આગળ ટાણ

પતુજી નથી ? પણ હું તો હમણા વેદોના મહાવાક્યને સાલળીને એના જ વિચારમાં પડી ગયો છું

ફક્કડ — બહુ જળરો ગતિશીલ દેખુ જો ! લોકો તો પથ તહેને કહે છે કે જોમા એવ મૂર્તિને વળગી રહેવાનું હોય અને બીજી મૂર્તિથી અલગાઇ જવાપણુ હોય, પણ આપણા પથજી તો એક નવીન મૂર્તિ દીકી કે સાલળી તો ઝટ એની પૂઠે દોડ્યા જ છે ! ઠીક, ભાઈ, ઠીક ! પણ ત્હારી એ વેદમૂર્તિ શુ કહે છે ?

પથ — તે કહે છે કે તત્ત્વમસિ

ફક્કડ — એટલે ?

પથ — તે તું છે

ફક્કડ — તે જ હું છું ? હ, પછી ?

પથ — અને ત્હારી અંદર પણ તે જ છે

સાધ — ખૂબ કહી, ખૂબ કહી

“ લા — મર્યાદા તુએ કહતે હી મર્યાદેખ લિયા ! ”

ફક્કડ — પછી ?

પથ — અને તેથી સમજા ‘ બાદ્યાહી ’ પણ ત્હા જ છે !

સાધ — વાહજી ! “ લોગ દેખેગે વહા, હમને યહી

દેખ લિયા ! ” અનલહક્ક !

ફક્કડ — પણ પછી ?

પથ — પછી પછી કેટલુંક હોય ? તત્ત્વમસિ એ એક જ

ચિન્તવન સમજા ચિન્તવનોથી મહાન છે હરદમ જેના હૃદયમાં એ ભાવ રહે તહેનામાં વધુ ને વધુ બલ પ્રગટતું રહે અને એ બલ વડે તે પછી જે કાંઈ ઇચ્છે તે પ્રાપ્ત કરી શકે

ફક્કડ — હ પછી ?

પથ — પછી એ જ કે, એ શક્તિ ત્હારા પોતાના નિશ્ચય

અને શ્રદ્ધામાં જ અચક્તરપે છે

ભાવસિહ — તદ્દન સાચુ ! જોઓ પોતાને સ્થાય કરે છે

તહેમની સ્થાયતા માટે પરમેશ્વર પ્રતિક્ષણ તૈયાર રહે છે

ફક્કડ — પશુ પછી ?

ભક્તિમાન — પચને ગભરાવ નહિ, મિ. ફક્કડ ! પછી શું તે હું જ કહી દઉં, સાંભળ ! પ્રકૃતિનો અટલ નિયમ છે કે મનુષ્ય જે પ્રાપ્તિનો અવિકારી બને છે તે પ્રાપ્તિ તહેની મમસા હાજર કરે છે પણ તેણી માંગે છે એકે પ્રથમ અધિકાર અથવા યોગ્યતા પ્રાપ્ત કરે પહેલી ઇચ્છા અને પછી યોગ્યતા પ્રાપ્તિ, એ જ અધ્યાત્મોમા મમડતા દુનિયાઓનો મહારોગ ! અને અધ્યાત્મોથી હાનિને યોગ્યતા સંપાદન કરી તે યોગ્યતા રહે ઇચ્છા કરવી એ ડાહ્યા પુરોષોની કુચળના ! પછી તો પ્રકૃતિ પોતે જ તહેની ઇચ્છા તૃપ્તિ કરાવવાને ચરજવાન બને છે

ફક્કડ — પણ અહીં તો એ ચરજવાન મૈયાની પણ મગ્ન નથી, મહારો ! આ ફક્કડની ઇચ્છાઓ તો તે દિવસથી છૂત થઈ ચૂકી છે કે જમ્હારે તેણે ઇચ્છાને પૂરું આપી હતી !

સાઈ — સત્ય વચન ! ઇચ્છાઓએ જ સ્વરૂપ પર પડેલા નાખ્યો છે

જ્ઞાનમિત્ર — ઇચ્છાને અનુસરનારો એટલેજ અનુચર, દાસ બિશુક બિશુક લૂપી સુકી રોટલીના ટૂકડાનો અને પકાનો જ અધિકારી હોઈ શકે પણ જે ઇચ્છાને પૂરું કરી આગળ વધે તહેની પાછળ તે અનુચરી અથવા દાસી રૂપે દોડી તહેની કૃપા-પ્રાપ્તિ માટે અનેક ફોનોની બેટ ધરે છે

ફક્કડ — ત્હારે પણ મદાગળ મહારાષ્ટ્રીની જ બેટ સ્વીકારે, નહિ કે દાસીની ! મહારાજનો મીઠાજ એના ગોરવની રક્ષા કરનાર હાલ છે

જ્ઞાનદેવ — ઇચ્છા કરવાની બાળતમા, મિત્રો આખી દુનિયા બૂલ ખાય છે જે કંઈ લાગે છે તે જે કંઈ હકીકતમાં છે તેથી ઉવદુ જ હોય આખી દુનિયા માયા (ત્રી, લક્ષ્મી, સત્તા) પાછળ દોડ્યામ કરે છે, ત્હારે હકીકતમાં માયા પોતે હમેશ કાંઈ પુરુષને મોંઘતી કરે છે ! દુનિયાને, નથી મળતી

માયા, અને માયાને નથી લાધતો પુરુષ ! કવચિત્ દુનિયાના માનવીને માયા મળતી દેખાઈ તો તે પણ દુક સમય માટે અને ઇચ્છાની અવસ્થાથી જો દુષ્કર્મ હતું તે કરતા અનેક ગુણ દુષ્કર્મની હોળીમાં બાળવા માટે, અને માયાને કવચિત્ કાંઈ પુરુષ લાધી જાય છે તો તે એવો કૂર હોય છે કે પોતે જ અગ્નિ બની તેણીને ભસ્મ કરે છે ! આ બંને ઘટનાઓનું યથાર્થ અવલોકન કરનાર મનુષ્ય ઇચ્છાનું મૂળ શોધવાની દરકાર અને પ્રયત્ન કરે છે એટલા ખાતર કે પછી તે ઇચ્છાને ઉગતીજ દાખી શકે અને ઉગેલી ઇચ્છાને પીડ બતાવવાની 'કળા' ગોધી રોકે જેટલા પ્રમાણમાં મનુષ્ય ઇચ્છાનું સ્વરૂપ ઓળખી શકે અને એ હવાઈ મોહિનીને દાખી શકે તેટલા પ્રમાણમાં તેની અગ્નિ સૂર્ય વધુ ને વધુ પ્રકાશવા લાગે

ફક્કડ — મિત્ર પથ ! ત્હને ઝાંચ ખમગ નહિ હોય કે હું એકાએક મ્હોટો માલદાર બની ગયો છું !

પથ — માનદાર ? શું કહે છે ? કપ્હાથી હાથ લાગ્યો એવો મ્હોટો ખમનો ?

ફક્કડ — બીજો કપ્હાથી વળી, આકાશમાંથી ! રાત્રે ઉઘમાં સ્વપ્નદેવીએ રૂપા કરી અને લાખખોના ખમનનાનો વર્ષાદ વરમાવ્યો !

માઈ — કેવી બીમાર કલ્પનાઓ ! એના સ્વપ્નના ખમનનાની પ્રાપ્તિ-અપ્રાપ્તિ પર હર્ષ-ખેદ માનનાગને ખરેખર મૂર્ખાં કહેવો નોંધવો

ફક્કડ — અને આ દેખાતી જામત અવસ્થામાં થતી કલ્પનાઓ અને તે કલ્પનાની સફળતાઓ અને નિષ્ફળતાઓ એ બધું તો સાચું જ હશે, ખરું ને ? પૈસો અને પદવી, રૂપ અને રમણી, કુટુંબ અને કમીવો, રાજ્ય અને રમ્મત ગમ્મત, નીતિઓ અને ઝાનો, ગી-ગીલીઓ અને ગીતો એ બધું તો ખરેખર 'માયુ' જ હશે ? એ ખમનનાઓની પ્રાપ્તિ-અપ્રાપ્તિના ખ્યાલોમાં સંપડનારો તો મૂર્ખ નહિ જ હોય ?

સા. — એ મ્હોની નિદ્રાના મ્હોટા ભોગ બનેલાઓ મૂર્ખ નહિ પણ મૂર્ખ શિરોમણી છે । એ બધા મૂલક મા સૂક્ષ્મ એકાદા આકારની દનાઈ રમણીની પાછળ દોડનારા, હમેશ બૂખ્યા, હમેશ હરાય્યા, હમેશ હામતા, કણે કણે મગતા બૂતો છે

ભાવસિદ્ધ — મિત્ર સાંઘ । ‘તું’ પછાને એટલો ફેડી નાખવો જોઈએ કે ‘તું’ રહે નહિ અને ત્હારામાં દૈતની ગંધ પણ રહે નહિ

સાઈ — બેશક ! ‘તૂ તૂ કગ્તે તૂ હુવા, તુજમે મ્હા ન હૂ

જળ આપા-પરકા મિટ ગયા, જિત દેખૂ તિત તૂ”

ભક્તિજન — પરિચિન્ન અહકારનું નામનિશાન ન રહે તો જ આત્મકૃપાની પૂર્ણતા થાય

જ્ઞાનદેવ — પૂર્ણતા એ જ કે ‘તું’ પછા વગરના ત્હમે !

માઈ — પડો બાસે છે તે ખીન્ન કાંઈ નહિ પણ દીવ જ પોતાનો પોતા ઉપગનો પડો છે

પથ — પડો ભામતો હોય તો હટાવ એને અને આવીજ જગે આમના મેદાનમાં !

મા. — આવવા-જવાનીએ અહીં તો આજય છે, દોસ્ત ! જેણે જતાનો અને પડો જોયો હોય ત્હને માટે ઉતાર તરીકે રાખ ત્હારું જગે આમનું મેદાન !

ઉદાસી — એ અખડ જાગતા અથવા અખડ ઉપતા ચક્ર મના ધરને ડેડતો ના મિત્ર પથ !

સાઈ — યારે !

“ ન ખાનેમે મઝા મિલતા ન પીનેમે મઝા મિલતા,
યહી તમન્ના હૈ દિનમે, ન નિમા ન પતા મિલતા ! ”

મસ્ત — દોસ્તો ! ઇક એવી જગત્તર ઇચ્છા કમે કે જેની નીચે બધી ઇચ્છાઓ દનાઈ જાય ઇક એવી જગત્તર કમે કે બધું જાણવાની ચળ બળી જાય; ઇક એવી મસ્તી કરે કે જેથી બધી મસ્તીઓ હટી જાય ઇક એવી સમ્મ જાગવો કે જેમાં સઘળા અવાજ અને અવાજ ઉત્પન્ન કરનાર વિશ્વ દૂની જાય !

[સઘળા તુષ્ટી થાય છે]

— સમાપ્ત —

વા મો શાહુ પ્રગટ કરેલા અન્ય લેખકોના પુસ્તકો

- (૧) ખરા સુખની કુચીઓ —
- (૨) દિવ્ય યાત્રા — લેખક શ્રી ' પોરબદરી
- (૩) જ્ઞાનદીપક — લેખક શ્રી મણીલાલ ન દોશી B A સન ૧૯૦૮
- (૪) બુદ્ધ ચરિત્ર — " " "
- (૫) દયાનો ખરો — " " "
- (૬) યોગની કુચી — " " "
- (૭) સ્વરશાસ્ત્ર — લેખક ' એક ર્જેત્યુએટ સન ૧૯૦૮
- (૮) મુસલ ચરિત્ર — ભાષાતરકાર મુની શ્રી માણેકચંદ્ર
- (૯) કયા ઇશ્વરે આ વિશ્વ રચ્યું ? — લેખક ન ઈ પટેલ સન ૧૯૧૧
- (૧૦) મોતી કાવ્ય — સ્વ મો મ શાહના કાવ્યોનો સંગ્રહ સન ૧૯૧૧
- (૧૧) ઉપદેશ રત્નકોષ — ભાષાતરકાર શ્રી મો દ દેસાઈ સન ૧૯૧૩

વા મો શાહુ કૃત પુસ્તકો પૈકી મળી શકતા પુસ્તકો

(૧) મૃત્યુના મ્હોભા	મૂલ્ય ૧—૦—૦
(૨) જૈન દીક્ષા	" ૨—૦—૦
(૩) સુદર્શન	" ૦—૧૦—૦

વા મો શાહુ કૃત સઘળા પુસ્તકો અને લેખોના સર્વ હક 'વા મો શા પબ્લિકશીંગ હાઉસ'ને સ્વાધીન છે પરંતુ નિ સ્વાર્થ, જ્યાં શાખ તરિકે, વિનામૂલ્ય પ્રચારના આશયથી કોઈપણ પુસ્તક યા લેખ ઉપાવવા ઈચ્છનારને કોઈપણ જાતનો બદલો લીધા સિવાય તેવી સમવડ કરી આપવામા આવશે

જોઈએ છે વા મો શાહના પુસ્તક પ્રકાશનના કામ માટે લેખની તરફથી બહાર પડેલા પુસ્તકો, 'જૈન સમાચાર' સાપ્તાહિક, 'દિન જૈનહિતેચ્છુ' પાદિક અને 'જૈનહિતેચ્છુ' માસિક પત્રની કાંઈદા જગ્યાની પાસે ઉપર જણાવેલા પુસ્તકો ગ્રથવા તો પત્રોની કાંઈદા યા તો છુટા અકો હોય તેની યાદી કીમત સાથે લખવા કૃપા કરવી

આ પુસ્તકના લેખકના પિતા અને સ્થા જૈન કોમમાં પ્રથમ પનકાર સદ્ગત શ્રી મોતીલાલ મનઃસુખરામની સાહિત્યસેવા મે. મ. ગાહના પ્રગટ થયેલા પુસ્તકો

મરહુમે પુસ્તક લેખન અને પ્રકાશનનું કાર્ય સન ૧૮૭૮ થી રાત્ર ક્યું દર્દ અને ટૂંક સમયમાં ઓખાદરણ (પદમા), નેમ વિવાહ, જકિમણી દરલ, લીલ હમીરની વાર્તા વગેરે પુસ્તકો બહાર પાડ્યા હતા, પરંતુ આ પુસ્તકો પૈકી એક પણ પુસ્તક મળવું અસાધ્ય હોવાથી તે સળધેમાં કાઢી પડ્યાં જવાનું બની શકે તેમ નથી

(૧) ગૂજરાતી શબ્દાર્થ કોશ—જે આવૃત્તિ સન ૧૮૮૧ અને ૧૮૮૮ સરકારી તેમજ ખાચવાળી કેળવણીખાતાએ ઈનામ તથા લાયકેરી માટે મંજૂર કરેલા આ પુસ્તકમાં ગૂજરાતી નર્મકોશમાં નહિ આવેલા ૧૪૦૦ શબ્દોના અર્થ આપવામાં આવ્યા ॥ મૂલ્ય ૦-૧૨-૦

(૨) સદુપદેશમાળા—જે આવૃત્તિ સન ૧૮૬૦ અને ૧૯૦૨ ગૂજરાતી જે ચોપડી બહેણાઓ પાંચ વાંચી અને સમગ્ર રાષ્ટ્ર નેથી સરળ અને શુદ્ધ ભાષામાં લખાયેલા આ પુસ્તકમાં સત્ય, શિયળ, સ્તોત્ર, કરકસર આદિ બાર જુદા જુદા વિષય પર બાર લખેલી અને રમુજ વાર્તાઓ આપવામાં આવી છે મૂલ્ય ૦-૮-૦

(૩) પ્રાણીહિંમા અને પ્રાણીખોરાક નિવેદક—જે આવૃત્તિ સન માસ ખોરાક અને છવદિસાની વિરુદ્ધમાં પ્રગટ થયેલા પુસ્તકોમાં આ પ્રથમ પુસ્તક છે જેમાં હિંદુ, મુસલમાન પારસી અને ખ્રીસ્તી ધર્મ શાસ્ત્રોના પ્રમાણે તેમજ પ્રખ્યાત ટોપકરો, કવીઓ અને વિદ્વાનોના મનો ટાંકી દરેક ધર્મના સિદ્ધાંતથી માસ ખોરાક અને છવદિસા નિવેદક છે જે પૂરવાર કરેલું છે મૂલ્ય ૦-૭-૦

(૪) રામ-રામ (જૈન રામાયણ)—સન ૧૯૧૧

આ રાસનું પુસ્તક મુનીશ્રી દેસરાજીએ એ સવત ૧૯૮૩ માં રચેલું જે પણ અશુદ્ધ હોવાથી શુદ્ધ કરીને ટીકા સહિત બહાર પાડેલું છે નામ કવાલી કેળવણીખાતાએ લાયકેરી માટે મંજૂર કર્યું છે મૂલ્ય ૧ ૮-૦

(૫) સુખોદ્ધ કયા માળા—સન ૧૯૧૨ પ્રત ૧૫૦૦

આ પુસ્તકમાં શરીર અને આત્માનો સબધ, દૃત્તા અને વિષય વા
ચ્છના, ધર્મ માર્ગે વાપરવા ધન ખૂટતું નથી, સત્ય જોણતા સાચવવાનો
વિવેક, નિ સ્વાર્થ પ્રેમ અને કરણીનું ફળ આદિ ૧૪ જુદા જુદા વિષયો
પર વાર્તાઓ આપેલી છે મૂલ્ય ૦-૩-૦

ઉપર જણાવેલા પુસ્તકો ઉપરાંત (૧) ધાવકની આલોચણા (૨) ખારમત
(૩) અતગડ દરાગ સૂત્રનો સાર (૪) વિપાક સૂત્રનો સાર (૫) નીરીયા
વધીકા સૂત્રનો સાર (૬) જ્ઞાતા સૂત્રનો સાર (૭) ઉપારાકદરાગ સૂત્રનો
સાર વગેરે માત્ર જૈનોને ઉપયોગી પુસ્તકો બહાર પાડેલા છે

મરહુમે સ્થાનકવાશી જૈન કોમમાં કોઈપણ પત્ર હયાતીમાં ન હોય ત્યારે
સન ૧૮૯૮ માં 'જૈન હિતેચ્છુ' માસિક પત્ર શરૂ કર્યું હતું

અગ્રગટ પુસ્તક

જૈન કોશ—મરહુમના છેલ્લામાં છેલ્લા આ પુસ્તકમાં જૈન
શ્રેયોમાં વપરાતા સંસ્કૃત અને પારિભાષિક ૨૦૦૦ શબ્દોનો સંગ્રહ
કરી તેના સવિસ્તર અર્થ આપવામાં આવ્યા છે કેટલીક જગ્યાએ વિશેષ
સમજૂત માટે ચિત્રો પણ આપવામાં આવ્યા છે આ પુસ્તક ૧૦ વર્ષ
જેટલા લાંબા ટાઇમનો લોગ આપીને તૈયાર કરેલું હોવા છતાં હજી સુધી
અગ્રગટ છે

મા મ શાહકૃત કોઈપણ પુસ્તકો મળી શકતા નથી પરંતુ નિસ્વાર્થ,
જ્યાં શાખ તરિકે, વિના મૂલ્ય પ્રચારના આશયથી ઉપર જણાવેલા પુસ્તકો
પૈકી કોઈપણ પુસ્તક છપાવવા ઇચ્છનારને તેવી સગવડ કરી આપવામાં આવશે.

વા મો શા પબ્લિકશીંગ હાઉસ

સારગપુર, જુખારાની પોળ-અમદાવાદ

શુદ્ધિપત્ર

પૃષ્ઠ	લીટી	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
૧૯	૧૦	Haman	Human
૧૯	૧૪	Oppotumty	Opportunity
૨૩	૨૪	ભય ન હોય તો	હોય
૪૮	૨૦	મે વર્ષ પાર્વતિય અને	પોર્વતિય
૫૫	૧	સ્વમાનથી ઓતપ્રોત	ઓતપ્રોત
૫૫	૨૯	ઓતપ્રોત બનેવાને મનુષ્યતે	બનેલા તે મનુષ્યને
૫૭	૨૭	Condeseension	Contdescension
૬૫	૧૫	તો ગાટે સિધ્ધે પણ	સા માટે
૬૭	૨૬	દાય ગુલાબકળી જેવા	ગુલાબકળી
૭૦	૨૨	illustration	illustration
૭૦	૨૭	Auther	Author
૭૫	૮	કાગ હર આવેલા	કેરા
૭૯	૪	પ્રયકપણું	પૃથકપણું
૯૪	૨૬	સ્વભાવ	સ્વભાવત

વી 'મુર્ષપ્રકાશ' પ્રિન્ટિંગ પ્રેસમાં પટેલ મૂળચંદ્રભાઈ ત્રીકમલાને છાપી.
૩ પાનકારનાકા - અમદાવાદ

સદ્ગત શ્રી વાડીલાલ મોતીલાલ શાહ સ્થાપિત

શ્રી સંયુક્ત જૈન વિદ્યાર્થી ગૃહ

(THE UNITED JAIN STUDENTS' HOME)
BOMBAY

મુખ્યમંત્રી કોઈ પણ કોલેજમાં અભ્યાસ કરવા ઇચ્છતા મુખ્ય બહારના
હરકોષ જૈન શ્રીરકના કે હરકોષ દેશના હિંદુ કોમના વિદ્યાર્થીઓ
માટે વિદ્યાર્થીઓની પોતાની વ્યવસ્થાથી ચાલતું બોર્ડિંગ હાઉસ

કોઈના ડાનેશન્સ લેવામાં આવતા નથી

દાખલ થવા ઇચ્છનારે નીચેને ઠેકાણેથી અરજીનું ફોર્મ મળાવી લેવું
૧૦૫, એંપોલો સ્ટ્રીટ, કોટ ચંદુલાલ મોતીલાલ શાહ

મુખ્ય ઓ સેક્રેટરી, 'સંયુક્ત જૈન વિદ્યાર્થીગૃહ'

જ રૂ ૨ પટે પૂછાવજો.

યુરોપ—અમેરિકામાં બનતો કોઈપણ જાતનો માલ
મળાવવાની જરૂર પડે અથવા અહીંનો માલ ત્યાં વેચવા
માટે મોકલવાની જરૂર પડે તો નીચેને ઠેકાણે પૂછાવશો—

ધી ઇન્ડો જર્મન ટ્રેડીંગ કું. (એસ વી શાહ એન્ડ કું)

— પોષ્ટ બોક્ષ નં. ૩૨૧—મુંબઈ. —

